

FRIYSKE AKADEMY
Coulonhús
LJOUWERT

FRIESCHE
VOLKSALMANAK

VOOR HET JAAR

1894.

LEEWARDEN,
MEIJER EN SCHAAFSTMA.

Leeuwarden — Coöperatieve Handelsdrukkerij.

Wumkes.nl

I N H O U D.

	Bladz.
De Hel in Friesland. Eene naamkundige bijdrage, door JOHAN WINKLER . . .	1— 17
Héarst. (Ien oare „mythe" oer Balder's dea),	18— 20
Dokterom, door J. B. SCHEPERS . . .	21— 22
Extract uit het Testament van Repcke Annes, anno 1683, door J. HONIG Jz.	23
Fragment Procesverbaal eener verkoo- ping, 1686, door J. HONIG Jz. . .	24
Allerlei over Friesland, door B. H. . .	25— 31
Iets uit het leven van sommige Abten van het Klooster Mariëngaard onder Hallum, door D. CANNegiETER . .	32— 66
Deugd, Het Leven, Sneeuw	67— 70
Twee brieven van Willem I, Prins van Oranje, door J. C. SINGELS . . .	71— 77
Wiebren Flokker, door D. C.	78— 79
Opschrift in de Kerk te Zweins . . .	80
In lyts prjowke fen in strou, door T. G. v. D. MEULEN	81— 92
De Canselarij te Leeuwarden, (met een Plaatje), door A. J. ANDREÆ . . .	93—118
Ook in Friesland is het schoon, door W.	119—122
Sprokkels uit den ouden tijd, door A. .	123—129

	Bladz.
Bladvulling, door S. v. D. B.	129—130
De veroordeeling van een Frieschen Predikant, door W. W. v. D. MEULEN	131—141
Fryske Mearkes. Ut 'e folksmûle opskreaun, door S. K. FEITSMA	142—156
Ik kin in Liet. Sang mei Musyk, door Dr. C. L. M. B.	157—158
Frisia. In liet foár Fryske Stedinten en oare Friezen, door Dr. L. C. MURRAY BAKKER	159—160

De Redactie van den Frieschen Volksalmanak biedt hierbij den lezers een nieuwen jaargang aan.

Zij doet dit in de hoop, dat dit boekje tal van lezers moge vinden en heeft daarom ook dit jaar er naar gestreefd om bij voorkeur bijdragen op te nemen, die belangstelling wekken en bevorderen voor Frieslands heden en verleden.

Dat zij dit laatste heeft kunnen doen, dankt zij vooral aan hare medewerkers en zij mag daarom niet verzuimen om aan dezen bij deze gelegenheid dank te zeggen voor den krachtigen steun, haar ook ditmaal wederom verleend.

Zij hoopt op die medewerking te mogen blijven rekenen en heeft daarbij slechts één verzoek, om namelijk de bijdragen voor het volgend jaar zoo vroeg mogelijk te mogen ontvangen, opdat de uitgave van den Almanak nog wat vroeger kan geschieden.

En nu, vinde dit Jaarboekje een goede ontvangst en een welwillende beoordeeling!

DE REDACTIE.

Wumkes.nl

JANUARI.

Louwmaand.

1	Maandag	Nieuwjaarsd.
2	Dinsdag	
3	Woensd.	
4	Donderd.	
5	Vrijdag	
6	Zaterdag	
7	Zondag	N.M. 's morg.
8	Maandag	3 u. 27 min.
9	Dinsdag	
10	Woensd.	
11	Donderd.	
12	Vrijdag	
13	Zaterdag	
14	Zondag	
15	Maandag	E.K. 's morg.
16	Dinsdag	12 u. 29 min.
17	Woensd.	
18	Donderd.	
19	Vrijdag	
20	Zaterdag	
21	Zondag	V.M. 's nam.
22	Maandag	3 u. 31 min.
23	Dinsdag	
24	Woensd.	
25	Donderd.	
26	Vrijdag	
27	Zaterdag	
28	Zondag	L.K.'s nam. 10
29	Maandag	u. 10 min.
30	Dinsdag	
31	Woensd.	

ZON in Aquarius of den Waterm., den 20sten, op te 8 uur en onder te 4 uur.

FEBRUARI.

Sprokkelmaand.

1	Donderd.	
2	Vrijdag	
3	Zaterdag	
4	Zondag	
5	Maandag	N.M. 's av. 10
6	Dinsdag	u. 5 min.
7	Woensd.	
8	Donderd.	
9	Vrijdag	
10	Zaterdag	
11	Zondag	
12	Maandag	
13	Dinsdag	E.K. 's mo g.
14	Woensd.	11 u. 3 min.
15	Donderd.	
16	Vrijdag	
17	Zaterdag	
18	Zondag	
19	Maandag	
20	Dinsdag	V.M. 's morg. 2
21	Woensd.	u. 36 min.
22	Donderd.	
23	Vrijdag	
24	Zaterdag	
25	Zondag	
26	Maandag	
27	Dinsdag	L.K. 's nam.
28	Woensd.	12 u. 48 min.

ZON in Pisces of de Vischen, den 18den, op te 7 uur en onder te 5 uur.

M A A R T.**Lentemaand.**

1	Donderd.	
2	Vrijdag	
3	Zaterdag	
4	Zondag	
5	Maandag	
6	Dinsdag	
7	Woensd.	N.M. 's nam. 2
8	Donderd.	u. 38 min.
9	Vrijdag	
10	Zaterdag	
11	Zondag	
12	Maandag	
13	Dinsdag	
14	Woensd.	E.K. 's av. 6
15	Donderd.	uur 48 min.
16	Vrijdag	
17	Zaterdag	
18	Zondag	
19	Maandag	
20	Dinsdag	
21	Woensd.	V.M. 's nam. 2
22	Donderd.	uur 31 m.
23	Vrijdag	
24	Zaterdag	
25	Zondag	
26	Maandag	
27	Dinsdag	
28	Woensd.	
29	Donderd.	L.K. 's morg.
30	Vrijdag	8 uur 47 min.
31	Zaterdag	

ZON in Aries of den Ram,
den 20st, op te 6 uur en
ond. 6 u. De Lente begint.

A P R I L.**Grasmaand.**

1	Zondag	
2	Maandag	
3	Dinsdag	
4	Woensd.	
5	Donderd.	
6	Vrijdag	N.M. 's morg.
7	Zaterdag	4 uur 20 m.
8	Zondag	
9	Maandag	
10	Dinsdag	
11	Woensd.	
12	Donderd.	
13	Vrijdag	E.K. 's morg.
14	Zaterdag	12 uur 52 m.
15	Zondag	
16	Maandag	
17	Dinsdag	
18	Woensd.	
19	Donderd.	
20	Vrijdag	V.M. 's morg.
21	Zaterdag	3 uur 21 m.
22	Zondag	
23	Maandag	
24	Dinsdag	
25	Woensd.	
26	Donderd.	
27	Vrijdag	
28	Zaterdag	L.K. 's morg.
29	Zondag	3 uur 40 min.
30	Maandag	

ZON in Taurus of Stier,
den 20sten, op te 5 uur
en onder te 7 uur.

M E I.**Bloeimaand.**

1	Dinsdag	
2	Woensd.	
3	Donderd.	
4	Vrijdag	
5	Zaterdag	N.M. 's nam. 3
6	Zondag	u. 2 min.
7	Maandag	
8	Dinsdag	
9	Woensd.	
10	Donderd.	
11	Vrijdag	
12	Zaterdag	E.K. 's morg. 6
13	Zondag	uur 41 min.
14	Maandag	
15	Dinsdag	
16	Woensd.	
17	Donderd.	
18	Vrijdag	
19	Zaterdag	V.M. 's nam. 5
20	Zondag	u. 2 min.
21	Maandag	
22	Dinsdag	
23	Woensd.	
24	Donderd.	
25	Vrijdag	
26	Zaterdag	
27	Zondag	L.K. 's av. 8
28	Maandag	uur 24 m.
29	Dinsdag	
30	Woensd.	
31	Donderd.	

ZON in Gemini of de Tweel., den 21sten, op te 4 uur en onder te 8 uur.

J U N I.**Zomermaand.**

1	Vrijdag	
2	Zaterdag	
3	Zondag	N.M. 's av.
4	Maandag	11 uur 16 m.
5	Dinsdag	
6	Woensd.	
7	Donderd.	
8	Vrijdag	
9	Zaterdag	
10	Zondag	E.K. 's nam.
11	Maandag	1 uur 34 m.
12	Dinsdag	
13	Woensd.	
14	Donderd.	
15	Vrijdag	
16	Zaterdag	
17	Zondag	
18	Maandag	V.M. 's morg.
19	Dinsdag	7 uur 26 m.
20	Woensd.	
21	Donderd.	
22	Vrijdag	
23	Zaterdag	
24	Zondag	
25	Maandag	
26	Dinsdag	L.K. 's morg.
27	Woensd.	10 uur 22 m.
28	Donderd.	
29	Vrijdag	
30	Zaterdag	

ZON in Cancer of de Kreeft, den 21st., op te 3 ure 42 m. en onder te 8 ure 18 min. Langste dag. De Zom. beg.

J U L I.**Hooimaand.**

1	Zondag	
2	Maandag	
3	Dinsdag	N.M. 's morg.
4	Woensd.	6 uur 5 m.
5	Donderd.	
6	Vrijdag	
7	Zaterdag	
8	Zondag	
9	Maandag	E.K. 's av. 10
10	Dinsdag	uur 35 min.
11	Woensd.	
12	Donderd	
13	Vrijdag	
14	Zaterdag	
15	Zondag	
16	Maandag	
17	Dinsdag	V.M. 's av. 10
18	Woensd.	uur 22 m.
19	Donderd.	
20	Vrijdag	
21	Zaterdag	
22	Zondag	
23	Maandag	
24	Dinsdag	
25	Woensd.	L.K. 's av. 9
26	Donderd.	uur 27 min.
27	Vrijdag	
28	Zaterdag	
29	Zondag	
30	Maandag	
31	Dinsdag	

ZON in Leo of den Leeuw,
den 22sten, op te 4 ure en
onder te 8 ure.

A U G U S T U S.**Oogstmaand.**

1	Woensd.	N.M. 's nam.
2	Donderd.	1 uur 16 m.
3	Vrijdag	
4	Zaterdag	
5	Zondag	
6	Maandag	
7	Dinsdag	
8	Woensd.	E.K. 's morg.
9	Donderd.	10 uur 25 min.
10	Vrijdag	
11	Zaterdag	
12	Zondag	
13	Maandag	
14	Dinsdag	
15	Woensd.	
16	Donderd.	V.M. 's nam.
17	Vrijdag	1 uur 37 min.
18	Zaterdag	
19	Zondag	
20	Maandag	
21	Dinsdag	
22	Woensd.	
23	Donderd.	
24	Vrijdag	L.K. 's morg.
25	Zaterdag	5 uur 59 min.
26	Zondag	
27	Maandag	
28	Dinsdag	
29	Woensd.	
30	Donderd.	N.M. 's av. 8
31	Vrijdag	uur 24 min.

ZON in Virgo of de Maagd.
den 23sten, op te 5 uur
en onder te 7 uur.

SEPTEMBER.**Herfstmaand.**

1	Zaterdag	
2	Zondag	
3	Maandag	
4	Dinsdag	
5	Woensd.	
6	Donderd.	
7	Vrijdag	E.K. 's morg.
8	Zaterdag	1 uur 23 m.
9	Zondag	
10	Maandag	
11	Dinsdag	
12	Woensd.	
13	Donderd.	
14	Vrijdag	
15	Zaterdag	V.M. 's morg.
16	Zondag	4 uur 44 m.
17	Maandag	
18	Dinsdag	
19	Woensd.	
20	Donderd.	
21	Vrijdag	
22	Zaterdag	L.K. 's nam.
23	Zondag	12 uur 52 m.
24	Maandag	
25	Dinsdag	
26	Woensd.	
27	Donderd.	
28	Vrijdag	
29	Zaterdag	N.M. 's morg.
30	Zondag	6 u. 4 m.

ZON in Libra of de Weeg-
 schaal, den 23st., op te 6
 ure en onder te 6 ure.
 De Herfst begint.

OCTOBER.**Wijnmaand.**

1	Maandag	
2	Dinsdag	
3	Woensd.	
4	Donderd.	
5	Vrijdag	
6	Zaterdag	E.K. 's av. 7
7	Zondag	uur 21 m.
8	Maandag	
9	Dinsdag	
10	Woensd.	
11	Donderd.	
12	Vrijdag	
13	Zaterdag	
14	Zondag	V.M. 's av. 7
15	Maandag	uur 2 min.
16	Dinsdag	
17	Woensd.	
18	Donderd.	
19	Vrijdag	
20	Zaterdag	
21	Zondag	L.K. 's av. 7
22	Maandag	uur 15 min.
23	Dinsdag	
24	Woensd.	
25	Donderd.	
26	Vrijdag	
27	Zaterdag	
28	Zondag	N.M. 's av. 6
29	Maandag	uur 17 m.
30	Dinsdag	
31	Woensd.	

ZON in den Schorpioen,
 den 23st., op te 7 ure en
 onder te 5 ure.

NOVEMBER.

Slachtmaand.

1	Donderd.	
2	Vrijdag	
3	Zaterdag	
4	Zondag	
5	Maandag	E.K. 's nam.
6	Dinsdag	3 uur 36 m.
7	Woensd.	
8	Donderd.	
9	Vrijdag	
10	Zaterdag	
11	Zondag	
12	Maandag	
13	Dinsdag	V.M. 's morg.
14	Woensd.	8 uur 9 m.
15	Donderd.	
16	Vrijdag	
17	Zaterdag	
18	Zondag	
19	Maandag	
20	Dinsdag	L.K. 's morg.
21	Woensd.	2 uur 28 m.
22	Donderd.	
23	Vrijdag	
24	Zaterdag	
25	Zondag	
26	Maandag	
27	Dinsdag	N.M. 's morg.
28	Woensd.	9 u. 14 m.
29	Donderd.	
30	Vrijdag	

ZON in Sagittarius of den Schutter, den 22st., op te 8 uur en onder te 4 uur.

DECEMBER.

Wintermaand.

1	Zaterdag	
2	Zondag	
3	Maandag	
4	Dinsdag	
5	Woensd.	E.K. 's nam. 12
6	Donderd.	uur 35 min.
7	Vrijdag	
8	Zaterdag	
9	Zondag	
10	Maandag	
11	Dinsdag	
12	Woensd.	V.M. 's av. 8
13	Donderd.	uur 15 m.
14	Vrijdag	
15	Zaterdag	
16	Zondag	
17	Maandag	
18	Dinsdag	
19	Woensd.	L.K. 's morg.
20	Donderd.	11 u. 33 m.
21	Vrijdag	
22	Zaterdag	
23	Zondag	
24	Maandag	
25	Dinsdag	
26	Woensd.	
27	Donderd.	N.M. 's morg.
28	Vrijdag	2 u. 40 m.
29	Zaterdag	
30	Zondag	
31	Maandag	

ZON in den Steenbok, den 21st., op te 8 u. 18m. en onder te 3 u. 42 m.
Kortste dag. De Wint beg.

Archief en Bibliotheek van Leeuwarden.

Archivaris, J. C. SINGELS,
zijn geopend alle werkdagen van 10—1 uur.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

464 gewone, 63 buitengewone en 3 eereleden.

Jaarl. contributie f 5.

Mr. W. B. S. BOELES, Voorz. en Bibl. Jhr. Mr. F.
J. J. VAN EYSINGA en G. H. VAN BORSSUM WAALKES,
Bestuurders. Dr. W. F. H. COENEN, Secr. H. BEUCKER
ANDRÆ, Penningm. Mr. W. A. VAN SLOTERDIJK.
Mr. A. J. ANDRÆ. Dr. J. A. KAPPERS. . . .
Conserv.

Het *Friesch Museum*, tegenover de Kanselarij,
is geopend Zondags van 12—4, Vrijdags van 9—4,
de overige dagen van 10—4 uur. Toegang vrij
voor de leden en correspondenten, met eene dame.

De *Bibliotheek* is voor de leden geopend Zater-
dags van 2—3 uur. Aanvraag om boeken bij den
Bibliotheecaris.

Selskip for Fryske tael en skriftenkennisse.

J. VAN LOON Jz., Foars. WALING DYKSTRA, Bysitter.
P. A. WILHELMY, 1e skriuwer. T. Velstra, 2e Skriu-
wer. A. J. SMEDING, Skathâlder. O. SYTSTRA, Samler.

410 gewoane en arbeidsjende, 5 bûtengewoane
en 5 eareleden.

Jierl. ynlagje f 2.50.

Boeken kinne út 'e boeksamling oanfrege wurde by de Samler.

Het Selskip heeft de volgende Kriten of onderafdeelingen:

Ljouwert. Foars. P. A. WILHELMY, 1e SKR. O. SYTSTRA,
2e SKR. L. BLJ DE LELJ. *Snits*. Foars. SKR.
M. H. REIDSMA. *Baerd*. Foars. Tj. JOUSTRA, SKR. H. E.
BAKKER. *Grou*. Foars. B. GORTER, SKR. C. WIELSMA Skathr.
P. VAN DER GOOT. *Joure*. Eare-foars. M. P. TROELSTRA,
te *Schiedam*, Foarsitter G. E. DE BOER. SKR.-Skath. F.
G. LOOLJENGA. *Frentsjer*. Foars. C. D. VAN DER WEG,
Bys. A. DRAISMA DE VRIES, 1e SKR. BIJLSMA, 2e SKR. H.
VAN VREENINGEN, Skathr. JAN BOOTSTRA.

Provinciale Bibliotheek van Friesland.

Commissarissen: J. VAN LOON Jz. en Mr. A. BLOEM-
BERGEN.

Bibliothecharis Mr. J. L. BERNS.

Amanuensis H. EILERS.

De *Bibliotheek*, in het paleis van Justitie, is uitgezonderd op zon- en feestdagen, geopend 's Maandags en Woendags van 10—3 en Vrijdags van 9—3 uur.

De *Catalogus*, die uit 5 deelen bestaat, met een Alfab. Register daarop, ligt ter inzage aan de Bibliotheek en is in den Boekhandel te verkrijgen voor f 6.50.

Boeken enz. worden naar de bepalingen van het reglement door den Bibliothecharis in gebruik gegeven.

Archief van Friesland,

Archivaris Mr. J. L. BERNS.

Amanuensis H. EILERS.

Het *Archief*, thans geplaatst in een afzonderlijk gebouw aan de Tweebaksmarkt, het tweede ten zuiden van het Gouvernementshuis, is uitgezonderd Zon- en feestdagen, zoomede elken Woensdag, alle dagen van de week geopend van 's voorm. 10—12 en van 1—4 uur.

Inlichtingen nopens het gebruik worden door den Archivaris gegeven.

Buma-Bibliotheek.

Commissarissen: J. VAN LOON Jz. en Mr. A. BLOEM-
BERGEN Ez. Secret.-ontv.

Bibliothecharis Mr. J. L. BERNS.

Amanuensis H. EILERS.

Deze bibliotheek bevat de nieuwste werken betrekkelijk de Grieksche en Romeinsche letterkunde, is voorloopig geplaatst in de zaal van de Prov. Bibliotheek en op de dagen en uren als deze geopend.

De gedrukte *Catalogi* liggen aldaar ter inzage.

Boeken worden, op aanvraag bij den Bibliothecharis, in gebruik gegeven.

Wumkes.nl

MENGELWERK.

Wumkes.nl

DE HEL IN FRIESLAND.

Eene naamkundige bijdrage.

De oude Germanen in het algemeen, en dus ook de oude Friesen, hadden in hunnen Heidenschen tijd eene voorstelling van de Hel, van de plaats waar de onzalige geesten of zielen verblijven, als van een duister, koud en vochtig oord. Zij dachten zich deze plaats, deze Hel (reeds door hen aldus genoemd) als een groot hol ergens in het binnenste der aarde, onder de wateren. Holen en spleten en kloven in bergen en rotsen, geheimzinnige bronnen (in de bergachtige streken), of, in de lage landen aan zee, gelijk Friesland er een is, diepe, schier onpeilbare putten met water gevuld, diepe poelen of kleine meerkes, of ook diepe kolken in stroom of zeegat, waar de golven bruischten en de stormwind locide, gaven, naar hunne meening, toegang tot het onzalige oord. Dat waren de helsedeuren, en de randen van zulken put, de boorden van zulken poel, waren de randen, de boorden van de Hel.

Deze voorstelling uit het Heidendom kon eerst langzamerhand door het Christendom uit de gedachtenis der lieden verdrongen worden. Ja, nog heden vindt men, overal in Germaansche landen, de sporen van die oude voorstelling, de herinnering aan die Heidensche denkwijze in de namen, aan sommige

plaatsen eigen Ook in Friesland ontbreken die niet.

Het woord of de naam hel is toegepast geworden, in verloop van tijd, op de putten, poelen, meertjes, stroomen, die oorspronkelijk slechts als helsdeuren, als toegangen tot de eigenlijke hel beschouwd geweest waren. En als later nevens zulk eene zoogenoemde hel een huis werd gebouwd, eene sate gesticht, of ook eene buurt of zelfs wel een dorp ontstond, dan ging die naam hel ook op dat huis, die sate, die buurt, dat dorp over. Zoo bestaat daar nog heden ten dage eene sate in het Heidendom onder Workum, die *de Hel* heet, en daar nevens eene andere, *De Lytse-Hel*, Kleine-Hel genoemd. Oudtijds was daar nabij deze sate een poel, gelijk daar nog heden zeer velen in die krite gevonden worden. Aan dien poel, sedert drooggelegd, kwam van ouds en eigenlijk dien helnaam toe, als helsdeur of toegang tot de hel.

Opmerkelijk is het, dat deze oude hel of helsdeur juist in *It Heidendom* gevonden wordt, in die laag gelegene, waterrijke, weinig vruchtbare en weinig bewoonde krite, die, ten Oosten van Workum zich uitstreckende, tot den zoogenoemden Klokslag, tot het oude Rechtsgebied dier stad behoort, en van aanmerkelijken omvang is. Men mag veilig aannemen, dat juist bij de bewoners van deze cenzame en afgelegene oorde het Heidendom langer in stand gebleven is als in de naast bij gelegene plaatsen Workum en Koudum, die reeds vroeg aanzienlijke Christenkerken moeten gehad hebben; en dat de zonderlinge naam *It Heidendom* aan die omstandigheid zijnen oorsprong dankt. Ook bij Grouw, oostwaarts van het dorp, over de Pikmeer, draagt zulk eene lage, magere krite van hooilanden, die lang woest gelegen hebben, dien

naam van *It Heidenskip*. Tevens is daar zulk eene krite, met gehucht, het Heidenschap, bij het dorp Garmerwolde in Groningerland. Beiden zijn zekerlijk uit de zelfde oorzaak zoo genoemd, die ook bij het Workumer-Heidenschap den naam gegeven heeft. In het Workumer-Heidenschap, zoo min als in de beide anderen, is dan ook nooit eene Parochie-kerk gesticht geweest, ten bijzonderen dienste der bewoners, al hebben de laatstverloopene jaren daar een hoogst eenvoudig preekhuisje zien verrijzen. Daar is dus ook nooit een eigenlijk dorp ontstaan, al besloeg die krite ook vele uren gaans in omtrek. Maar wel bestond daar in de laatste middeleeuwen een kloosterke ⁽¹⁾, het Klooster van Sinte-Ursula, in de volksspreektaal *It Sinte-Orsele-Kleaster* genoemd, nabij eenen poel die nog heden den naam draagt van *Sinte-Orsele-Poel*, St-Ursula-of St-Urselpoel.

Daar woonden dan in heur *cleyn cloisterkyn* die vrome, nederige zusterkens van Sinte-Ursula, de donkere, grove wollene pij in breedte, zwarc plooiën om de slanke leest, de witte huive het hoofd omhullende, liefde, vrede en eenvoud als weerspiegelende in heure stille, liefelijke gelaatstrekken; en zij brachten, in begeesterde toewijding, door leer en leven, de blijde boodschap in de hutten en de harten der ruwe, schier nog heidensche landzaten. Daar klonk het fijn tinkelende kloosterklokje over de woeste vlakke en over de donkere, diepe poelen, en noodde het volk tot zonden-belijdenis en gebed. Ook dit is voorbij gegaan. Maar nog heden bewaart eene sate, daar ter plaatse,

(¹) Ook in het Garmerwolder Heidenschap was in de middeleeuwen een klooster gesticht.

naam en gedachtenis aan *it lytse kleasterke fen Sinte Orsele*. En nog heden draagt hier of daar eene enkele Friesin den naam der Heilige Ursula, zij het dan ook in de verbasterde, schier onkenbare vormen *Orseltsje* en zelfs *Osseltsje*.

Niet verre van de Workumer-Hel is nog een poel, die den wel wat bijzonderen naam draagt van *De Liachte-Mar*, de Lichtemeer. Of deze naan ook in eenig verband (of tegenstelling?) staat met dien zwarten Helnaam, kan ik niet beslissen, maar acht ik wel waarschijnlijk.

Intusschen, wij moeten nog verder terug uit het licht tot de duisternis, uit het Christelijke klooster naar de Heidensche hel.

Eene andere hel bestaat er, of bestond er, in de Trynwouden, nabij het dorp Oudkerk. Welk van de vele poeltjes daar in den omtrek in het veld verspreid, van ouds voor de eigenlijke helsdeur is gehouden geworden, weet men nu niet meer. Maar het gehucht Helbird aldaar, dicht bij Oudkerk gelegen, maar ambtelijk tot Roodkerk behoorende, houdt die oude hel in aandenken. Helbird (*Hella birda*), heden ten dage, en reeds in de vorige eeuw veelal verkeerdelijk als *Healbird* geschreven (alsof het Halfboord of zelfs Halfbaard ware) — Helbird beteekent eenvoudig de *bird*, de boord, de oever, de rand van de hel.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat de namen der twee dorpen, die het naaste bij deze Trynwouder-hel liggen, in verband staan met dat oud stuk Heidendom. Oudkerk als de oudste, de eerste, langen tijd de eenigste Christenkerk in deze Wouden, reeds vroegtijdig of terstond na de invoering des Christendoms in die oorde, juist daar gesticht als tegenwicht tegen het Heidendom, dat

daar, bij dat helle-oord, bijzonderlijk in bloei stond.

En *Readtsjerk* of Roodkerk, als Christelijke tegenhanger tegen de zwarte hel der Heidenen, gelijk *Readhel*, *Reahel*, *Rahol* of *Rohel*, waarvan verder in dit opstel sprake zijn zal.

Eene derde hel was er, of is er, in Ferwerderadeel, alweër in het lage land, onder Hallum, in de zoogenoemde Hallumer-Mieden. Daar heet nog een stuk land, zekerlijk vroeger een poeltje, de Hel; en een ander in de nabijheid, door een dijkje half omgeven, en hierdoor nog zooveel te meer het voorkomen van een droog gelegd poeltje vertoonende, draagt nog den vollen ouden naam van *De Helsdoar*, de Helsdeur.

Dezen volledigen naam treffen wij ook elders aan. Zoo was daar nog in de vorige eeuw een poel of kolk nabij het dorp Birdaard in Dantumadeel, die den naam van *De Helldoar* droeg, op de kaart van Schotanus als *Healldoor* misschreven. In de 16e eeuw lag bij deze hellekolk eene sate die in eene oorkonde van den jare 1581 vermeld staat als „*de sate genoemt de Helldoor te Berdaert*” ⁽¹⁾, en in eene andere van 1580 als *Helldoor*. Sedert is die kolk dicht gemaakt en tot land geworden, en die oude naam is daardoor bij het volk in vergetelheid gekomen. Maar in den naam *Kolkhusen*, heden ten dage eigen aan twee saten aldaar, blijft de herinnering aan deze hellekolk, aan deze helsdeur bewaard. ⁽²⁾

(1) Zie: Oostergo. Register van Geestelijke Opkomsten van Oostergo, bewerkt door Prof. Dr. J. Reitsma, Leeuwarden, 1888, bladz. 162.

(2) Ook in het dagelijksche leven is nog heden bij het Friesche volk het woord *helsdoar* niet vergeten, maar komt nog in de volkssprektaal voor. Bij voorbeeld: Iemand

De naam Helsdeur komt ook nog voor in het naburige gewest West-Friesland, bewesten Flic. Hij is aldaar eigen aan eenen fellen stroom, in het groote Westfriesche zeegat tusschen het eiland Texel en den hedendaagschen vasten wal van Noord-Holland, ook door de Friesche zeelieden steeds *de Helsdoar* genoemd. (HALBERTSMA, *Lexicon friscum*, bladz. 407). En ook in den naam van De(n) Helder (*Heldoar*, *Hella-dora*), eene zeer oude buurt aldaar aan den vasten wal, die thans wel eene stad mag heeten, is een toegang tot de onderwereld nog te herkennen.

Verder op in Holland en in de andere Nederlandsche gewesten (*Hel* of Maasmond, door de Romeinen tot *Helium* verlatijnscht — *Hellevoet*, enz. enz.) zullen wij de helnamen maar niet vervolgen, maar tot ons eigen Friesland weêrkeeren.

Eene bijzondere helleplaats bestaat er nog in Wonseradeel, tusschen de dorpen Pingjum, Witsmarsum en Wons. Daar draagt een laag gelegen stuk land, waar in oude tijden eene kolk was, nog heden den naam van *Okkehel*, *Okke-Hel*, de Hel van Okke, van den man die Okke heette. Die kolk was eertijds uit zee, uit het Flic, toegankelijk, en diende als haven van Pingjum. En die Okke was een zeeman, een ruwe Heiden, die vloekte en God lasterde, en die, tot straf daarvoor, met zijn schip, door den bliksem diep in die kolk werd weg

heeft zekere zaak niet dan met uiterst veel moeite kunnen verkrijgen, waarbij hij hevigen tegenstand van anderen had te bestrijden; dan zegt hij wel: *Ik moast it four de helsdoarren wei skuorre*. Of anderszins, als een boos wif, door helse drift vervoerd, begint te razen, te schelden en te rachen, en haren tegenstander, onder groot misbaar, met beschuldigingen en verwijtingen begint te overladen, dan zegt men: *It is eft de helsdoarren iepen komme*.

geslagen, zoodat hij, door die hellepoort, onmiddellijk ter helle voer. Zoo bericht ons nog heden de sage, aan deze overoude plek verbonden, en die door onzen Frieschen dichter SALVERDA in dicht gesteld (*Schipper Ocke*, in SALVERDA'S *Hiljuwens Uuren* — Ljeauwerd, 1858), door S. KOOPMANS nader beschreven, en van geschiedkundige aantekeningen voorzien is (*De Middellzee in verbinding met den Fliestroom langs Bolsward*, in den *Friesche(n) Volksalmanak* voor 1890, Leeuwarden). Nog in deze eeuw werd het aandenken aan deze sage levendig gehouden door een paaltje, dat midden in het stuk land *De Okkehel*, in den grond gedreven stond. Dat was voor de kinderen en eenvoudigen van harte (liefelijke zielen in deze eeuw van ontkenning!) nog het topje van den mast van Okkes schip. Is daar niemand, die zulk een paalje daar weêr herstelt? Eene zichtbare, tastbare prediking zoude 't den volke weêr zijn, over het derde gebod des Heeren:

„Gy en sult den name des Heeren uwes Godts „niet ydelick gebruycken; want de Heere en sal „niet onschuldigh houden, die synen name ydelick „gebruyckt.”

De sage spreekt van overoude tijden, toen het Heidendom in Friesland nog geenszins ten volle door het Christendom vervangen was, en dit maakt den heidenschen oorsprong van dezen hellenaam zooveel te zekerder.

Volgens eene aantekening bij genoemd opstel van KOOPMANS, op bladz. 127, zoude het woord *hel*, in den naam *Okkehel*, *hil* of heuvel beteekenen; eene duiding, waar mede juist de lage, holle ligging van het stuk land, waaraan nu nog den naam van *Okkehel* gehecht is gebleven, in

zichtbare tegenspraak is. Trouwens, dit wordt ook in die aantekening erkend. Maar de duiding *hel als waterkolk* stemt overeen met de nog heden-daags zeer duidelijk waarneembare gesteldheid van den bodem daar ter plaatse.

In den bijzonderen tongval van de Friesche taal, gelijk die in den Zuidwesthoek van ons gewest gesproken wordt, en die oudtijds over geheel het land bezuiden Bolsward en Sneek, en bewesten de Joure verspreid was, terwijl die eigenaardige uitspraak heden ten dage hoofdzakelijk slechts tot Hindeloopen, in mindere mate tot Molkwerum, Workum en geheel de Hemelumer-Oldefert en Noordwolde met Gaasterland beperkt is, — in dat zogenoemde Zuidhoeksch-Friesch luidt, in menig woord en naam, de *e* als *o*. Zoo heeten de lieden daar Jolle en Joltsje, ook Jolmer, Jottsje, enz.; die elders Jelle en Jeltsje, Jelmer en Jetse heeten, en het Gaasterlandsche dorp Sondel heet in de gewone, algemeen Friesche uitspraak Sindel, dat is eigenlijk Sendel. Zoo spreekt of sprak men daar van *spjolde*, *fjold*, *kjolt*, *jolne*, van *kol* en *dol*, van *sotte* en *notten*, van *fon*, enz., terwijl men in het middengedeelte, in het Noorden en Oosten van ons Friesland deze woorden als *spjeld*, *fjild*; *kjeltne*, *jelne*, *kel* en *del*, *sette* en (*fish*)-*netten*, als *fenne* of *finne* uitspreekt. Deze zelfde uitspraak geldt ook voor het woord *hel*, dat in het Oud-Zuidhoeksch als *hol* luidt. Zelfs GYSBERT JAPICX gebruikt het woord *hel* nog in dien vorm, 't welk niet vreemd is als men bedenkt dat die uitspraak in de zeventiende eeuw nog in zwang was in het zuidelijke deel van Wonseradeel, tot Bolsward toe. Zoo dicht hij:

*Dear me opslingret oonne wolcke,
In fen dear delduwect ynn' kolcke,
A fenne Hymmel ynne Hol. (1)*

Deze oude woordvorm vinden wij dan ook nog heden terug in sommige plaatsnamen van Zuidwestelijk Friesland, volkomen in de zelfde betekenis als in de hellenamen uit het overige deel des lands, hier voren reeds vermeld.

Zoo heb ik de zelfde poelen en de zelfde saten in het Workumer-Heidenschap, die men thans *de Hel* en *de Lytse-Hel* noemt, in eene oorkonde uit het begin der vorige eeuw gevonden als *Hol* en *Lyttick Hol*. Verder maakt dit woord *hol* deel uit van de samengestelde namen *Hollegreft*, dat is de Hellegracht, zoo als een vaarwater heet tuschen de Geeuw en de Dolte (*Delte*), onder Uitwellingerga; *de Hollebrekken* (een naam dien men a's Hellebroek zoude kunnen verholландschen; broek, brekken = moeras of gebroken land), een pool onder Wijkel, en na bij Slooten (2) gelegen; *de Hollemar* of *Holmar*, Holle- of Hellemeer, vaarwater van Workum naar de voormalige Workumermeer, eigenlijk het verlengstuk van de Diepe-Dolte

(1) Zoer opmerkelijk is het, dat zelfs GYSBERT JAPICX nog van de hel spreekt, vergelijkender wijze, als van eene diepe waterkolk.

(2) Immers zoo, met twee letters *o*, moet de naam dezer Friesche stede geschreven worden, naar dien die naam in de Friesche taal *Steat* is, het welk overeenkomt met het woord *sloot* in het Nederlandsch, waarvan de vorm Slooten den locativus voorstelt. De vorm Sloten zoude een locativus zijn van het woord *slot*, kasteel, en het sprekende wapen der stad, een slot (kasteel) en twee sleutels, begunstigt deze opvatting van den oorsprong des naams. Maar de Friesche naam *Steat* weerspreekt dit ten stelligsten, en heeft alleen gelding.

te Workum. De zeer oude, diepe gracht die het Sint-Pieters-kerkhof te Grouw omringt, draagt den naam van *Holsgreft*. Door den grooten Frieschen taalgeleerde Dr. J. H. HALBERTSMA wordt deze naam te recht geduid als *infernus canalis*, de gracht der onderwereld, de hellegracht, even als ook de bovengenoemde *Holmar* door hem als *infernus lacus* wordt overgezet. ⁽¹⁾ De plaats, waar zekerlijk reeds terstond of althans vroeg na de invoering des Christendoms in Friesland de Sint-Pieters-kerk gesticht werd aan den oever van den Grouwstream, was hoogst waarschijnlijk reeds onder het Heidendom eene geheiligde plaats geweest, gelijk dit met vele oude kerkplaatsen in Friesland en elders het geval is; bij voorbeeld, met de stede waar oudtijds de Sint-Vitus-kerk en thans nog de toren van Oldhove te Leeuwarden staat; met de terp waarop Sint-Martens-kerke te Dokkum gebouwd is, enz. Dit maakt de duiding van Halbertsma, *Holsgreft* = Hellegracht, zooveel te aannemelijker.

Opmerkelijk is het, dat wij dus, zoo noordelijk en oostelijk als Grouw gelegen is, die oude uitspraak van hel als *hol* nog aantreffen, eene uitspraak die daar ter plaatse en in den omtrek thans geheel niet meer voorkomt noch bekend is. Immers in de zeventiende eeuw moge zij zich tot Bolsward en Sneek hebben uitgestrekt, benoorden en beoosten die steden werd zij toen ter tijde, en zeker eeuwen vroeger reeds niet meer gehoord.

Bezuiden Sneek komt nog heden een bijzondere hellenaam voor, eene aardige weërge van de *Heldoarren* bij Birdaard en bij Hallum. Dat is de *Holpoarte*, de Hellepoort, zooals eene sate heet,

(1) *Lexicon Frisicum*, bladz. 407.

die al weêr in een waterrijk oord, even benoorden het dorp Jutrijp gelegen is. Daarnevens is nog een poel, heden ten dage *de Holpoartepoel* geheeten. Deze poel is ongetwijfeld, in de meening der Heidsche Friesen, de eigenlijke Hellepoort geweest; maar de naam is van het water, van den poel overgegaan op de sate, op het huis dat later daar nevens is gesticht geworden, juist zoo als ook bij de Workumer-Hel en elders heeft plaats gegrepen.

Ik vond ook nog een oude hellenaam, die thans niet meer bekend is, naar het schijnt; te weten: *de Skraerder-Hol* of *Schraarder-Hel*, in eene oorkonde van den jare 1543 *Schraerder hol* genoemd, in Wonseradeel, tusschen Pingjum, Surich en Wons.

Sedert het Heidendom onder de Friesen plaats gemaakt had voor het Christendom, kreeg ook eene andere voorstelling van de verblijfplaats der onzaligen ingang bij het volk. Hadde men tot dusverre die verblijfplaats zich gedacht als een duister, koud en vochtig oord, de Christelijke voorstelling is die van eenen vuurpoel, hevig en onophoudelijk brandende. Onder het Heidendom had men gesproken van „de zwarte hel”; de Christenen spraken voortaan van „de roode hel, *reade hel*, *rade hol*, *reu' hel* of *ra'hol*.” En sommige reeds lang bestaande oude helnamen kregen sedert dit voorvoegsel rood, *read*, *ra* onafscheidelijk bij zich, alsof men daarmee de Oud-Heidsche voorstelling verwierp, de Oud-Heidsche hellenaam verkerstelijkte. Zoo heet nog heden ten dage eene sate nabij Bolsward gelegen, onder den Klokslag dier stad, voluit *de Reade Hel*, Roode-Hel; en ook de Workumer-Hel wordt wel zoo genoemd. En deze zelfde naam, meestal in den versletenen vorm *Reahel*, Neder-

landsch Rohel, is nog aan verschillende andere plaatsen eigen. Vooreerst aan een dorpje dat aan de Tjeukemeer ligt, in den zuidwestelijken uithoek van Schoterland. In het Zuidhoeksche Friesch, dat oudtijds ook tot hiertoe zijn gebied uitstrekke, heet dit plaatske *Rahol*, en het draagt ook wel den naam van *Nyegea* of Nijega. Dan aan een gehucht bij Augustinusga; de poel daar ter plaatse, die oorspronkelijk den naam *Reahel* droeg, was in de vorige eeuw nog aanwezig, maar is sedert gedempt. Eindelijk is er nog eene sate onder Slappeterp, die *Reahel* of Rohel heet.

De laatste der mij bekende Friesche hellenamen is die van de *Fetschol*. Dezen naam draagt een poel of een meertje, gelegen in het Noorden van Doniawarstal, tusschen Langweer en Uitwellingerga, aan de samenvloeiing van vier stroomen, de Gecuw, het Slingerrak, het Stobberak en de Langweerder-Vaart; alweer in een zeer laag gelegen en waterrijk oord.

Deze naam *Fetschol* brengt mij geleidelijk tot eene kleine, bijzondere groep van Friesche plaatsnamen, die eveneens met water in verband staan, en die ik hier nog even, als ten slotte, nader wensch te behandelen. Immers hebben wij dien naam *Fetschol* niet te beschouwen als samengesteld uit den mansnaam *Fetse* en het woord *hol* of *hel*, zooals b.v. de plaatsnaam *Okkehel* wel uit den mansnaam *Okke* en het woord *hel* bestaat, en niettegenstaande HALBERTSMA, Lexicon, 411, *Fetschol* vertaalt met *Fetsii inferi*. Neen — maar *Fetse* heeft hier eene gansch andere beduidenis, te weten: die van bron of wel, plaats waar water uit den bodem opwelt. Dit woord is Oud-Friesch, en, in algemeenen zin, bij de hedendaagsche Friesen niet meer

bekend noch in gebruik. Trouwens, bronnen, wel-
 len, in de eigenlijke beteekenis dezer woorden, zijn
 in de lage landen, waaruit Friesland hoofdzakelijk
 bestaat, dan ook zeldzaam. Wel vindt men overal
 in Friesland zoogenoemde welputten, maar dit zijn
 geen ware bronnen, waar het water diep uit de
 aardlagen naar boven zoude komen. Integendeel,
 het water dat in die welputten staat is bijna altijd
 maar zakwater, water dat van de oppervlakte der
 aarde naar beneden in eenen kunstmatig gegraven
 put of kuil, door de bovenste aardlaag heen gesij-
 peld is. Toch zijn er enkele ware bronnen of wel-
 len, bornputten of welputten in ons Friesland. Men
 denke hierbij echter niet aan bronnen, gelijk die
 in bergachtige landen uit de spleten en kloven en
 hopen der rotsen en berghellingen springen en
 vloeien; maar aan diepe putten, 't zij dan kunst-
 matig met muren van baksteen ingevat, 't zij open
 en bloot in het veld liggende. Men kent deze born-
 putten aan de eigenaardigheid dat het water, 't
 welk zij bevatten, van bijzonder zuivere hoedanig-
 heid is, en ook in den droogsten zomertijd niet
 vermindert, veel min nog opdroogt, maar steeds
 aanwezig blijft, hoe veel men daar ook van ge-
 bruiken moge. Het schijnt dat men zulke born-
 putten, zulke borndobben in het Oud-Friesch bij voor-
 keur met den naam van *Fetsa* of *Fetse* heeft be-
 stempeld. Dit woord hangt ongetwijfeld samen,
 of is oorspronkelijk een en hetzelfde met het Noord-
 Friesche woord *fething*, ook, volgens sommiger uit-
 spraak *füthing* of *füding* geschreven (de *th* lispel-
 end, als in het Engelsch, uit te spreken). Maar
 al is *fetse* en *fething* van oorsprongswegen een en
 hetzelfde, het laatstgenoemde woord heeft nu toch
 in Noord-Friesland eene gewijzigde beteekenis er-

langd. Immers zoo noemt men aldaar nu eene opene kuil of dobbe in het veld, vooral voorkomende op de zoogenoemde Halligen of onbedijkte eilandjes in de Noord-Friesche Wadden. Die *fethingen* zijn ten deele met regenwater, ten deele ook met zakwater gevuld, maar zijn geen bronnen of wellen. Zij voorzien op die kleine eilandjes, rondom open in de zoute zee liggende, mensch en vee van zoet drinkwater. Ook de overoude en bekende, met sagen versierde *Sapskuhle* op het eiland Helgoland is zulk een *fäthing*. In sommige dorpen op het Zeeuwsche eiland Zuid-Beveland zag ik opene waterkommen, van tamelijken omvang, midden op het dorpsplein; zij dienen den ingezetenen tot allerlei gerief, als waschplaats voor wagens en landbouwgereedschappen, als paardenwed, enz., misschien ook wel, in tijd van nood, om drinkwater te verschaffen, en dragen den naam van „væte”. Op het eiland Over-Flakee zag ik eene ruime en diepe, opene waterkom, bij het dorp Dirksland, benoorden de dorpsbuurt, aan den voet van den linker-havendijk, gevuld met zuiver en zoet water, nietlegendaar het water in de haven, vlak daarnaast, zeer brak is. In den zeer drogen zomer van dit jaar 1893 voorzag deze „*fetse*”, door de omwonenden „t vætje” (in verkleinvorm) genoemd, den Dirkslanders en andere eilandbewoners ver in den omtrek, volop van drinkwater voor mensch en vee. Ongetwijfeld hangt deze Zeeuwsche benaming „væte” of „vætje” samen met de Friesche woorden *fetse* en *fäthing*. Trouwens, het woord *vat*, Friesch *fet*, in algemeenen zin een voorwerp beteekenende, dat eene holte omvat, is zekerlijk de stam, waaruit deze verschillende woorden en woordvormen gesproten zijn, en is *fetse* eigenlijk *fet-tse*, verklein-

vorm van *fet*, dus letterlijk hetzelfde als het Flak-eesche woord „vaætje” vaatje.

Om na dezen taalkundigen uitstap naar *de Fetsehol* terug te keeren, zoo houd ik het er voor, dat deze naam eene *hol* of *hel* (eigenlijk helledeur of hel-lepoort) beteekent, die de bijzondere eigenschap van een *fetse*, van eene bron vertoont. Die oude naam *fetse* treffen wij nog heden op vier andere plaatsen in Friesland aan. Vooreerst in het oude Dokkum, waar, op korten afstand van elkanderen, twee van die bronnen gevonden worden, hoewel slechts aan eene van die twee de *fetsenaam* verbonden is. Door eenen schrijver, die in het laatst der jaren 700 na Chr. leefde, worden deze Dokkumer bronnen reeds, in huane bijzondere vermaardheid, vermeld. En volgens sommigen zoude de Romeinsche schrijver PLINIUS daarvan reeds gewag maken. *)

De eerste is de vermaarde Sint-Bonifacius-bron of -fontein, eene opene dobbe in een weiland even buiten de Woudpoort te Dokkum. En de tweede is *de Fetse*, als bij uitnemendheid zoo genoemd, een weinig minder vermaarde bron midden in de stad, op het hoogst der terp, waarop Sint-Martenskerk gebouwd is, nabij het koor, dus ten oosten van die kerk gelegen, en nog heden daar aanwezig, vroeger als een opene put, thans gesloten, gedekt, en met eene pomp voorzien. Zonder twijfel zijn deze twee Dokkumer bronnen van hoogen ouderdom en reeds voor duizend en meer jaren, als de Friesen nog Heidenen waren, bekend en in gebruik geweest, waarschijnlijk wel als plaatsen waar godsdienstige plechtigheden gehouden werden. Ook bij den tempel

*) Zie DIRKS, Geschiedkundig Onderzoek van den Koophandel der Friezen. Utrecht, 1846, bl. 69.

van Fosete, een der goden van de Friesen in hun Heidendom ('t zij die dan op 't eiland Ameland of op 't eiland Helgoland — de *Sapskühle?* — bestond), was zulk eene heilige bron.

De eene Dokkumer bron is bijzonderlijk door den Apostel der Friesen, door den Heiligen Bonifacius, als 't ware gewijd, gekerstend geworden. De overlevering doet die bron op wonderdadige wijze ontstaan of eerstmaal opborrelen onder den hoefslag van het ros, dat de Heilige bereed. Ik vermoed dat men op deze wijze het Heidensche karakter aan de bron heeft willen ontnemen, maar dat deze welle zelve veel ouder is. De dwaze volksmeening, dat de naam Bonifacius eigenlijk in het Friesch „*goede Fetse*” zoude zijn (Fetse komt nog heden als mansdoopnaam onder ons voor), heeft misschien eenen grondslag in het woord *fetse*, waarmede men destijds ook wel deze bron zal hebben genoemd. Intusschen, de mansnaam Fetse en het woord *fetse*, bron, staan, in taalkundigen zin, in géenerlei verband met elkanderen.

Een tweede *fetse* bestaat er nog heden in West-Dongeradeel, waar eene sate dien naam draagt (*de Fetse*), zuidwaarts van den dorpe Tonnaard (Ternaard) gelegen, aan de *Tsjettelfeart* of Ketelvaart, ook een naam, die eenen Oud-Heidenschen oorsprong (van den offerketel?) vermoeden doet. Deze naam *Fetse* vindt men ook wel als *Fetze*, *Fedse*, *Fedze* gespeld, en, volgens de bijzondere uitspraak der Donger-Friesen, als *Fitse*, op de kaart van SCHOTANUS, *Fitze*. Eene tweede hofstede nevens de eigenlijke Fetse gelegen, doet beide saten als een gehucht verschijnen, waaraan men den naam van *de Fetse*- of *Fitsebûrren* geeft, evenals ook te Dokkum de naam van de Fetse overgegaan is op

de straat, die daar langs loopt, en die als *de Fetse* of *de Fetsestraat* (bij SCHOTANUS „op de Fetze”) bekend is.

De derde *fetse* is te Dronrijp; eene oude state, even benoorden de *Tsjerkebårren* aldaar gelegen, en, in geijkten zin, meestal in den Oud-Frieschen vorm als *de Fetsa* of *Fetsa-state* voorkomende. En de vierde *fetse* is te Siksbeerum; maar hier af weet ik geen nader bescheid.

Zeer zeker hebben de sate te Tonnaard en de state te Dronrijp heure namen aan zulke *fetsen* of bronnen ontleend. Of die *fetsen*, misschien in den vorm van oude, diepe bornputten met eenen onuitputtelijken voorraad van zuiver drinkwater nog bij die plaatsen aanwezig zijn, is mij niet bekend, maar acht ik wel waarschijnlijk. Anderen, die daar beter toe in de gelegenheid zijn als ik, mogen dit onderzoeken, en ook verder nog veel betreffende de *hel-*, *hol-* en *fetsen*namen in Friesland aan het licht brengen. Want ongetwijfeld valt hier nog een schat van merkwaardige zaken uit den overouden tijd na te vorschen en op te diepen. Voor dit pas is het mij voldoende de aandacht der Friesche navorscheren, der geschied-, oudheid- en taalkundigen onder ons volk, daarop gevestigd te hebben.

Haarlem.

JOHAN WINKLER.

HEARST.

(Ien oare „mythe” oer Balder's dea.)¹⁾

Yn it Easten ryst de Singod ²⁾
Tusken wolken, swier fen rein,
Ljochtsjend ment hy trije hynders
Foar de gouden sinnewein.

Ljochtsjend, ja, mar sunder waernte:
Drövich skület sims de God
Yn syn blaue reinwolkmantel
Djip forbûke troch it lot.

Dan hwer stoarjend nei it Westen,
Is it as de hân him jekt,
Wylder tysket er de hynders,
Ballet er de füst en flokt.

Ljeafde wället him troch de ieren
For ien golle blonde faem,
Dy, yn 't kalde West opsletten,
Graech him yn hjar earmen naem.

Nanna mei net, efter skoatels
Slúte hjar ien lilke heit.
De alde Reus sei: „Ljouw gjin Singod,
Ljeagen is it hwat er seit.

¹⁾ Zie Volksalmanak 1892.

²⁾ Balder, de soan fen de heachste God by us foarâlders,
Wodan.

Wy wiern masters hjir op ierde ;¹⁾
 Leepens brocht de wrâld oan hjar :
 Fanke , nea krystou dy Singod ,
 Fanke , doch ien oare kar."

Beide kwynden : Nanna gûlde ,
 Balder sukk'le daegliks wei
 En de wrâld , dy 't waermte miste ,
 Gong dy stjerrens-gong him nei.

Brúnread waerden bûkebledden
 Yn it oars sa tichte wâld ,
 Tûken gûle yn 't goare deiljocht ,
 Hearstmisstoarm brûst oer de wrâld.

Oer it poarper fen de heide ,
 Ropt de kloekswan , wjokt de goes ;
 Earebarre en sweltsjes siikje
 Yn ien waermer loft hjar hûs.

Treastleas rydt de Singod fjirder ;
 Wirgens dringt him troch de lea ;
 Hwer oan Nanna's stins de sê klotst
 Der winkt rest him , winkt de dea.

Efter traaljes bûgt der Nanna
 De cale holle skriemend del ;
 't Goudhier glydt hjar oer it antlit ;
 Snikjend flokt hja heits befel.

¹⁾ Foardat de goaden Wodan , Balder , Tonger , Freya en hjarre der wiernen , regearren oer de wrâld de eleminten , as Reuzen tocht yn dy ienfâldige tiiden . Fen der dy lettere striid tusken beide machten .

For hjar eagen sygt de Singod
 Yn de sé del en : „Farwol !”
 Rûst it hjar oer 't wiet tomjitte ,
 „Oan de dea ta trou , farwol !”

Reuzkrefte oan fammehânnen
 Jowt dat wird , de poarte blykt
 Net bestân tsjin ljeafdelilkens
 Bûgt en knapt , de traalje wykt.

't Goudhier los , mei reade wangen
 Rint de tsjeppe faem nei 't strân ,
 Mar — hjar Balder sonk al ûnder
 Hie syn libbensstriid al hawn.

Gjin bitinzen : efkes sjocht hja
 Om nei de âlde heitesins ,
 't Read en goud fen hier en wangen
 Ljochtsje oer de ierde ûren geans.

En dan fettet hja hjar Singod
 Yn de earmen en : „Farwol !”
 Binn' hjar leste drove wiriden ,
 „Heitelân alear sa gol !

Heit en mem , ik moast him folgje
 Dy myn hert , myn ljeafde hie ;
 Frede seil de dea ús bringe
 Dy op ierd' for us net wier.”

Nacht leit oer de sé en lannen ;
 Kâlde wyn rûst oer de wrâld :
 Sunder Sinnegod is de ierde ,
 Sunder ljeafde 't libben kâld.

DOKTEROM.

WIZE : *Oostenrijksch Volkslied.*

(Songen bij de prijsútdieling fen Frisia te Grou. 1893.)

Lang scil by ús libjen bliuwe
De álde dichter Dokterom !
Sa lang swanneblommen driuwe
Op ús blauwe poellen om ;
Sa lang drege skippersliuwe
Brúze oer 't wetter , wyt fen skom :
Lang scil by ús libjen bliuwe }
De álde dichter Dokterom. } *bis.*

As hy mei syn famke farke
Oer it jounich wetter roun ,
Song hy fen it gouden marke ,
Dat hy moaist fen alles foun.
En hwa dy 't net graech ris harke
Nei syn bliere simmerjoun !
Lang scil by ús libjen bliuwe }
De álde dichter Dokterom. } *bis.*

Skúrde 't hjerstmis troch de touwen ,
Kreake 't skip by weach op weach ,
Den oer 't wylde wyt to stouwen ,
Hol en swart fen wolk en fleach ;
Den to hingjen , dweilen , sjouwen ,
Wille wier it yn syn each.
Lang scil by ús libjen bliuwe }
De álde dichter Dokterom. } *bis.*

Hirde Friezen woe hy meitsje,
 Fij fen ûnrucht, eal en rein,
 Dy 't yn fjûr troch 't silen reitsje,
 Sims forliezend, nea forslein;
 Dy 't for Fryslâns eare weitsje
 Krigel ta oan 't libbensein.
 Lang scil by ús libjen bliuwe } *bis.*
 De âlde dichter Dokterom.

Wille en leed, troch him besongen,
 Sjonge alle Friezen nei,
 En wy fiele, âlden, jongen,
 Al syn wille en geklei.
 Sjong den op mei foarse longen,
 Stim yn dizze eed us mei:
 Lang scil by ús libjen bliuwe } *bis.*
 De âlde dichter Dokterom!

J. B. SCHEPERS.

Extract uit het Testament van Repcke Annes, anno 1684.

In den naeme Godes Alm. Amen. In betrachtinge van dese onseeckerheit des menschelycken levens hebbe ick Repcke Annes zn woonachtigh binnen den Flecke Balck zieckelyk te bedde liggende nochtans bij goeden verstande niet willen overlijden zonder al voorens gedisponeert te hebben van mijne weijnighe nae te latene tijdtlycke goederen ten eynde geen onlusten moeyte en twist comen te rijzen: Eerstelyk dan bevelende mijn Ed. ziele naer afscheyden van het lichaam in handen Godes ende mijn Lichaem d' aerde. Hiermeede tredende tot dispositie mijner tijdtlijke naetelaten goederen soo ist dat Ick testator voor eerst legatere ende bespreecke mijn suster Wyk Anne dr. huysvrouw van Gerryt Jansen twee ponden Groots, monterende de somma van twaalf Caroligls zonder wijders. Legateere ende bespreecke meede de gemeene Armen binnen den Vlecke Balck bovengenoemdt de soa van vijff Caroligld eens. Item legateere Gerbrigh Sybolts dr laeste weduwe van w. Bocke Wilckes een van mijn linnen laekens. Legatere ut s: Tryntie Focke Bruins dr. een linnen bedlaecken; sampt legatere ende bespreecke Wolther Andries een van mijn hembden om redenen mij hier toe moverende en getrouwe diensten aen mij gedaan.

Instituerende ende substituerende voorts tot Erffgen. Universeel enz.

BALK, Juli 1893.

J. HONIG Jz.

Fragment Procesverbaal eener Verkoopng.

1686.

Nadat aan de vereischte formaliteiten was voldaan en niemand gecompareerd was tot verspierung of oppositie :

„zoo is nae gewoonlijke tromslach de sitdach tot verhooginghe gehouden ten overstaan van de Bysitter Idsche Jellis as Commissis ende Phoceus Kolde Secrets den 30ⁿ Decr. 1685 ende is nae praelectie der articulen luydende conform d' Voorsz. Proclamatie d' selve huysinghe cum annexis opgehangen ende de *keerse ontsteken* (in plaetse van 't lichten des Segils nyt den wasse, alhier niet gebruyckel) doch niemand comparerende, die het gemelte Provisionele Bod heeft willen verhoogen (hoewel menighvuldige omvraegingen gedaen zijn) zijn de echtelieden provisionele copers.

„Bij 't *uytgaen van de keerse* oock eyndelycke kops. gebleven.”

BALK, Juli 1893.

J. HONIG Jz.

Allerlei over Friesland.

Johan Maurits te Franeker op de brug.

Op het geluckigh ongeluck
van Prins

Johan Maurits van Nassau,*)

door 't breecken der brugh te *Franeker* met zijn
paert in 't water vallende, den 6 van loumaen
MDCLXV.

Volvitur in caput.

De vriesche brug ontzegt Nassausche Bucefal,
En *Maurits* zwaer vandeugh endapperheit, te draegen.
Zoo plompt hij met zijn' stoet in 't water van de wal.
Der vorsten zoon verdrinkt. Nu zal het nimmer daegen.

ANDER.

Sol in aquario.

Schoon vier in 't water sterft, noch leeft hij, heet
(van gloet,
Met Godt, in zijne borst van ijver aengesteken:
Beschut voor smooren en den slaenden paerdevoet.
De zoon van Nassau staet nu in het Waterteken.

*) Vgl. vooral Aitzema V, 406. De Crane, Oratio 13, 18; Vrije Fries, 1838, blz. 138 9. Van Kampen, Levens van beroemde Nederlanders, II, 386—392 en vooral de brief op blz. 390, (Unger).

ANDER.

Ereptus ab undis.

Hier ryst hij, Godt ten prys, ter kimme uit, om den dagh
Aen 't heiligh Roomsche ryk met zynen glans te
(schenken.

Hy leeft in d'oude, die de nieuwe werelt zagh.
Wie Godt vertrouwt, hem kan geen hoof noch water
(krenken.

Vondel, *Gravures*.

In het stamboek
van den edelen Heere
Godefried Hegenits.

Ik acht hem eël van bloet en aert,
Die deught en letterkennis paert.

(Vondels *Poëzy*, 1650, blz. 506.)

„G. Hegenits, een Duitscher, bezocht tweemalen ons land. Van een der reizen gaf hij een beschrijving uit onder den titel *Itinerarium Frisio—Holl.*, die in 1630 te Leiden verscheen.

Over Hamburg en Bremen kwam hij te Delfzijl, en bezocht achtereenvolgens Groningen, Leeuwarden, Dockum, Franeker, Harlingen, Workum, Hindeloopen en Stavoren, vandaar stak hij over naar Enkhuizen, bezocht Hoorn, Amsterdam, Alkmaar, Haarlem, Leiden, Rijnsburg, Katwijk, Zevenhuizen, 's Gravenhage, Delft, Rotterdam en Dordrecht.”

(Aantekening in Unger's ed., 1648—1651, blz. 194.

Mathias Fiersen.

Groete
 aen hunne excellentiën,
 den Heere
 Koenraad van Beuningen,
 Pensionaris van Amsterdam,
 Godefried van Rheede, heere van Amerongen,
 en *Mathias Fiersen*,
Staetheere van Vrieslant,
 Gezanten der Hooge Mogende Staeten, bij de
 Majesteyt te Denemark, Noorwegen, &c.

Qui umbrata gerunt civile tem-
 pora quercu.

Nu 't spoock des afgronts dus wanschapen
 Het hair met zwarte slangen krult,
 Trompet en trommelt: wapen, wapen,
 Den toom van 't Recht verworpt, en brult;
 En briescht te water, en te lande,
 De stroomen stopt, de zee braveert,
 De hel haer heillooze offerhande,
 Een Iias van ramp, vereert;
 Zoo past het dat ons vrye steden
 Haer bondtgenootschap met de kroon
 Van *Fredrick* stercken, door de reden
 Van billijckheit, daer 's Konings troon
 Op rust, hoe fel die wiert besprongen:
 En om dees vrientschap aen te voën
 Zagh *Beuningen*, en *Amerongen*,
 En *Fiersen*, ieder in 't saizoen
 Van zijnen Staet de waterkanten
 Aan 't Baltisch meer, en 't oude hof
 Ontfing met eere de Gezanten,
 Gekoren om de pennen stof

Te geven ; 't zij de geesten zwieren
 Op dicht , dat klanck en voeten telt ,
 Of op doorluchtige papieren
 Te weide gaen in ruimer velt.
 Men reppe ons nu van niemant anders.
 Dan deze dry. Hoe noemt men hen ?
 Den mont van 't Recht des Aemsterlanders,
 Gewapent met zijn wijze pen :
 Den glans van 't edele Amerongen
 En opgang van 't gemytort Sticht ;
Den Staetheer van het ongedwongen
En vroomer Vrieslant , noit gezwicht
 In 't voorstaen van zijn' stijl en wetten.
 Dry landen, zeven te gelijk
 Gebiën my hen in top te zetten ,
 Op 't outer van het Noortsche Rijk :
 Maer al wat vry staet , is niet veilig
 Voor ieder een : dat lofamt past
 Een Roomsche of Grieksche lier, een' Heiligh,
 Daer d' afgront ydel tegens bast.
 Apollo raetme stil te zwijgen :
 Zoo staenze in hunnen vollen krits.
 Mijn ouderdom wort traegh in 't stijgen.
 Hier valt Parnas te steil en spits.

Vondel, ed. Unger, dl. 1656/7, blz. 146.

Toneelspelen in Friesland.

God, en de Engelen komen voor in Vondels
 spelen. „En dat sonder vreesse van hem, die sijnen
 bespotter met den adem sijns monds kan vernietigen :
 of met sijn vreeslijken donder verpletteren. Wat
 onderscheyd is 'er nu tusschen dit spel, en dat
Herman Sutor spelde in *Vrieslant*, op 't *Sand*,

die sich voor God der Vader uytgaf: ten tijden als Jan Beukels, Koning tot Munster was? Niets anders, als alleen ditte, dat de Toekijkers in Vriesland, eerst niet beter, (in haar versufftheyt) en wisten."

Tooneel-schilds-verplettering, 1661. -- in Vondel, ed. Sythoff, 1660/62, 315.
Wie weet hier meer van?

S. H. Kardinael,

Lijfwacht
voor meester
Sybrant Hanssen Kardinael,
den Vriesschen Euklides,
Aen zijn Scholieren.

De Vriesche *Euklides* hangt alleen
Van cijfferletters hecht aan een,
Bewaart toch *Sybrant* met u allen,
Bewaart dien Rekenschat getrou:
Viel *Kardinael* van 't plat, hij zou
Aan cijfferletters stukken vallen.

(Vondels *Versch. gedicht*. 1644, blz. 342.)

„Hoe Vondel met dezen in kennis is gekomen, werd tot heden nog niet opgehelderd.

S. H. Kardinael, geboren te Harlingen *), woonde te Amsterdam, en gaf daar verschillende wiskundige boeken uit, o. a.: „Honderd geometrische questiën met hare solutiën,” „Arithmetica ofte Rekenkonst, 1639,” enz.

(Aantekening in Unger's ed. Van Vondel, 1642—1645, blz. 171.)

*) Wanneer?

Abbama.

„Eerst liet Vondel zich door een' Engelsman de beginsels van 't latijn leeren. Daarna ging hij ten huize van eenen *Abbama*, een Vries, leermeester in de Latijnsche Schoole aan d' oude zijde; die hem, ziende zijnen grooten ijver, vlytig en gaarne onderwees.”

Gerardt Brandt, Leven van Vondel
(i/d jaren van 1613—1617).

Friesland in het eerste kwart van de XVIe eeuw.

Na mijn begriip, geen landschap sou by mijn,
In vruchten noch gewas vergeleken mogen zijn;
Want dat laet d' Opper-Heer soo overvloedigh groeyen
Dat yder segghen sou, het suyvel hier te vloeyen,
Kacs, botter, honich, melck, dat vloeyter allegaer,
Niet anders dan of dit 't landt van beloften waer.
Mijn grenzen zijn voorzien met schanssen en met
dijken,
De vijand moet voor 't een, de zee voor 't ander
wijcken;
Drie honderd dertich en vier Dorpen wel beboud,
Met kercken braef voorsien, mijn kleyne landschap
houd;
Wat gheeft mijn lant al op van paerden en van volen,
Wat schoone schapen siet men op mijn Heyde dolen!
't Gevogelt, dat ick heb (hoewel ick het beny),
Spijst Hollant niet alleen maer Engeland daer by.
'k Heb Veenen groot genoeg om Neerland gantsch
te warmen
Daer toe heeft my de zee omcingeld met zijn armen;
Van Adel ben ick rijk, door wiens manhaftigheyd

Tot aen des Werelds end mijn eere wordt verbreyd ;
 Wat hooge scholen, en geleerde luy betreft ,
 Daer in den Heere my noch dagelijcx verheft ,
 Behoefd mijn heerlijkheyd geen Hartoghdom te
 wijcken ,

Ja, soud my by de braefst wel derven vergelijken ;
 Myn dienaers van Gods woord, die trecken ééne lijn ;
 En soecken in de vreed' en buyten twist te zijn ;
 Zij houden sich al stil in 't midden van de baren,
 Dus , moet ick het oock sien sorghvuldigh te be-
 waren

J. J. Starter, († 1625 ?) Wellecomst-ghe-
 sangh, gesonghen door de friesche maeghd.
 Op de weder-komste van d' heere Erich Brahe
 ende iuffrou Luzia van Eysinga.

B. H.

Iets uit het leven van sommige Abten

VAN HET KLOOSTER

Mariëngaard, onder Hallum,

(Fragment uit eene onuitgegevene beschrijving van Hallum.)

TAKO ABINGA of ÆBBINGA, 25ste abt.

Tako Abinga of *Æbbinga*, „uijt hoog-edele ouders gebooren” — hoogstwaarschijnlijk uit het geslacht der *Æbbinga's* van *Hijum* en *Hallum* — „heeft zich in het bedienen van zijn ambt met een „zeer groote vroomheit en goed beleid gequeeten: „en heeft den luister van 't kloosterlijke leven, door „het invoeren van de hervorming, wonderlijk vermeerdert.”

Ook heeft hij, tot eene voortdurende herinnering aan zijne verdiensten, een nieuwe poort aan de zuidzijde laten maken en het gebouw — van de deur des convents af tot zijn vertrek toe geheel in verval, — hersteld. In de slaapzaal heeft hij nieuwe steenen gewelven laten maken. Zes zilveren bekers, een zilveren kromstaf, vier zijden

cappa's, een kasuifel en twee dalmatieken, van byssus geweven, heeft hij aangeschaft. (*)

Verder bouwde hij buiten het convent een' nieuwen molen (†) en te *Bakkeveen* eene nieuwe kerk. Vele landerijen, die voor schuld waren te gelde gemaakt, heeft hij van de schuldeischers terug gekocht.

Onder zijn bestuur had het klooster veel te lijden door de onlusten tusschen de *Schieringers* en *Vetkoopers*, tot welke laatste partij die van *Mariëngaard* behoorden.

Uit vrees dat de *Schieringers* in *Oostergo* met die in *Westergo* zouden samenspannen om de *Vetkoopers* in *Oostergo* ten onder te brengen, sloten de *Dokkumers*, zoomede de kloosters *Poswerd*, *Mariëngaard* en anderen, benevens onderscheidene grietenijen en edelen, den 17den October 1491, met de *Groningers* een verbond voor 18 jaren. Dit verbond werd door bezadigde en onbaatzuchtige mannen van invloed ten sterkste afgekeurd, daar zij het beschouwden als de bron van vele moeilijkheden, heroeringen en rampen, zooals de uitkomst dan ook heeft bevestigd. Al spoedig daarna ontbrandde de fakkel des krijgs en onophoudelijke gevechten en geweldplegingen waren aan de orde van den dag, totdat den 14den October 1492 de vrede gesloten werd.

Die vrede was echter niet van langen duur. De *Sneekers* namelijk, kwamen geen der vredesvoorwaarden na en wisten door allerlei kuiperijen te

(*) *Cappa*, een mantelachtig monnikskleed met wijde mouwen; *kasuifel* en *dalmatiek* (een priesterlijk overkleed). Zie Hofdijk, *Ons Voorgeslacht*, 2de druk, dl. III p. 159.

Byssus, zeker kostbaar lijnwaad bij de ouden, inzonderheid bij de Egyptenaren, in gebruik; stuifmos, haarmos.

(†) De zoogenaamde „Begaardermolen.”

bewerken, dat de Keizer, door zijn' afgezant *Otto van Langen*, den *Groningers* gelastte zich van alle geweld te onthouden, terwijl de *Friezen* tusschen de *Lauwers* en de *Zuiderzee* door hem in hunne rechten en vrijheden werden bevestigd.

Na den dood van Keizer *Frederik III*, in 1493, ontwaakte de moed der bondgenooten, die nu hunne tegenstanders te vuur en te zwaard gingen vervolgen. Keizer *Maximiliaan*, die zijn' vader in het rijksbestuur was opgevolgd, vond hierin aanleiding, om diens besluit ten aanzien der *Groningers* te bevestigen en vaardigde strenge bevelen tegen hen uit. Een afgevaardigde van *Groningen*, *Willem Frederiks*, wist den Keizer evenwel te bewegen, dat beide partijen zouden worden gehoord en dat daarna door hem een nader besluit zou worden genomen.

Intusschen was *Juw Dekema* door de *Schieringers* tot Potestaat van *Friesland* gekozen, waartegen de bondgenooten in verzet kwamen. Zij deden een beroep op den Keizer, bij wien onder anderen ook de abt van *Mariëngaard* het *Groninger* verbond hemelhoog prees, met verzoek dit tot behoud en welzijn van *Oostergo* te bevestigen. De *Groninger* gezanten brachten het zóóver, dat het verbond door den Keizer bekrachtigd werd, den 23sten Mei 1494.

Gedurende deze troebelen had *Mariëngaard* zeer veel te lijden gehad van vijandelijke invallen, zooals dit treffend blijkt uit den volgenden brief van den abt en het convent van *Mariëngaard* aan Keizer *Maximiliaan*, dd. 4 Maart 1494:

„Aan den roemruchtigen onoverwinnelijken Vorst
„en Gebieder *Maximiliaan*, bij de gratie Gods
„Roomsch Koning, den altijd verhevene en aan de
„andere vorsten en gebieders, allen tezamen en

„elk hunner in het bijzonder, van beide standen
„geestelijk en wereldlijk, die het zullen zien of hooren.

„*Tako*, door de toelating Gods, abt, *Paulus*, prior,
„*Johannes*, onderprior, *Alardus*, keldermeester en
„de overige broeders en ordesgeestelijken van het
„klooster *Mariëngaard* der eeuwig roemruchtige
„Maagd, van de orde der *Præmonstratensers* in de
„diocese van *Utrecht*, in *West-Friesland*.

„Wij maken bekend en brengen bedroefd en
„klagend in, de mociten, zwarigheden, verdruk-
„kingen en alderhande lasten, die wij te voren van
„de zijde der heeren en machtigen, of van hunne
„rondwarende gewapenden en handlangers, op vele
„plaatsen, op velerlei wijze en gedurende langen
„tijd verduurd hebben. Immers, niet slechts één-
„of twee- of driemaal, maar telkens deden zij ten
„onzen een' inval, aten en dronken alles op, bra-
„ken de keukendeuren, de ingangen van den kel-
„der en van andere gebouwen en gasthuizen open
„en vernielden ze met armborsten (*) bijlen, werp-
„spiesen, stokken en dergelijk wapentuig; zij schroom-
„den niet de heilige plaatsen te ontwijden, in zulk
„eene mate, dat het ons niet vergund was naar
„onzen wil en tot ons nut eene deur gesloten te
„houden, of andere gesloten dingen te hebben,
„zoodat, o gruwel! ieder die bij dag of bij nacht
„zou willen in- of uitgaan, het tot schade en schande
„van ons klooster, had kunnen doen. Daarenboven
„hebben zij zich niet ontzien gewapenderhand te-
„genover de vrome geestelijken te staan, met ont-
„bloot zwaard den heer abt en de anderen te ver-

(*) Een wapen om mée te schieten, hetwelk den over-
gang vormt van den eenvoudigen boog tot het hedendaag-
sche geweer.

„volgen en in de kerk te drijven, de huisbedien-
 „den schrik aan te jagen, de schotels (nadat spijs
 „en drank ingeslokt waren), te breken en stuk te
 „slaan en dan nog de gereedschappen bij het eten
 „en drinken gebruikt — 't is schandelijk te zeggen! —
 „met hunne uitwerpselen en onreinheden te bevui-
 „len of in het vuur te werpen, de ramen en ruiten
 „der gebouwen te vernielen en veel meer dingen
 „dan de genoemde, uit te richten.

„Eindelijk mochten wij onze eigene akkers niet
 „gebruiken, of verkoopen, of aan anderen verhu-
 „ren, zonder hun goedvinden en vergunning. Ja,
 „soms door hen verhinderd den akker te beploeg-
 „gen of te bewerken en te bezaaien, hebben de
 „abt met de andere geestelijken en de vrome broe-
 „ders, allen tezamen de ploegen hanteerende en
 „besturende, in lijfsgevaar en bedroefd van geest,
 „de akkers beploegd en de aarde bezaaid. Ons
 „treckvee haalden ze met geweld uit de weiden en
 „de wagens uit de stallen en maakten ze (daar wij
 „'t zagen), zoolang zij wilden, tot hun gebruik gereed.

„Onschuldig bloed te vergieten, den onschuldige
 „te dooden, met zijn bloed en zijn wreeden dood
 „ons kerkhof te bezoedelen en te ontwijden, hiel-
 „den ze zoowat voor niets. Zoo dikwijls zijn wij
 „door hen, zóó erg en op zulk eene wijze, ver-
 „schrikt, bemoeilijkt, bedroefd en altijd weêr lastig
 „gevallen, dat (schoon niet zonder vrees voor den
 „dood), ons het leven soms verdroot. Weshalve
 „wij dikwijls in droefheid en druk de oogen tot
 „den Almachtige omhoog heffende — rekening hou-
 „dende met onze eigene zonden, — ten laatste
 „troost ontvingen en goeden raad kregen en ons
 „met andere machthebbenden, die geen vernielers
 „zijn, met andere schutlieden, die geen roovers

„zijn, met andere aanhangers van recht en waar-
 „heid, die niet brooddronken zijn, namelijk met
 „de schrandere en omzichtige *Groningers* vereenig-
 „den ter wille van het welzijn, de rust, den vrede
 „en de veiligheid. Wij verbonden ons met dezen,
 „zonder dwang, zonder aansporing van elders, ook
 „niet door mooie woorden verlokt, maar vrijwillig
 „en tot onze verdediging, behoudens onze onder-
 „worpenheid, gehoorzaamheid en eerbied aan onze
 „meerderen, die in allen deele ongeschonden blijven.

„Wij smeeken, met ontzag voor Uwe Heilige
 „Koninklijke Majesteit, bij de ingewanden der barm-
 „hartigheid van *Jezus Christus*, onzen Verlosser en
 „bij de verdiensten der roemrijke en onbevleete
 „Maagd *Maria*, zijne Moeder, dat niet — ter ver-
 „heffing van sommigen, afgunstig op haren vrede,
 „hare gerechtigheid en waarheid, — aan Gods kerk
 „en hare dienaren, die nacht en dag voor het heil
 „van koning en rijk bidden, de genoemde schuts
 „ontnomen worde, of bevolen worde ze haar te
 „ontnemen; — dat gij haar niet overlaat aan be-
 „plundering en roof door bedoelde snoodaards,
 „maar afwendt en doet ontgaan, wat God, door
 „het hart der koninklijke Majesteit, onwaardig keurt,
 „zooals wij niet betwijfelen dat gebeuren zal.

„Tot geloofwaardigheid en bewijs van al het
 „bovenzegde hebben wij goed geacht het zegel
 „des convents met ons (abts) zegel hicraan te
 „hangen.

„In het jaar O. H. 1494, 4 Maart.” (*)

Een troost moet het voor de kloosterlingen zijn

(*) Vertaald naar het oorspronkelijke, op perkament ge-
 schreven en met uithangende zegels in groen was, berus-
 tende in het Archief van Groningen.

geweest, dat er toch nog medelijdende zielen gevonden werden, die haar in hun' uitersten wil bedachten. Zoo, onder anderen, besprak een zeker burger van *Leeuwarden*, *Allert Claeszoon* genaamd, bij zijn testament, dd. 17 Januari 1493, aan *Mariëngaard* een Rijnsche gulden, terwijl *Gerrit Midlerkerk*, voogd van *St. Vitus te Leeuwarden*, bij testament van den 2den Mei 1499, aan de kloosterbroeders „toe *Sente Mariagaerde*; elck een haelf postelaet” vermaakte. (†)

Tako Æbbinga, die de verslachte tucht in het klooster herstelde en in vele deugden uitmuntte, heeft in *Mariëngaard* vier altaren doen wijden en heiligen, namelijk: het hoofdaltaar aan God, de Heilige Maagd *Maria*, *St. Johannes* den Evangelist en de Heilige Maagd *Cecilia*; het tweede, achter in de kerk aan den zuidkant, aan God, *St. Johannes* den Dooper, *St. Augustinus* en *St. Anna*; het derde aan God, *St. Mattheus* den Evangelist, *St. Anthonius* en de Heilige Maagd en martelares *Barbara* en het vierde aan God, *St. Bonifacius*, *St. Martinus* en *Maria Magdalena*. Deze drie laatst bedoelde altaren zijn naderhand, onder abt *Paulus* door de broeders verplaatst, evenals ook het altaar van *St. Catharina*.

„Er zijn” — zegt de „*Brevis Historia Orti S. Marie*,” — „nog vele andere zaken van dezen vader *Tako* te vermelden, dat hij namelijk het „grootte misboek, 't welk op het hoofdaltaar ligt en „sommige andere sieraden, die bij de *Praemonstratensers* te *Mariënceerd* (*) verpand waren, heeft „terug gekocht; ook liet hij twee beurtzangen ver-

(†) Oorkonden der Gesch. v. h. St. Anthonij gasthuis te Leeuwarden.

(*) Een klooster niet ver van Kuilenburg.

„vaardigen ; bragt de zusters van *Bethlehem* tot het
 „dragen van zwarte in plaats van witte sluijers ;
 „deed datzelfde convent, — 't welk op vele plaatsen
 „in verval was, — door den prior dier plaats,
 „*Adrianus*, herstellen en bragt, naar ons bekend is,
 „nog vele andere dingen op lofwaardige wijze tot
 „stand, die wij hier, korthedshalve, voorbijgaan.”

Onder zijn bestuur leed het klooster een groot
 verlies van niet minder dan zesdehalf honderd mor-
 gen lands op *het Bildt*, die door den Keizer aan
 hertog *George van Saxen* als „tafelgoederen” werden
 toegewezen, „waaruit voor dit convent een niet
 „gering slecht voorteeken moest worden gezien,
 „gelijk heer *Tako* voorgaf.” Wel deed onze abt
 pogingen om den eigendom dier landen te behouden,
 doch vruchteloos, dewijl hij het, zooals *Sybrandus*
Leo zegt, „cum ipso Jove tonante” *] te
 doen had.

Het kan ons niet verwonderen dat de abt, hoe-
 veel liefde hij overigens ook voor zijn klooster had,
 door den drang der omstandigheden er toe kwam
 zijne waardigheid neder te leggen, te meer daar
 hij zich zelf bewust was, dat zijn, door ouderdom
 en verdriet verzwakt gestel, niet meer in staat was
 krachtig op te treden, zoowel tegen verouderde
 misbruiken binnen de kloostermuren, als tegen den
 vijand daarbuiten.

Vreezende dat de kloosterlingen, bij wie hij zeer
 gezien was, zijn verzoek om ontslag zouden tegen-
 werken, indien zij met zijn voornemen bekend
 waren, zond hij heimelijk een bode naar *Premonstré*,
 teneinde van zijn ambt ontheven te worden, hetgeen
 dan ook geschiedde in het jaar 1506, „waar over

*] D. i. met een donderenden Jupiter.

„de Religieusen, dien het ten uijtersten hard viel
 „zoo een Harder te missen, zeer bedroefd zijn
 „geweest.”

Hij vertoefde nog twee jaren in *Mariëngaard*,
 totdat hij heimelijk naar *Lidlum* vertrok, alwaar
 hij, na er vier jaren geweest te zijn, aan de pest
 overleed den 28sten Juli 1512. Den 5den Augustus
 daaraanvolgende werd hij met passende eerbewijzen
 in de kloosterkerk van *Lidlum*, voor de westelijke
 deur van het koor, aan de voeten van den abt
Etholocus Liauckama begraven, onder een marmere-
 ren zerk, „die door hem aldaar beschikt was.”

PAULUS BECKHOLT, 26ste abt.

Na afstand door heer *Tako*, werd *Paulus Beck-*
holt „op kanonische- en wettige wijze, bij verbind-
 „tenis aan onze instituten”, tot abt gekozen. —
 „Hij is er naarstig op bedacht geweest om goede
 „planten over te brengen in *Mariëngaard*, welks
 „zorgvuldige landman en besproeijer hij zich toonde
 „en hij heeft niet verzuimd het kleed van verdien-
 „sten, hem door vader *Tako* verleend, als een
 „anderen *Eliza* te bewaren. Want de goede man
 „is een zeer vroom navolger van de overlevering
 „der vaderen en een uitmuntend ijveraar voor den
 „godsdiens geweest, daar hij zich toch bewonde-
 „renswaardig vroom, zachtmoedig en medelijdend
 „jegens zijne broederen en de armen heeft betoond.
 „Hij bezat een bijzondere gave om twistenden tot
 „vrede te brengen en gaf zich nimmer af met hen
 „die in lichtvaardigheid wandelden.”

Reeds vóór zijne aanstelling tot abt, was hij
 kloosterbroeder in *Mariëngaard*.

Abt *Tako*, bespeurende dat *Paulus*, hoewel nog een jongman, vele verdiensten bezat, dat hij godvreezend was en in den omgang met anderen, (ook met ouderen,) een goed voorbeeld gaf, liet, na rijp beraad, de vier reformatoren, die hij van *Dokkum* naar het convent had medegebracht, weder derwaarts vertrekken, omdat hij meende in *Paulus* een man te hebben gevonden, die hem krachtig kon ter zijde staan, zoodat hij hunne hulp niet behoefde. Om hunne teleurstelling echter zooveel mogelijk te temperen, zond hij hen terug „in „nieuwe tunieken, van *Engelsch* doek vervaardigd, „met velerlei dankbetoon en een geldelijke ver„eering.” (*)

Paulus werd al dadelijk aangesteld tot prior van *Mariëngaard*, zoomede tot keldermeester. Hij liet zoo spoedig mogelijk de mouwen der tunieken rond maken, die de reformatoren gedeeld en gespleten hadden laten vervaardigen. Bovendien heeft hij de broeders rijkelijk en overvloedig van het noodige voorzien. Als prior betoonde hij zich vriendelijk jegens allen, aan ieder een deugdzaam voorbeeld gevende, „zoodat hij in niets te berispen is geweest.”

Hij kocht voor de som van 21 guldens van den *Klaarkamper* abt *Paulus*, het kleine orgel in de kloosterkerk van *Mariëngaard*, tot hulp en steun van het koor. Hij droeg groote zorg voor de betere bewaring der treurig verwaarloosde kloosterbibliotheek, schreef het nieuw gebedenboek „dat in het koor links is”, zoomede het boek „dat voor de „trappen van het presbyterium (†) ligt”, en behalve

(*) Het fooienstelsel schijnt dus reeds van ouden datum te zijn!

(†) Vergaderplaats der kerkoudsten = kerkeraad.

misgebeden, het formulier van uitbanning of wijding van zout en water, profetiën en een commendatio; (*) voor de ouderen het misgebedenboek „dat in het koor regts is”, het leven en sterven van *Hermannus Joseph* (†) en een gedeelte van het leven van *Siardus*; verder de Uitlegging van *Magister Humbertus*, van de Orde der *Predikheeren* of *Dominicanen* (§) over den Regel van den zaligen *Augustinus*, dit laatste werk echter slechts voor het grootste gedeelte. daar hij, tot abt bevorderd, door allerlei bezigheden verhinderd werd het verder af te maken, hetgeen geschiedde door *Johannes de Lijnden*. Evenzoo heeft hij nog vele andere geschriften opgesteld, die hier niet afzonderlijk kunnen worden opgenoemd.

Ook heeft hij een wereldlijk schrijver aangeworven, die de broeders zou leeren schrijven. Deze schrijver schreef het kleine misboek „dat in de kapel is.”

Paulus heeft zijne broeders ook aangemoedigd en gebracht tot het schrijven van beertzangen, koor-, mis-, lees- en processieboeken.

De kloosterboeken, neergeworpen achter de prullen op het gewelf der sacristie en onder een lekend dak liggende, heeft hij bijeen verzameld, weer ingebonden en ze met nieuwe sloten en omslagen voorzien. Hij zond broeder *Hermannus van Harderwijk*, met verlof van den abt, voor eenigen tijd naar de reguliere kanunniken van *St. Augustinus* te *Bergum*, teneinde zich te bekwamen in het binden en in het maken van sloten, welke *Hermannus*, toen hij in zijn klooster was teruggekeerd,

(*) Gebed voor een gestorvene.

(†) Een bij de Praemonstratensers zeer geliefde biographie.

(§) Waarschijnlijk de dominikaan *Humbertus de Romanis*. (*Humbert de Romans*, † 1277.)

veel goeds deed aan de handschriften. *Paulus* heeft op den zolder van het kapittelhuis drie vertrekken ingericht tot eene bergplaats voor boeken; hij brak de tusschenschotten uit en maakte er eene bewaarplaats van de klooster-handschriften. Onder „het steenen dak” liet hij een rieten dak maken, om de boekerij voor regen en sneeuw te beveiligen, „daar het steenen dak het water niet keeren kon.”

„Hij hield,” zegt zijn levensbeschrijver, „zeer veel van de eenzaamheid, zeggende dat de Engel „tot *Maria* kwam, toen hij haar alleen vond. Hij „leerde de broeders de ledigheid te vermijden; „leefde zeer matig en duldde niet dat de broeders „groote teugen dronken.”

Ook was hij uiterst gematigd in het opleggen van boetedoeningen.

Hij heeft deuren en vensters in de kozijnen gehangen waar ze ontbraken en vele andere dingen gedaan, die hier niet allen kunnen worden beschreven: hoe hij, bij voorbeeld, de trap en de deur van de slaapzaal, daar, waar die nu zijn, gemaakt heeft enz.

Acht jaren lang had hij zoo het prior-ambt op lofwaardige wijze waargenomen, toen heer *Tako* hem van het prioraat onthief en tot provisor der buitenzaken (land, vee enz.) bevorderde en aanstelde, in welke betrekking hij vol ijver werkte en het getal der dieren vermeerderde.

Na vier jaren begon hij te sukkelen, waarom hij verzocht en aandrong om zijn ontslag. Ten laatste wat herstellende, werd hij tot ziekenmeester of hoofd der ziekenzaal, aangesteld, terwijl eindelijk, toen heer *Tako* het ambt of de waardigheid van abt nederlegde, *Paulus*, zooals boven is gezegd, tot abt werd gekozen. Na ontvangen wijding en

bevestiging, dacht hij er over na, welk eene zware verantwoordelijkheid er op hem rustte, voor ziel en lichaam, leven en zeden zijner onderhoorigen, en hij toonde eene altijd waakzame zorg en bekommering voor hen.

Onmiddellijk is hij met hand en hart en ziel aan het herstellen der groote kerk gegaan. Hij reisde naar *Deventer*, om voor veel denariën eene partij hout te koopen; vervolgens naar *Amsterdam*, waar hij wagenschot, rafters, (balken) en voor dakwerk geschikte vuren sparren kocht. Bij zijne tehuiskomst bracht hij terstond timmerlieden of houtwerkers meê, die onverwijld den ouden grooten toren, (die breed en hoog was), afbraken en steen en houtwerk met de vier klokken naar beneden lieten. Toen dit gedaan was en de muren, door de hand der broeders, dertien steenlagen lager waren gemaakt, hebben zij op den eenen kant der kerk, niet in het midden, een' nieuwen toren gebouwd, die veel kleiner was dan de oude en daarin weder een groote klok met drie andere nieuwe opgehangen, welke abt *Paulus* in plaats van de oude had laten gieten.

Toen het zoover was, heeft het werk eenige jaren stil gestaan. Eindelijk, nadat abt *Paulus* geld bijeengezameld had, hebben de broeders de kerk, van den toren af tot aan het westeinde, geheel van tichelpannen, houtwerk en balken ontbloot en ontdaan, de muren dertien steenlagen lager makende; waarop abt *Paulus* dat gedeelte van de kerk met nieuwe balken, zoldering, latten en daarover een steenen dak deed dekken en bevestigen. En toen is er andermaal een tijdlang oponthoud geweest. Het laatst is de sakristie *) gebouwd en van een

*) Kerkgereedschaps-kamer.

steen dak voorzien. In het veertiende jaar werd een houten plafond gemaakt en beschilderd en in het twintigste jaar †] zijn de zetels der kanunniken vervaardigd door Meester *Johannes Sculenborgh*, den *Westfaler*.

Vervolgens liet abt *Paulus* den vloer van het koor met citroenkleurige en groene tichelsteenen beleggen. Boven het altaar deed hij een backa of schilderij maken, vol met beelden en figuren, evenzoo ook drie zetels, bestemd voor den priester, den diaken en den subdiaken tijdens de mis, waarboven allerlei schilderwerk. Nadat verder in het koor alles goed en wel op zijne plaats was gezet, is men tot het overblijvend westelijk deel der kerk gekomen. Daar is de steenen zoldering verwijderd, die te laag was, omdat zij zoo op het gewelf neerlag. De altaren werden van hunne plaatsen genomen en door de broeders elders gesteld.

Abt *Paulus* heeft backas, of schilderijen met beelden versierd, boven de altaren doen hangen, deels verguld, deels echter niet. De banken of zitplaatsen voor de mannen en vrouwen liet hij verder naar achteren in de kerk brengen; ook heeft hij de met *Renensche*- of *Rijnsteen* wèl gedekte galerij vrij wat ruimer en langer laten maken. Evenzoo bezorgde hij twee zilveren ampulla's (flesschen?) en een cappa van blauwe kleur (gemeenlijk damast genoemd), witte- en zwarte kasuifels, witte superpellicea's en manutergia. (*) Wijn, was, ouwels en wierook heeft hij voor de sakristie aangeschaft en vele andere dingen bracht hij in

†] 14de en 20ste jaar van Paulus als abt.

(*) Waarschijnlijk namen van plechtgewaden. Superpellicea, soort pelsrok.

de kerk tot stand. Hij liet den vloer, van af de koordeur tot aan de westelijke kerkdeur, met harde gehouwen bergsteen plaveien en ramen met ruiten in de kerk maken. Vervolgens steide hij de tafereelen van het lijden des Heeren op den grondslag der zoldering. Ook heeft hij aan den hooggeschaten broeder *Johannes van Zutphen* (de kunstenaar die het groote orgel vervaardigde), al de noodige zaken en bouwstoffen verschaft en beschikt. Den dwarsgang der kerk aan de noordzijde, heeft hij van vlak bij het fundament af daargesteld en eveneens dien dwarsgang doen bevloeren, de muren rondom doen bepleisteren, zoomede de kerk. Hij liet het kapittelhuis met nieuwe balken, eene zoldering en daarboven een nieuw dak van tichelsteenen (pannen), beleggen en bedekken. Op den zolder van datzelfde huis heeft hij eene boekerij ingericht en beneden nieuwe zetels — mitsgaders in den omloop nieuwe zitplaatsen laten maken en het nieuwe vertrek, boven het plafond, met nieuwe steenen (die gemeenlijk „tunclaar” wordt genoemd) bevloerd. Ook heeft hij in hetzelfde huis eene nieuwe kamer voor de gasten — verder nog een vertrek voor de steen- en houtwerkers — en een klein vertrek voor den bedienaar der gasten laten maken. De westzijde van de slaap- en de eetzaal, tot aan het einde van het gebouw, heeft hij met een nieuw tichelsteenen dak gedekt, eveneens heeft hij het huis, waarin de bedienden samen aten en de kok zijn bestuur had, van weerskanten gedekt en van binnen beter in orde gebracht en den boomgaard vergroot. Hij bouwde de nieuwe lange schuur, waarin de ossen 's winters werden gevoed en de granen gedorscht, van het eene tot het ander einde, evenzoo ook het kochuis en daarbij vernieuwde hij

nog den stal waarin de varkens gemest werden. Er zijn bovendien vele andere dingen door hem gedaan, die hier alle niet beschreven kunnen worden. Hij heeft de inkomsten van het klooster vermeerderd en den molen bij de Bisschops-brug gesticht, toen de oude door de *Leeuwarders* was verbrand. (*) Bij het wagenhuis heeft hij eene nieuwe houten brug gebouwd.

Abt *Paulus* liet een vertrek voor de brouwers (†) — een gebouw voor de armen, of een gasthuis — en ook eene kamer voor de maaiers maken. Den vloer van het kapittelhuis liet hij met onderscheidene tichelsteenen plaveien. Ook heeft hij een houten herderstaf en twee houten luchters (waarop de kaarsen werden geplaatst en voor den dienstdoenden priester uit gedragen) laten vervaardigen. Twee altaren deed hij vóór het koor oprichten en door den eerwaarden Magister *Jacob*, Bisschop van *Hebron*, wijden. Hij liet het kloosterkerkhof tot twee malen toe op nieuw wijden en wel eerst door den zoeven genoemden Bisschop en daarna door *Johannes Heetvelt*, Bisschop van *Jeropolis*, suffragaans (wij-bisschoppen) van den *Utrechtschen* Bisschop, telkens in ambtsgewaad. Dat er voor deze herhaalde wijding reden bestond, zal wel moeten worden toegeschreven aan sommige gebeurtenissen, die hierna worden medegedeeld.

Zooals wij hiervóór reeds hebben gezien, leed *Mariëngaard* onder het bestuur van abt *Tako Ebbinga* een groot verlies van niet minder dan zesdehalf honderd morgen lands op *het Bildt*, die aan den Hertog van *Saxen* werden toegewezen, toen deze *het Bildt* liet bedijken. In 1519, terwijl

(*) In het jaar 1515,

(†) In het klooster scheen dus eene (bier)brouwerij te zijn.

Willem van Roggendorf stadhouder van *Friesland* was, (dus tijdens het bewind van abt *Paulus Beckholt*,) kreeg *Mariëngaard* met groote moeite en geldelijke opofferingen, honderd zestien morgen lands van het ingedijkte *Bildt*, met den aanwas daarvan „zoe breedt als de voirscreven hondert sesthien „margen bijnnen zijn liggende”, terug „ende dat „in recompense van vijf hondert vijflich margen, „die ons de furst van *Sassen* bedijkende de voirscreven *Bildt*, afhandich gemaect hadde.”

Daar de confirmatie-brieven „nijet geëxpédieert „ende geverifieert” werden „alst behoort”, kwam het Keizerlijk bestuur later, namelijk in 1540, op het bezit of den eigendom dezer landerijen terug en suslineerde de procureur-generaal des Keizers, dat die brieven „van egeender weerden te wesen „ende dat wij onse handen behoorden te trecken „van de hondert sesthien margen metten aenwassen „ende daermede te laeten gewerden den rentmeester „van den Keizer, met restitutie van den vruchten „bij ons geheven.”

Bij een' brief van den 16den September 1540 verklaarde Keizer *Karel V*, als „willende metten voirscreven van *Mariëngairde* favorabelicken „ommegaen, ende ten eijnde dat wij deelachtig „moegen wesen van de diensten, die sij God dage- „lijcx doende zijn,” aan het klooster opnieuw de „voormelde 116 morgen lands af te staan en wel „metten bujten lande, zoe zij die tot noch toe „bezeten hebben, om daer af te gebruiken voir „hem ende hueren nacomelingen als van huer vrij „eijgen goedt, wel verstaende dattet voersz. bujten „landt alsnu gemeten sal wordden in presentie van „eenige van onsen raide ende rentmeester aldaer, „ende indijen 't selve hier namaals voerdere aen-

„waste oft tot lande quame, dat 't selve sal blijven
 „tot onsen ende onser nacomelingen erfheeren van
 „*Vrieslandt* proffijt ende oirboir, zonder dat de
 „abdt ende convent van *Mariëngairde* daer inne
 „sal mogen hebben oft vermeeten eenigch recht
 „toeseggen oft actie in wat manieren dat zij.”

De kloosterlingen zouden daarentegen gehouden
 zijn „in bekentnisse van deser onser giefte alle
 „jaere opten jaersavont voir ons onssen voirvaderen
 „ende nacommers graven ende gravinnen van *Hol-*
 „*landt* heeren ende vrouwen van *Vrieslandt* te doen
 „ecne solempnele state van misse diensten ende
 „memorien van requiem, als dat behoort, ende
 „jaerlijcx op ten selven avont ons oock leveren,
 „oft in absentie van ons onsen rentmeester
 „aldaer t'onsen behoef, twee vette weeren scapen
 „oft hamelen oft vijf onser karolus guldens daer
 „voeren, en voer eens t'onsen behoef, in handen
 „van onsen jegenwoirdigen rentmeester van *Vries-*
 „*landt Gerrijt van Loo*, de somme van seven
 „hondert onser Carolus guldens tot twintich stivers
 „'t stuck.”

Ook onder het bestuur van abt *Paulus* had
Mariëngaard veel te lijden door de inlandsche
 onlusten.

In het jaar 1515 deden de *Lecuwarders* vele
 uitvallen in *Oostergo*, om de *Gelderschen* afbreuk
 te doen. Den 12den April legerde zich de *Geldersch-*
gezinde Tjaard Mockema met achthonderd man in
 het klooster *Mariëngaard*, om de uitvallen der
Lecuwarders in *Ferwerderadeel* en de beide *Donge-*
radeelen te stuiten. Deze inlegering of bezetting
 geschiedde „met consent van den Abt *Paulus*
 „*Boeckholdt*,” die daarmede dus partij trok voor
 de *Geldersche Friezen*, welke „veel quaets deden

„van vanghen, branden ende brandschatten in „*Leeuwarderadeel*“. Die van *Leeuwarden*, hierover gebelgd, „hadden een anslagh opt Cloester, dan het „was vergheeffs“. Alleen brandden zij den korenmolen van het klooster af. Ook werden zeven krijgsknechten der bezetting „op den Toren te *Fintjum*“ (*Finkum*), „van de *Leeuwarders* ghejaccht ende doot gheslaghen, „in welker vergheldinghe de knechten van *Mariëngaerdt* na *Cornium* ghetoghen zijn, ende hebben „*Kempo Martena* Huijs, die een Raedtspersone van „den Hertoge van *Sassen* was, afghebrandt ende „gheplondert.“ (*)

Den 13den Januari 1522 trokken de krijgslieden van *Philippus van Bourgondië*, bisschop van *Utrecht* en bloedverwant van Keizer *Karel V*, (welke bisschop een leger had bijeengebracht, dat hij onder bevel van den voormaligen stadhouder *Roggendorf*, over de *Zuiderzee* naar *Friesland* had gezonden, om de tegenpartij van den Keizer afbreuk te doen en welk leger bekend was onder den naam van „*des Bisschops hoop*“, van *Arum* over het ijs naar *Mariëngaard*, alwaar zij overnachtten en duchtig huis hielden. Den volgenden dag trokken zij verder, roovende en plunderende, door *Vredewolde* en *Drenthe*, naar *de Kuinder*, om van *Roggendorf* het achterstallig krijgsloon te ontvangen.

In ditzelfde jaar, toen de Stadhouders *George Schenck*, Vrijheer van *Toutenburg* enz., door den Keizer naar *Overijssel* ontboden werd, om *Genemuiden* en *Hasselt* te ontzetten, werd aan *Tjaard Burmania* het bevel over vijfhonderd man opgedragen, om daarmede het land tegen de *Gelderschen*

(*) Charterbk. II, fol. 86. -- Winsomius p. 423. — Gabbema, verh. v. Leeuw., p. 297.

te verdedigen en hunne brandschattingen te beletten. *Burmania* bracht dit legertje te *Mariëngaard* bijeen, trok er mede naar *Foswerd* en vervolgens naar *Klaarkamp*, teneinde de *Geldersche* bezetting van *Dokkum* in bedwang te houden.

Schenck leed voor *Genemuiden* een gevoelig verlies en ontkwam ternauwernood in *Hasselt*. Hij begaf zich vervolgens naar *Enkhuizen*, verzamelde er een legertje, stak daarmede naar *Friesland* over en verrastte *Staveren*, dat in staat van tegenweer werd gesteld. Het garnizoen werd daarop versterkt met de bezetting van *Klaarkamp*. Zoodra was *Klaarkamp* niet van troepen ontbloot, of de *Gelderschen* brachten in *Dokkum*, onder den Graaf van *Meurs*, vijftienhonderd man bijeen en rukten daarmede, den 22sten Juni, over *Klaarkamp*, *Mariëngaard* en het *Bildt* tot bij *Harlingen* en *Franeker*, plunderende en brandschattende voort en keerden onverlet met een' grooten buit in *Dokkum* terug.

De Stadhouder, die bereids was ingelicht omtrent het voornemen der *Gelderschen*, zond terstond *Tjaard Burmania* met twee vendels knechten naar *Mariëngaard*, om den vijand tegen te houden. Het schijnt echter, dat er tusschen den Stadhouder en sommige *Friesche* aanvoerders, waaronder ook *Tjaard Burmania*, niet de gewenschte verstandhouding bestond. Dit is misschien ook de reden waarom *Burmania* met langzamen spoed („want int trecken was veel versuemelheijt”), voorwaarts ging en eerst te *Minnertsqa* kwam, toen de *Gelderschen* hun buit reeds naar *Dokkum* brachten.

Hij kwam alzoo te laat binnen *Mariëngaard*, waar het tusschen hem, gesterkt met *Goslijk Jongama*, en den Stadhouder, die middelerwijl ook in het klooster was verschenen, tot harde woorden

kwam. De Stadhouder verweet den heerschappen hunne lafhartigheid, waartegen zij hem zijne dubbelzinnige handelwijze verweten. Volgens hen zouden ze naar het door den Stadhouder opgegeven plan, *Coevorden* moeten ontzetten en in stede daarvan gebruikte de Stadhouder hen naar het scheen, om de *Friesche* onderzaten te beschadigen. De twist liep zóó hoog, „dat Her *Goslic Jongama*, „ende Her *Tijaerd Boerman* haer faenghes (vaan- „dels), namen, ende smetense voer sijn voeten; ende „sij toghen nae *Lewerden*, ende sij quamen voert „erst nijet weder bij hem.”

Vergezeld door *Jow Bottinga*, begaf de Stadhouder zich naar *Klaarkamp*, liet daar een vendel knechten achter en trok met den anderen hoop naar *Kollumerland* en daaromtrent, welke streken hij brandschatte. De *Groningers* en *Ommelanders* hadden dit niet zoodra bemerkt, of zij kwamen met hun geschut voor den dag en dreven de *Bourgondiërs* terug, die hunne toevlucht zochten in *Klaarkamp* en van dáár in *Mariëngaard*, alwaar zij in garnizoen bleven.

Den 27sten December van hetzelfde jaar togen die knechten uit *Mariëngaard* naar *Douwe Peters* huis te *Wieuwerd*, dat door de *Gelderschen* was genomen; na weinig moeite kregen de *Bourgondiërs* het weër in hun bezit, waarna zij in *Mariëngaard* terug trokken. (*)

Dat deze en dergelijke oorlogen ondragelijke lasten met zich sleepten, behoeft geen betoog en te verwonderen is het daarom niet, dat de klachten zóó algemeen werden, dat op een' landdag te *Leeuwarden* gehouden, eene commissie werd benoemd,

(*) Archief v. Visser en Amersfoordt, III, p. 324 en v. 331 en v. — Schot. p. 613.

om bij de Landvoogdes *Margaretha van Oostenrijk* een bezwaarschrift in te dienen. In dat bezwaarschrift wordt onder anderen gezegd :

„Ten sesten, dat omtrent Meij verleden by Here
„*Tijaerdt van Bourmannia* veer hondert knechten
„versaemelt worden, ende mit die zulfstijghe knechten
„tot *Mariëngaerde* een legher ghemacct, liggende
„in der jurisdictie der Keijserlijke Maiesteijt, één
„ghroete mijle van *Dockum*; ende terwijle hij all-
„daer een tijdt lanck gheleghen hadde, hebben die
„vorsz. Regenten, sonder Landtdaeghe to holden,
„van den florencenerente twe stuvers bij brieven van
„executien lacten exequeren, ende persoenen in
„steeden laeten arresteren, tot cleijnen profijte,
„ijmmers tot grooten schaeden, der Keijserlijke
„Maiesteijt ende den Landen; daernae van *Marië-*
„*gaerde* ghetoeghen tot *Foswerdt* int Cloester, ende
„daernae int Cloester van *Claercamp*, welck één
„halve mijle is van *Dockum*, waer van oeck die
„*Ghelderschen* verwect sijn den Landen te beschaed-
„dijghen, ende die *Gheldersche* doer Heeren *Tijaerdt*
„met sijn knechten nijet becrenct sijn.”

„Ten achtsten, dat die Onderdaenen der Keijser-
„lijke Maiesteijt ghroetelijcken beschaedicht sijn in
„roeff, brandt, brandtschattinghe van den gheheel
„hoep des Sonnendaeghs nae Sacramenti, doer
„groete neggligentie ende versuemenisse van Heeren
„*Tijaerdt* ende *Douwe van Buermannia*, ghebroe-
„ders Hoestluiden, zo zie gheschiet waren bij den
„Edelinghen ende Huijsluiden der Landen den
„*Gelderschen* knechten teghens te staen int Cloester
„*Mariëngaerde*, ende haer knechten in *Barradeel*
„ende *Meijnaldemadeell* verstroeyt laeten legghen,
„waer van die Hoestluiden van den anslach der
„*Gelderschen* van den Steeden aduiseert sijn, om-

„me *Marienghaerde* sonder enich vertreck in te „nemen.” (*)

Intusschen had *Tjaard van Burmania* zich weder met den Stadhouder verzoend, althans toen in 1523 *Dokkum* door de Keizerlijken belegerd werd, trok *Tjaard van Burmania*, die destijds met zijn volk in *Mariëngaard* lag, mede voor die stad, om ze voor den Keizer te helpen bemachtigen.

De *Gelderschen* werden geleidelijk uit *Friesland* verdreven en in 1524 kwam geheel *Friesland* onder het gezag van Keizer *Karel*.

Ofchoon daarmede de eigenlijke oorlog een einde had genomen, begon zich in ons vaderland van lieverlede een andere strijd te openbaren, die groote gevolgen zou hebben en mettertijd uitloopen op den in onze geschiedenis zoo vermaarden opstand tegen *Spanje*.

In 1517 had *Maarten Luther* den moed om zich tegen den Paus en de gebreken der kerk te verzetten, om bijna al hare leerstukken te verwerpen en om, op grond van een vrij onderzoek van de Heilige Schrift, terug te keeren tot een meer eenvoudig oorspronkelijk Christendom en minder zinnelijken eeredienst.

Het zou ons te ver voeren om, zelfs kortelijk, aan te stippen, hoe dit verzet eenerzijds hoe langer hoe meer aanhangers vond, doch anderzijds evenzeer felle bestrijders. Genoeg zij het hier mede te deelen, dat onder de laatsten behoorde een *Franciscaner* monnik, die zich tijdelijk in het klooster *Mariëngaard* ophield en een werkje in het Latijn en in de landstaal schreef, gericht tegen *Luther* en diens volgelingen en in 1524 gedrukt in het-

(*) Charterbk. II, fol. 131.

zelfde klooster, op kosten van Hertog *Karel van Gelre*.

De volledige titel van dat in de „Bijvoegselen op „*Wagenaar's* Vaderlandsche Geschiedenis,” dl. V, p. 3 en 5, aangehaald — en, naar het schijnt, verloren gegaan geschrift, van 238 bladzijden, wordt gevonden op den Catalogus der rijke bibliotheek van *H. A. Werumeus*, te *Groningen* verkocht in 1788 en luidt:

„Van de verveerlicke aenstaende tijt Endechristes ;
 „Van Endechristes voerlopers / *Martiniaensche* clau-
 „ten/ Endechristes ware trawanten ; Van de ontstant-
 „haftige menschen / de sych van den rechten
 „ghelove afgeven ; Van de vermalediden onsalegen
 „geestlicken personen , de utten Cloesteren lopen
 „in der werlt rekel / und van den Presterinnen de
 „sych noch nicht en willen besijnnen ; und van
 „den strengen Ordel *Christi* / Ghedruckt op kosten
 „van Hertog *Carel van Gelre* in 't Cloester *St.*
 „*Mariëngaerde* 1524.”

Mariëngaard kon zich das reeds in gemeld jaar beroemen op eene eigene drukkerij. Doch om op het aangehaald werkje terug te komen : De schrijver noemt hierin *Luther* en *Erasmus* met hunne aanhangers „die *Martiniaens*-clanten, luzige capbrueder-
 „kens, duvelstravanten, onreijnen honden, de nycht
 „werdich en sijnt, dat men se menschen nomen
 „sall”, op welke schildering dan de verzekering volgt, dat zij voor eeuwig verdoemd zijn. *)

Van abt *Paulus* wordt nog gezegd, dat hij 's nachts altijd bij de getijden tegenwoordig was en voor een groot gedeelte ook bij de getijden overdag. †) Niemand had hem ooit ledig gevonden.

*) Zie verder Dr. Reitsma. Honderd jaren enz. p. 21 en v.

†) Zie over de getijden : Hofdijk, a. w. dl. III, p. 216 en v.

Ook liet hij te *Amsterdam* en te *Groningen* doek kopen, om er de armen mede te kleeden, terwijl hij vele paren schoenen liet maken om hen van schoeisel te voorzien. Hij werd daarom ook dikwijls „de vader der armen” genoemd.

Toen *Johannes Duiveland*, abt van *Lidlum*, geen behoorlijke rekening kon afleggen, werd abt *Paulus* door de kanunniken van dat klooster aangewezen, om die rekening na te zien. Het gevolg hiervan was, dat de ontrouw van *Duiveland* werd bewezen, waarna hij van zijn ambt werd ontzet.

„Met een doodelijke ziekte bevangen”, is abt *Paulus* den 13den December van het jaar 1533 „godvruchtiglijk overleden” en in het koor der kloosterkerk aan de zuidzijde begraven. Hij moet, volgens een handschrift van *H. M.* (*) kindsch geworden zijn.

Ten tijde van abt *Paulus* schonk een zeker provenier, *Aggrus* geheeten, voormaals dienaar van den abt, aan het klooster *Mariëngaard* een nieuwe zilveren beker en schotel, benevens twee tunieken van hemelsblauwe kleur en van byssus gemaakt, bestemd voor den diaken en den subdiaken, een nieuwe, groenkleurige cappa van byssus en een kasnifel van dezelfde kleur en stof, met twee tunieken.

PETRUS VENLO, 27ste abt.

Petrus Venlo, een waardig opvolger van abt *Paulus*, „heeft den weg der deugden bewandelt.”

Zijn ijver bepaalde zich voornamelijk tot de herstelling van het klooster. Zoo maakte hij onder

(*) Aangehaald in Oudh. en Gest., dl. I, p. 398.

anderen het kippenhok achter den varkensstal; het verwarmingslokaal der kanunniken liet hij met nieuwe zetels en banken voorzien en versieren en achter in de kerk deed hij vier nieuwe gestoelten maken, namelijk twee voor het altaar der H. *Cicilia* en twee voor het altaar der Apostelen.

Ook heeft hij den molen, dien abt *Paulus* had gesticht, bij afbraak verkocht en een' nieuwen op dezelfde plaats doen bouwen.

Door de uiterste noodzakelijkheid gedrongen, heeft hij een nieuw ziekenhuis ingericht, daar het oude, dat dak noch zolder had, geheel in verval was; er waren slechts lage en kleine muren over, die weinig waarde hadden.

Hij bouwde eene houten galerij, liet deze zwart maken en met teer bestrijken. Dit was noodig daar de oude steenen galerij, door abt *Paulus* gesticht en die bij de verdediging van het klooster zeker goede diensten had bewezen, op bevel van de *Leeuwarder* magistraat geheel was weggebroken. Hij herstelde met veel overleg het brouwhuis, dat elken dag dreigde in te storten, terwijl hij het door abt *Tako* gestichte melkhuis liet afbreken, om het op eene andere plaats weder op te bouwen, er een voorhof aan toevoegende, waar zijn wagen zou bewaard worden, met een bovenvertrek, waar de keldermeester zou wonen. (*) Hij voorzag ook het reeffer (eetzaal) der kanunniken, boven met

(*) Aan de binnenzijde der gracht en wel aan den noordwesthoek, heb ik een stevig ouderwetsch huis gekend, dat bekend was onder den naam van „het Hof.” Het onderscheidde zich van andere gebouwen, door de fraaie boogvensters en door de groote steenen (oude friezen), waarmede het was opgetrokken. Ik vermoed, dat dit hetzelfde gebouw was als het in den tekst bedoelde.

nieuwe planken en liet het beneden verven. Evenzoo maakte hij, niet ver van dezelfde plaats, een vertrek, waarin zijn dienaar en de turfwaarder met diens knecht moesten huizen. Eindelijk bouwde hij eene werkplaats, naast het kapittelhuis, waarin de boeken gebonden — en de sloten der handschriften in orde gemaakt moesten worden. Daarbij liet hij nog twee kleine vertrekken maken enz.

Onder zijn bestuur worden onder anderen als conventualen genoemd: *Johannes van Vollenhove*, prior; *Johannes van Zutphen*, sub-prior; *Johannes van Groningen*, senior conventus; *Nicolaas van Leeuwarden*; *Johannes Zittert*; *Johannes van Harderwijk*; *Gerardus Eep*; *Cornelis van Vollenhove*; *Paulus van Breda*; *Henricus Smerk van Wolvega* en *Wijnaldus van Gelre*, allen kloosterbroeders. Ook vind ik alszoodanig nog genoemd „Broer Frans, Hoefmeester tho Mariegaerde.”

Tijdens het bewind van *Petrus Venlo* legateerde *Pieter Johanszoon Auckama*, bij testament, dd 18 Maart 1534, aan „die Witte Nonnen toe *Mariagaerde*”, (*Bethlehem*), „elck een tonna *Hamburger bier*”, voorwaar! geene kleinigheid voor dames!

Petrus Venlo stierf den 29sten Januari 1541, na gedurende acht jaren het bestuur over dit klooster te hebben gehad. (†) Hij is „zooals hij wel verdiende”, in het koor der groote kerk, aan de zijde van abt *Paulus*, begraven.

(†) Oudh. en Gest. zegt ten onrechte, dat hij is overleden 10 Februari 1540, daar hij in een stuk van 10 November van dat jaar nog voorkomt als abt.

JOHANNES VAN HASSELT, 28ste abt.

Johannes van Hasselt, „nijt een edel geslagt „gebooren, heeft in 't eerste door het beoeffe- „nen van velerhande deugden, de voetstappen van „zijne voorzaaten nagetreden, maar" zegt zijn le- „vensbeschrijver, — „naderhand door de bedorvent- „heden der eeuwte besmet, begon hij van den weg „der godvruchtigheid en de regelen der Orde al- „lengskens af te wijken; zoo wat te teeren en te „smeeren, en de aankomende gasten op prachtige „maaltijden, daar lustig wijn gedronken wierd, te „onthaalen."

Hij heeft onder anderen in het jaar 1545 een kostbaar feestmaal aangericht ter eere van *Maria van Hongarije*, de zuster van Keizer *Karel V*, 't welk door hare tegenwoordigheid benevens die van den *Utrechtschen Bisschop George van Egmond* en van den *Stadhouder van Friesland, Graaf van Buren*, werd opgeluisterd. De Landvoogdes werd op hare reis naar het klooster geëscorterd door *Maximiliaen de Beijs*, substituut van den procureur-generaal, met den provoost *Harlaer* en acht krijgsknechten.

Een merkwaardig voorbeeld van het *Mariëngaarder* kloosterleven in dezen tijd, vindt men in het zoogenaamd *Geleijdeboek* der stad *Kampen*, waarin werd opgeteekend aan welke personen, die een' manslag hadden begaan, het vergund werd zich in de stad en hare jurisdictie op te houden. Het bedoeld stuk is van den navolgenden inhoud:

„XXIIJ Octobris anno XVCxliij.

„Eersaeme wijze, lieve Heeren! Ik *Thijs Geertssoon*, „UEerb. schamele burger, geve UEerb. mit alder „dmoedicheijt te kennen, woe ick inden ver-

„leden vasten, van noots en gebreckshalven, want
 „ick hier mijn kost niet well verdienen konde,
 „sinnt van hier getoegen nae *Vrieslandt*, en voort
 „gecomen in 't clooster to *Mariengaerde*, daer
 „ick kontschap hadde aen den Apt, Heer *Johan*
 „*Coepsz.*, geboeren van *Hasselt*, diewelcke mij
 „versien hefft mit een officie in den convente,
 „soedat ick solde sijn desselven gastwaerer; soe
 „is 't geschijet des dages voor Sancte *Mattheus*
 „avont verleden, datter veule vremden en gasten
 „in den convente geweest en onder anderen oick
 „mede een vreemt leeckmonnick uit den lande van
 „*Gulick*, soe hij seijde, diewelcke alle ick guet-
 „licken, soedat behoorde, getracteert en des avonts,
 „soe ick best mocht, te bedde gewesen en oick
 „desen leeckmonnick bij een ander guet man te
 „bedde geschickt, daer hij (want hij daer niet en
 „wolde bij slaepen en ick geen bedde voor hem al-
 „leen en hadde) van gegaen, en in 't melckhuijs
 „is gaen loopen; daer hij voele woorden en pu-
 „cheus van mij gehad en gedreijcht hefft, hij wolde
 „mij 's anderen daechs daervoer wat opleggen en
 „slaen enz. Twelcke soe geschiet is, want voert
 „'s morgens op Sete *Mattheus*-avont, tusschen
 „vijven en sessen is hij mij gemoet in den trans,
 „en bogost tegens mij te schelmen en lelicke woor-
 „den te geven, omdat ick hem tsavonds niet al-
 „leene gcbeddet en hadde, en scijde: „nu sulst er
 „„wat voor hebben”, en sloech mij voort van
 „stonden aen met den staff, daer hij sijn pack
 „aen droech, tusschen hals en schulderen, drie en
 „vier maell, daer ick hem op waerschouwede: hij solde
 „niet slaen, off ick wolde mij weren. Hefft noch-
 „thans twe drij melick toegeslagen, ende want ick
 „hem sonder slaen nijet ontcomen en konde, toech

„ick mijn mes weder, en stack nae hem, alsoe
 „dat ick, leijder, 't ongeluck hadde, dat ick hem
 „in de luchterborst rakede, en hij nederveijll en
 „doot bleeff.

„Hierop gesien zijn absolucie en remissie, gelei-
 „det tot des Rades wederseggen. Coram Senatu.”*)

Door soortgelijke en andere schandalen die in
 het klooster voorvielen, kreeg *Mariëngaard* lang-
 zamerhand een slechten naam. *Johannes van Has-*
selt stierf, volgens Oudheden en Gestichten, in
 het jaar 1548, het achtste zijner bediening, des
 „daags voor het feest der Zeven Broederen” en
 werd in het koor begraven; — „maar heeft zijnen
 „opvolger zes duizend dukaaten aan schulden nage-
 „laaten.”

HENRICUS SMENK van Wolvega, 29ste abt.

Na den dood van *Johannes van Hasselt* werd
Henricus Smenk van Wolvega of *Volvega*, die reeds
 prior van het klooster was, tot abt gekozen. Hij
 teekende zich in een stuk van 1549 „*Henricus*
Smeijngh de Woluegae Abbas in Mariëgaerde” en
 was Gedeputeerde ten Landsdage.

De vreugde der kloosterlingen over zijne benoe-
 ming was zeer groot „omdat ze eindelijk een
 „hoofd uijt hun eigen lichaam gekreegen hadden”;
 doch die vreugde was van korten duur, daar hij
 zeer verkwistend was en de oude schulden aan-
 merkelyk vergrootte; „daarom is hij, als een
 „opslokter en verquister der kerkelyke goederen,
 „en vervolgens der bedieninge onwaardig, van zijn

*) De Vrije Fries, dl. XII, p. 455.

„ambt afgezet. Daarenboven is hij in een vuilen
 „kerker, zonder den tijd van zijne gevankenis te
 „bepalen, opgesloten. Als hij daar een ruimen
 „tijd gezeeten had, is hij er drie dagen voor zijne
 „dood uijt verlost, en omtrent Lichtmisse in 't
 „volgende jaar overleden. Dit is geschiedt in de
 „Herfst van 't jaar 15 . . .”

GODEFRIDUS SJLVIVS 30ste abt.

Terwijl *Hendricus* nog gekerkerd was, is *Godefridus Sylvius*, een *Boschenaar* en proost van *St. Maria's* graf in *Buweklooster*, tot abt gekozen. Deze was een matig en spaarzaam man, het tegengestelde zijner beide voorgangers en wist door zuinigheid de door hen gemaakte schulden af te lossen. „Maar dewijl hij quade oogen had, is hij in 't „twaalfde jaar zijner bedieninge, op zijn verzoek, „van zijn ambt ontslagen. Als hem daarop een „jaarlijksch inkoomen (van 100 caroli guldens,) „met zekere bouwluiden, toegewezen was, heeft hij „in 't jaar 1559 afstand gedaan en is naar *Leeuwarden* getrokken, daar hij, van alle kerkdiensten „ontslagen, op zich zelve heeft geleefd.”

REGNERUS VAN ASPEREN, 31ste en laatste abt.

Na den afstand door *Godefridus* werd *Regnerus van Asperen*, voorheen proost van *Buweklooster*, tot abt aangesteld. Hij werd als zoodanig beves-

tigd, doch niet gewijd, daar er intusschen eene groote ommekeer voor het klooster had plaats gegrepen. Het ongebonden leven der kloosterlingen namelijk, had zijnen val voorbereid!

Bij de oprichting van den Bisschoppelijken Stool te *Leeuwarden*, werd *Mariëngaard* door den Paus aan den Bisschop toegewezen, die het den 5den Maart 1570 in bezit nam.

De schrijver van Oudheden en Gestichten zegt hieromtrent: „*Fr. Sonnius*, die in dit werk der „nieuwe Bisdommen veel gearbeidt heeft en schier „het roer van 't schip is geweest, had de verdee- „ling van die Bisdommen, zoo als ze zijns oordeels „gevoegelijkst kost gevonden worden, in zeker geschrift aan zijne Heiligheit opgegeeven. Daar zegt „hij onder anderen:

„ „*Friesland* heeft veele Abdijen; welker eenigen, „ „inzonderheit die van de *Premonstreit*-order, een „ „zeer ongeschikt leven voeren. Dierhalven zal „ „zijne Heiligheit wel doen: en veranderen twee „ „van de voorgemelde Order, te weeten *Mariëngaarde* en *Lidlum*, in een hoofdkerke te *Leeuwarden*. Zoodanig te weeten, dat uijt beider „ „inkomsten drie duizend guldens der Bisschoppelijke tafel toegewezen worden: 't overige ga tot „ „Prebenden voor de Monnikken van beide die „ „kloosters.”

„Over deeze regelen, zegt *Gabbema* (pag. 432), „en voornamelijk over die woorden „van de *Premonstreit*-order, ongeschikt leven en Bisschoppelijke tafel” en voorts over 't geheele schrift van „*Sonnius*, is zeer geleerdelijk en wijdloopig geantwoordt bij een uijtsteekend personaadje van die „tijden.”

De geheele Orde kwam in verzet, maar het

mocht niet baten; de Bisschop „ging er mee door „en eigende het klooster, met alles wat er aan „eigen was.”

Nadat *Mariëngaard* aan de Bisschoppelijke hofhouding was toegevoegd, liet deze de roerende goederen, kocien, paarden en wat er meer te vinden was, bij openbaren oproep verkoopen, terwijl uit de inkomsten des kloosters een kapittel van tien kanunniken werd opgericht, waarbij eene kanunniksdij en prebende voor den abt, benevens negen andere kanunniksdijen en negen prebenden voor de negen oudste kanunniken van *Mariëngaard*. Aan den abt *Regnerus van Asperen* werd een grooter jaargeld dan aan de anderen toegestaan, „daar hij „ook prachtig van leefde”, 't geen misschien wel de oorzaak is geweest, dat hij in de grootste armoede is gestorven.

Uit een „Register van de land- en andere rechten en inkomsten van den Capitule ad *Sanctum Vitum* binnen *Leeuwarden*, uit *Mariëngaarde*, mitsgaders van de lasten, die wederom staan te dragen, „opgemaakt bij *Matthijs Heijmans*, Rentmr. van „voorschreven kapittel”, dd. 13 Augustus 1578, zoomede uit eene „Specificatie van de ordinaris inkomsten van den Capitule ad *S. Vitum* binnen „*Lewerden* wt *Mariëngaarde*” enz., dd. 3 Februari 1580, (*) blijkt dat „Heeren *Reinerd Asperen*, „laetste prelaet geweest tot *Mariëngaerde*, coemen „vier hondert ses *Carolus* guldens achthien stuvers, „een halue tonne roede” (roode) „butter, een vet „vereken, vier schuijten swarte en een schuijtte witte „turff, diemen hem leueren ende betaelen moet,

(*) Beide stukken zijn aanwezig in het Oud Archief van Friesland.

„te weeten, die voorschreuen penn. wt oirsaecke „van zijn pntie (pension) als het corpus alle maenden, van „acht ende twintich daegen, daervan hem d'ierste” (de eerste) „maent verschenen is den laesten majj „laestleeden. Ende die voorschreuen waeren als „reste van zijn corpus op terminen als naest voor- „schreuen.”

Verder blijkt uit de aangehaalde documenten, dat de kloostergebouwen niet dadelijk werden afgebroken.

In 1576 onder anderen, werd de poort van *Mariëngaard* nog bewoond door *Jurjen Agges*, *Jeppe Hessels*, *Heijn Paijes*, *Renick Martens*, *Lieuwe Jelles* en *Pijbe Peijeters*, waarschijnlijk voormalige monniken, die de poort moesten onderhouden, zonder er huur voor te betalen.

Voorts „worden oeck alle jaeren seeckere mer- „ckelijke kosten gedaen totten reparatie ende on- „derhoudinge van den Capelle, d'abdic, mitsga- „ders 't Hoff en den boomgaerde tot *Mariëngaerde*.”

Heer *Ysse Dirkszoon*, vicaris te *Stiens*, ontving in 1576 en volgende jaren, jaarlijks 25 goudgulden „voor den dienst der missen, die hij alle „Sondaegen en heijlige daegen doet in de Capelle „tot *Mariëngaerde*.”

Toen den 9den November 1579 al de goederen, welke vroeger aan het Bisdom *Leeuwarden* toegevoegd waren en waarvan de Bisschop de inkomsten genoten had, door den Graaf *van Rennenberg* aan de Staten van *Friesland* waren overgedragen, ter bestrijding van de behoeften der provincie, werd al spoedig, namelijk den 3den Februari 1580 eene specificatie der gewone inkomsten van het kapittel van *St. Vitus* binnen *Leeuwarden* uit *Mariëngaard* opgemaakt, terwijl later door Gedeput-

teerde Staten eene commissie, bestaande uit *Douwe Sixma* en *Arent van Harderwijk*, werd benoemd, tot verkoop van de geamoveerde kloostergebouwen. Door deze commissie werden den 14den Februari 1583 in het openbaar verkocht alle materialen, zoo van hout, steen, pannen en ijzerwerk te *Mariëngaard*, afkomstig zoowel van de oude- als van de nieuwe abdij, met derzelve voorpoort, waarvan *Eese Ritsertszoon* te *Nieuwe Bildt* zijl kooper werd voor 534 Caroli guldens.

Tzum,
October 1893.

D. CANNEGIETER.

DEUGD.

Zoolang er warme harten kloppen
Voor al wat edel is en rein, —
Zoo lang 't geloof niet is verdreven
Dat alle menschen broed'ren zijn, —
Zoo lang er kracht is om te strijden,
Voor trouw, voor waarheid en voor deugd, —
Zoo lang men zich van ganscher harte
In 't heil van anderen verheugt; —
Zoo lang één mensch op aard zal leven,
Die gaarne 't beste wat hij heeft,
Zich zelf, zijn doel, zijn hoop, zijn streven
Tot het geluk der menschheid geeft; —
Zoo lang er brave moeders blijven,
Die aan haar kind'ren dag aan dag
Door daad, en woord, en voorbeeld leeren,
Wat ware liefd' en trouw vermag, —
Zoolang mag ook geen mensch versagen
Maar sta hij in 't geloove pal,
Dat wat de toekomst ook moog' brengen
De deugd eens overwinnen zal!

HET LEVEN.

't Leven brengt niet altijd rozen,
En niet altijd zonneschijn;
Soms tijds plukt men enkel doornen,
Kan de toekomst donker zijn.

't Leven kan zoo somber wezen ;
 Toch moet bij den zwaarsten plicht ,
 't Harte , jong en krachtig blijven ,
 En het hoofd omhoog gericht.
 Buig u nooit voor 's levens slagen !
 Wie zich zelf , standvastig blijft ,
 Krijgt ook in de bangste dagen
 Kracht , den zwaarsten last te dragen
 En hij zal bij 't moeilijkst werk
 Overwinnaar zijn en sterk !

S N E E U W .

Blanke sneeuw , in dichte vlokken ,
 Komt al dwar'lend aangesneld.
 En zij spreidt een helder lijnwaad
 Over akker , bosch en veld.

Zij beschermt en koestert 't zaadje ,
 Dat in 's aardrijks duister rust ;
 Tot de lieve lentezonne
 't Tot ontkiemen wakker kust.

En bij 't zien der eerste vlokken ,
 Roept een kind op blijden toon :
 Moetje ! zie , wat mooie pluimpjes
 En wat zijn ze zacht en schoon !"

Buiten klinken blijde stemmen :
 „Jongens , kijkt , het sneeuwt ! — hoezee !
 „Nu gezwind aan 't ballen maken ,
 „Nu aan 't spelen , komt gaat mee !"

En zij stoeien, en zij dart'len,
 Zoo als 't flinke jongens past;
 En de vlokjes hechten spelend
 Zich aan haar en kleeding vast.

Voor het venster staart een grijsaard
 Naar die vlokjes, zacht en rein;
 En hij denkt: „Kan 't donzen sneeuwkleed
 „'t Zinnebeeld der grijsheid zijn?”

„'t Sneeuwkleed dekt de sluim'rend' aarde
 „Maar straks legt ze 't kleed weer af, —
 „Ook mijn lichaam zal verdwijnen,
 „Rusten in het zwijgend graf.

„Doch is 't sneeuwkleed weggezonden,
 „D' aard herleeft met nieuw genot,
 „Ook mijn geest zal eeuwig leven
 „Bij mijn Schepper en mijn God.”

En hij leest een schoone waarheid
 In die vlokjes rein en zacht,
 Schit'trend in het licht der zonne,
 Lichtend in den donkrea nacht.

Stil, weemoedig blijft hij peinzen
 En hij mijnert ongestoord. —
 En de witte vlokjes dwarlen,
 Zweven, vallen immer voort.

Blijder, luider klinkt het jublen
 Van de knapen in het rond.
 En het zien dier dartle vreugde
 Plooit een glimlach om zijn mond.

En daar ginder lacht het kindje
Nimmer van het kijken moe ;
Met zijn heldre , blijde oogjes
De besneeuwde knapen toe.

En , de neev'len worden dunner ;
Met het sneeuwen is 't gedaan ;
't Zonnetje breekt door de wolken ,
En ziet 't schouwspel lachend aan.

Het begroet de gansche schepping
Met een vriendelijken groet ;
En het toovert over 't sneeuwkleed
Dra een diamantengloed.

En de grijsaard voor het venster
Spreekt op diepgeroerden toon ;
Wijl hij vouwt de stramme handen :
„ God , wat is uw schepping schoon ! ”

TWEE BRIEVEN VAN WILLEM I,

Prins van Oranje.

In het Stedelijk Archief van Leeuwarden bevinden zich twee brieven van Prins Willem, door hem aan het Bestuur van deze stad gericht, en beide door hem eigenhandig ondertekend.

Die brieven dagteekenen uit een voor Leeuwarden zeer gedenkwaardig jaar, namelijk het jaar 1580. Op den eersten dag van de maand Februari hadden de ingezetenen dier stad het juk van Spanje afgeworpen. Gesteund door het beleid en den moed van hun burgemeester, ADJE LAMMERTS, hadden zij het Blokhuis veroverd, de bezetting verjaagd, de vesting ontmanteld en daardoor den grondslag gelegd van de vrijmaking van geheel Friesland.

Een paar maanden later, nl. den 11en Juni, was de Prins van Oranje aangesteld tot Stadhouder-Generaal over Friesland en in die kwaliteit schrijft hij nu den eerste van de twee bedoelde brieven aan het Gemeentebestuur van Leeuwarden.

Hij spreekt daarin zijn leedwezen uit, dat hij, na de zoo gewichtige gebeurtenis van de bevrijding der stad, haar nog niet persoonlijk heeft kunnen bezoeken, maar hij bericht tevens den Hertog van Merode te zullen zenden, die voorloopig zijn plaats zal innemen bij de behartiging van de belangen der

stad en wien hij daarom in aller welwillendheid aanbeveelt.

Ik wenschte dien brief in onzen Almanak mede te deelen, niet zoozeer om het geschiedkundig belang daarvan, als wel omdat uit dien brief het hart spreekt van den man, die zooveel heeft gedaan voor de stichting van ons volksbestaan en die dan ook zoo innig deelnam in datgeen, wat Leeuwarden door de verovering van het Blokhuis daartoe had bijgedragen.

De brief luidt aldus :

*„Den Eersaemen, wysen, discreten,
„onsen lieven besunderen Borgemees-
„teren, Schepenen ende Raeden der
„Stede van Leeuwaerden.”*

*„Die Prince van Oraengien, Grave van
„Nassau etc. Heere ende Baron van Breda
„etc.”*

*„Eersaeme, Wyse, Discrete, lieve besondere,
„Wij en hadden nyet lievers verhoept dan ons
„jegenwoerdelyck inden Lande van Vrieslandt te
„moeghen vynden, omme metten Staten van den-
„zelve lande op al tgene de verzeckerheyte ende
„conservatie van dyen aengaet, ordre te helpen
„stellen, Maer alsoe tzelve tot onsen grooten leet-
„wesen voer dese tydt nyet moghelyck en is, zoe
„overmidts de versamelinghe van den generalen
„Staten zijnde binnen deser Stede van Antwerpen,
„als oick dat de vyandt hem voer drye ofte vyer
„daghen in desen quartieren met omtrent veertich
„vaendelen, knechten, ende een deel peerde volck
„heeft begheven liggende omtrent der Stede van*

„Brusselsle, Ende nochtans overmidts die sorch-
 „fuldicheyt ende sunderlinghe genegentheyt die wy
 „totten Lande van Vrieslandt ende tot Ulieder Stadt
 „int particulier zyn draeghende, Soe hebben wy
 „versocht Heeren *Bernard van Merode, Heere tot*
 „*Rummen* etc. volghens den consente ons bij zijne
 „Hoocheyt ende generale Staten gegeven, te wil-
 „len aenveerden het *Lieutenantschap* van onsen Gou-
 „vernemente van Vrieslandt, Ende alsoe hij be-
 „gheerende den landen allen goeden dienst te doen,
 „tbovengescreven *Lieutenantschap* aenveert heeft,
 „reysende dyenvolghens jegenwoerdelyck naer Vries-
 „landt, Soe hebben wy hem volcomelyck van onse
 „meyninghe onderricht, ende op hem begheert U
 „lieden dezelve te verclaeren, Begheerende daerom
 „ghij hem volcommen geloove toestelt als onszelven,
 „hem voirts doende in al tgene den dienst ende
 „welvaren van den Lande ende Ulieder Stadt
 „eenichssints zal aengaen, seconderen, respecteren,
 „ende gehoirsacmen naer behoiren, Nyet twyffelende
 „hy hem in alles tot Ulieder goet genueghen zal
 „quyten — Ende van onsen weggen en willen wy
 „nyet laeten alles te doen ende te voirderen des
 „wij eenichssints tot conservatie ende prosperiteyt
 „van den Lande van Vrieslandt ende van Ulieden
 „int particulier zullen weeten dienende.

„Hier mede

„Eersaeme, wyse, discrete, lieve besundero,
 „Onse Heere Godt zy met Ulieden.

„Geschreven tot Antwerpen op den XXVIen
 „dach Junij 1580.

(was geteekend) „U. L.

„gode vrint

„Guille de Nassau.”

Bekend is dat, na de verovering van het Blokhuys te Leeuwarden, ook de inwoners van Harlingen en Staveren dat voorbeeld spoedig hebben gevolgd en de sterkten aldaar hebben ingenomen. Maar even bekend is het droevige feit dat Staveren weldra zich weer in de handen van den vijand bevond, zelfs reeds in datzelfde jaar 1580, en dat, tengevolge daarvan, een groot deel van Friesland gevaar liep onder het dwangjuk te worden teruggebracht.

In die ontmoedigende omstandigheden zendt de Prins nogmaals een schrijven aan het Bestuur van de hoofdstad der provincie en nu vooral legt hij zijn geheele hart in dien brief. De toon daarvan is zoo diep gevoelig dat we daarin vooral den man herkennen, die altijd, maar meest in den nood, de vriend der verdrukten wilde zijn, die zoo vurig hoopte om den zinkenden moed te verlevendigen, en die toonde alles veil te hebben om voor en met de Friezen niet slechts de aanvankelijk verkregen vrijheid te handhaven, maar ook het onlangs verloren terrein te herwinnen.

De inhoud van dien tweeden brief is als volgt :

„Den eersamen, wysen, discreten,
„onsen lieven besunderen, Burgemees-
„ters ende Regeerders der stede van
„Leeuwaerden.”

„Die Prinse van Oraengien, Grave van
„Nassau enz., Lieutenant-Generael van sijne
„Hoocheyt.”

„Eersame, wijse, discrete, lieve besunderc, Wij
„hebben bij seker schrijven van den Staeten van
„Vrieslandt vernomen den inval bij den vijandt in

„den selven landen ghedaen, hebbende Staveren
 „met noch eenighe andere opene plaetsen verover
 „ende overvallen. Ende hoewel ons tselve zeer leet
 „is geweest om te hooren, aengesien nochtans die
 „clocckheyte ende stantflicheyte bij Ulieden soe vry-
 „moedelyck tot voorderinghe, welvaert ende de
 „vryheyte des vaderlants bewesen, ende soe menich-
 „mael metter daet bethoont, verhopende wy vastelyck
 „dat ghylieden daerinne sult blyven volherden,
 „sonder om sulcke oft diergelycke accidenten, die
 „men wel meer in cryghsaecken heeft zien overco-
 „men, eenichsins den moet te verliesen, maar des
 „te vrymoedigher tot bescherminghe des vaderlants
 „ende bevrydinghe desselvs teghens alle ghewalt,
 „overlast ende tyrannicque slavernye, daer men U
 „lieden meynt onder te brengen ende te houden,
 „voorts te vaeren; Des te meer, alsoe ghy gheheel
 „versikert moeght zijn dat wy metten gheunieerden
 „provincien nyet naer en laeten alles te doen ende
 „voorts te keeren des eenichsints tot Ulieder hulpe
 „ende bystandt sal moghen dienen, ten welcken
 „fyne wy metten selven provincien met allen moghe-
 „lycken vlyt syn arbeydende om een goet deel
 „crychsvolex, soe te peerde als te voete versien
 „mette preparatien daertoe noodich te doen ver-
 „samelen ende derwaerts te marcheren, soe oick
 „tselve alreede int aentrecken is; verhopende dat
 „God almachtich zynen seggen daertoe gheven ende
 „verleenen sal, ende dat de vyandt in zeer corten
 „daghen ghenootsaekt wordt nyet alleenlycken Sta-
 „veren, maer oeck al tghene hy in Vrieslant ver-
 „overt mach hebben, wederom te verlaeten. Ver-
 „souckende daerom andermael dat ghylieden nyet
 „en wilt verflauwen van den goeden yver die ghy-
 „lieden tot noch toe hebt ghehad tot bescherme-

„nisse van U vaderlandt, uwe persoonen, huys-
 „vrouwen ende kinderen, overdenckende dat ghy-
 „lieden den vyandt cloeckelyck wederstaende, het
 „gheheele landt van Vrieslant in eeuwighen vryheyt
 „ende gherustheyt sult stellen ende altyt moghen
 „houden. Waer toe ende om Ulieden tot zulex te
 „helpen ende Ulieden daerinne te hanthouden, wy
 „nyet en sullen spaeren lyf, goet noch yedt van
 „tghene Godt de Heere ons verleent heeft.
 „Hier mede

„Eersame, wyse, discrete, lieve besundere,
 „zyt Gode bevolen. Ghescreven tot Delft den
 „XVten dach Novembris 1580.

(was get.) „Ulieder goede vriend
 „Guille de Nassau”.

Welnu, had ik geen recht om te beweren, dat uit zulk schrijven een hart spreekt? Het hart van een vader, die aan zijne landskinderen zijne liefde toont en hen vertroost in hunne smart, die vooral in bange dagen tracht hen met een nieuw vertrouwen voor de toekomst te vervullen en hen met nieuwen moed wenscht te bezielen?

Zulke brieven zijn kostelijke stukken. Met het volste recht dragen ze dit schoone onderschrift: „Ulieder goede vriend Willem van Nassau.” Ze bewijzen dat Prins Willem dit in waarheid tot zijn levensdoel had gesteld: de vrijmaking der Nederlandsche Gewesten.

Ik meende dan ook dat het zijn nut kon hebben om die brieven uit het Archief, waarin zij be-

rusten , langs dezen weg tot meerdere bekendheid te brengen.

Ik twijfel niet of wij , die zulke woorden lezen , voor meer dan drie eeuwen uit een hart vol liefde tot onze vaders gericht , we zullen ons nauwer willen verbinden aan dat vorstelijk geslacht , waarvan Prins Willem de edele voorvader is geweest.

J. C. SINGELS.

Leeuwarden, October 1893.

WIEBREN FLOKKER.

In het laatst der 18de eeuw woonde op de Sate „*Groot-Tjallum*” onder *Tzum*, een boer, die in de wandeling „*Wiebren Flokker*” werd genaamd. Hij had vroeger de zee bevaren, verschillende vreemde landen bezocht, en wist, als hij wêer in den schoot der zijnen was teruggekeerd, door allerlei wonderverhalen aan zijne dorpsgenooten, gedurende de lange winteravonden, aangename oogeblikken te bezorgen. Overal bij vrienden en kennissen was hij een gewilde gast. Alleen vond men het wel wat erg, dat zijne verhalen doorgaans met zoovele diverse vloeken waren doorspekt, terwijl enkelen, die wat meer ontwikkeld waren, wel eens twijfelden aan de waarheid van het gesprokene; doch als *Wiebren* dan met een ouderwetschen knoop bezwoer „dat hij het zelve gezien of bijgewoond had,” zweeg men wijselijk, omdat men anders gevaar liep met meer krachtige argumenten (alias vuisten), kennis te maken.

Ds. *Theodorus Schiere*, die hier van 1767 tot 1803 predikant was, bezocht *Wiebren* meermalen en hoorde hem gaarne vertellen, doch het gebeurde wel eens dat dominé, wanneer het verhaal van *Wiebren* wat te „Oostersch” werd, uitriep: „Maar „*Wiebren! Wiebren!* nou gaat et wel wat veer; „nou loof ik dat jou ons wat op 'e mouw spelde!” — „Hwet duwel!” hernam *Wiebren* eens bij eene dergelijke gelegenheid en sloeg daarbij de tafel

schier aan stukken, „miene jimme, dat ik jimme
„to voren lieg? ik ben er verd *sels* bij wèst
„en ik ha et *sels* sjoen! Domeny mei wol hwet
„oppasse; dy wol ha, dat wij *him* leauwe seille,
„as er oer dingen praet wer 't er like min fen wit
„as wij. Sa vertelt 'er uws alle sneinen fen 'e
„himmel en 'e hel en dan kin er hja dat sa don-
„derse mooi beschrieuwe, dat hja scoene miene
„dat de man der krekt wei komt is.”

T.

D. C.

Opschrift in de Kerk te Zweins.

~~~~~
Graf-Gedicht

Ter Gedachtenisse

van den Ed. Deugtrijcke Juffrou

JAEIJCKE VAN VIERSSEN

In leven gemalinne van den Ed. manhaften

IGNATIUS VAN KINGMA

Ridmeester van een compagnie Harquebussiers.

Dat Godt te samen voecht, can Hij haest weder
scheiden,

En brekens 'Houw'lijcks bant en nemen een van beiden,
Gelijk als in dit schrift in marmer uijt geprent
Een ijder die 't acnschout, gemaect wort hier
bekent:

Jaeijcke, der vrouwen roem, een beelt van vele
denchden; *Jaeijcke*, door wiens bedrijf de vromen
haer verheuchden, Wort door een hete koorts met
's Lijfs-vrucht wechgeruckt, En als een jonge roos
nijt 't Hofjen afgeplukt.

Sij was door 't echte-bed, geen drie en dartich weken
Met *Kingma* vergeselt. Maer na dat zijn besweken
De krachten van haer lijf: de Doot een eijnde maect
Terwijl haer man voor 't Landt in *Brouwershaeven*
waeckt.

Obijt 28 Julij
1652.

D. E. L. HESENAER. S. M.
in *Schingen-Slapseterp*.

In lyts prjowke fen in strou.

As ús, sautigjierrigen, sei'n' waerd dat ús yet tritich jier wei lein wieren, den scoe men, as men net gammel wie fen jicht ef swakke harsens, jin jonkheit rekke, libje fen de hope en net fen it to binnenbringen, men scoe folle, dat men foar it einde miende dwaen to moatten, útstelle ta moarn, oeremoarn ef betoeremoarn.

Sa is in minske fen bistan, as er rûm tiid mient to hawwen, nimt er er jamk to rûme tiid fen en wirdt jin it wirk dat men dwaen scoe, by de hânnen om en ôfbritsen.

Hiel oars is it as men op sautigjierrige libbens-tiid fornimt en sjocht dat de dead it skacd wirdt, dat ús folget en by bliwt by ljocht en tsjuster, by dei en by nacht.

Den fielt men dat de daegen hwerop 't jin jown wirdt holle en hân to brûken, ophoepelje, dat jins wirkdei hast forroan is, dat wy hwet wy miene dwaen to moatten, net fen hús stelle meije, om dat wy net op 'e dei fen moarn rekkenje kinne.

Dy sautich jier op 'e rinbaen ôflei, is tichte by honk. Dat honk dêr er net wer út forlosse wirde scil.

Onder it jinge hwet ik miende dwaen to moatten foar dat ik honk berikt hie, hearde it boekstaverjen fen yt'lyke to binnenbringingen út de tiiden en jierren fen it *Winterjoune Nocht* hwermei *Waling Dykstra* en ik, nou in tritich jier lyn, foar 't ljocht

kaemen. Ijever hie 'k dit dien en better hie 'k it achte, dit wirk mei myn Holwerder frjeon út to fieren. Twa wite mear as ien, en de iene ont-hâldt better de wille en d' oare it leed fen 't libben, sa *koeden* twa ek mear as ien. Mar Dykstra sjocht it net yn lyk as ik, dêrby folle oar wirk dat foar 't grêf yet dien moat, en sa kom ik er ta en stikje en in brokje to jaen, fen hwet wy to gearre hiel en folslein lêverje kinnen hieden.

Hwet ús oan pjirke ta 't jaen fen *Winterjounenocht*, lit him sonder sizzen wol tinke.

Troch Fryske foardrachten de Fryske tael to stypjen, troch stikken foar te draegen dy op in grappige wiize siele- en sjenlieten, dat it yn hús en maetskippije folle better gean koe as 't giet, as in minske sels mar better wie as er is.

Nou ja, dat ien en oar dat wie de flach hwer- onder wy foeren en yn hiel Frieslân roun, haevens founen, dêr men ús wolkom hjitte, mar de drjuw- fear wie de selde dy in domenij oan 't preekjen bringt. Mei praeten jild fortsjinje.

En tankber, ja altyd tankber moatte wy ús lâns- ljuwe bliuwe, it wit is berikt. Eare dêrfor hoppe al it *Hearenfean*. *Notaris Binnerts*, syn klerk *Spoelstra*, keapman *Sieverts*, *Tullener*, en o sa folle dy yet lang yn 't grêf rêste, jimme hawwe in plak bihâlden yn ús tankber hert. Jimme hawwe ús stipe en foartholpen op de rinbaen dy wy yn- sloegen, oars hieden wy 't safier net brocht.

Dêr wei scoeden wy bigjinne moatte as wy, *W. Dykstra* en ik to gearre, ús *Winternocht* boeksta- veren, nou wol ik mar ien brokje 'r fen jaen. It kin net oars wêze ef 't seil jimme formeitsje lêzers, mar jimme kin er ek út sjen, dat wy it jild net sa maklik fortsjinnen as in domenij mei preekjen.

Us wei roan altyd net troch ljeaflike lândouën. It libben jowch ús, ek al lyk as Piibomme, altyd gjin rys mei resynen, 't wie ek wol is groat mei kroade.

De hear *F. van den Bosch*, oars sei'n: Freerk van den Bosch, te *Appelskea*, hie in greate saele meitsje litten. De tiiden wieren do fleuriger as nou, en *Appelskea* lyke bisondere fleurich, ho scoe in kastlein er oars ta oergean om yn syn doarp in saele to bouën sa great en sa moai dat men er al lang foar dat se klear wie, fen yn 'e kranten kaem to lêzen.

Do 't spil klear wie waerd er bisletten dat de winterjoune-nochters it ynwije moasten.

Hwet in reis fen *Fjentsjer* en *Birgum* nei *Appelskea*.

Dykstra kaem de joune fen to foare al by my en de folchjende moarn bitiid mei in foermanswein en hynser op reis. (Fen dy reis, dy amper in dei djurre, fortel ik mar neat, omdat ik oars al sa folle to fortellen ha.) Wy kaemen yn tiids by de hear *F. van den Bosch* en eagen frjeamd op do wy syn greate saele seagen, hwerfen it *orchest* sa heech wie dat er in gong ondertroch roan, der men rjocht opgeande lâns koe. It wie in wonder.

Wy waerden, lyk as oeral, frjeonlik wolkom hjitten. Us foerman moast fen sels in nacht oerbliuwe. Mei 'e tiid kaemen de ljochten op en dêr mei kaemen fen hein en fier de harkes mei frjoulju en fammen op daechjen, scoe 'k sizze, mar hjir foeget better: „yn nachtsjen”, hwent dat it feest djurje scoe ta de moarn, seagen wy wol yn.

It spil gong lang om let oan. Ik hie it foarwird en dêryn repte ik fen Salomo's timpel en 't ynwijen dêrfen en folle en net nôch, hwet by 't ynwijen fen in sael to bruken wie, to de preek ta

fen domenij *Liefting* fen *Boil*, (nou lid fen de twade keamer) titele: „*Drie tempels vernieuwd.*” (*) Soks koe 'k den oardefüst wei wol oan 'e man bringe en troch in grap wol koartswylich meitsje. It foel er goed yn en letter rolle ús, fen búten leard *Winterjouno nocht*, nei 't sin fen de harkes, fen ús hége *tribune* ôf, yn de lichte. Yet in bi-draege ef hwet en wy hieden oan ús plicht foldien.

Mar nou djurre 't net lang ef dêr kaemen fen omlégen en hiele bulte by ús op 'e kreaake, scil ik mar sizze, en mei koarten rollen er toasten oer en wer, den fen de lichte omheech, en den fen heech nei de lichte. Dêr onder wie ien tige moaie fen de *Hear Berend Prakken*, nou allang in 't grêf, do lid fen de *Provinciale Staeten*. In knap en bêst man. Dy spriik nei oanliedinge fen ús nammen.

Dykstra fen dyk om de polder, en van der Meulen, nei Molen ef mounle dy de polder droeg hâlde moast. Sa foeg'er de dyk by de mounle en de mounle by de dyk en wieren wy, sa wy hjitten, ek in dyk en in mounle for de minsken, it mînsklik hert en de maetskippije. Dêr wie yet sa folle dat oars moast, scoe men er goed not fen rispe kinne.

(*) Dy preek hie 'k fen minhear L. presint krîge. Do wy ris to *Noardwolde* Winterjouno-nocht jowchen, makken wy kinnisse mei domenij. Do fortelde 'r fen syn preek dy er útspritsen hie nei dat de *Tsjerke* to *Boil* fornijd wie. Do wie de *Heer Hessel* fen *Hearenfean* kaem dy woe dy preek wol keapje en yn 't ljocht jaen. „Ha j' er fiertich goune for oer?” hie domenij frége. „Ja wol,” hie *Hessel* sein. „Wyt jimme hwet ik do dien ha? „Ik hab er in anker bêste wyn for kocht.” Ik sei: „Den is 't wonder fen Kana yet ris bard, it wetter foroare yn wyn.” „Om 't effen net” sei minhear, „né, né, it wie gjin wetter mar *spiritus*. Ik scil jo de preek stjûre.” Sa kaem ik er oan en lei my de preek heech.

It wie in geestige toast, dy troch in „*Lang zal je leven*” kroane weard.

Sa rekken by wyn en champagne de tongen los. Do 't bigoan to daegjen gong it yette. Us foerman ried ier en bitiid foart. Wy moasten ús mei 't kaf bihelpe do 't sied nei hús waide. Mar onder dy plakkers founen wy ek al wer ús folts en sa hingelen wy der mei ús roesige hollen nei in roerige nacht om, ta 'n oere olf toalf de middeis. Do kaem de foerman mei in bolderweintsje dy ús nei *Bistersweag* bringe scoe. Oer *Bistersweag* roan de wei nei *Aldeboarn*, dêr wy de jounc wer oan 't wird moasten.

Nei hwet iten en dronken to hawwen, gong de reis wer oan en hobbelen en bobbelen wy yn de *bolderwein*, en dat koe 't hjitte, fen *Appelskea* op *Bistersweag* oan, en hwet wie dat in ein for ús, dy as dobbelstiennen skudde waerden, mar yet folle greater ein for ús hoppe, in Rosinante dy alle út-hingboerden mei hertsear foarby ried as 't him hjitten waerd, mar út meilijen dat wy mei 't earne dier hieden, barde it net folle. Sa gong it fen li la. Skimerjoun rieden wy de Sweach yn en hâlden by Vrijburg yn 'e klok.

En nou waerd it nacht. Ja nacht, net allinnig foar ús eagen, mar ek foar 't ynwindige minske.

O fij! o fij! hwerom hie men ús net better yn-ljochte. Wy koeden net ryde fen *Bistersweag* nei *Aldeboarn*. Dêr wie gjin rydwei. Te foet scoe it to dwaen wêze, mar den moasten wy in *gids* mei ha, oars wie 't net to weachjen. Twa ûren great wie 't wol to gean. 't Wie nou amper siif ure, as 't ús goed ôf gong koeden wy healwei achten to *Aldeboorn* wêze.

Hawar, de champagne fen *Appelskea*, en hwet

weelde wy mear bilibbe hieden, it wykke út ús to binnenbringen, by hwet ús nou wachte. In liedsman waerd socht en foun, in stoere Fries, in tsjirl mei in hert, yet scille D. en ik him tankber wêze.

Oan *Beets* ta hieden wy in binlyke wei, mar do wy fen dy wei of moasten, wylst de tsjustere nacht syn flerken oer 't ierdrik spraete, do waerd it minder.

Dat gong troch de modder oer bou ef greide dat koeden wy net sjen, wy moasten efter enoar gean en ús gids yn 't each hâlde. It waerd al minder en minder. Sa krigen wy in dyk. Op dy dyk koeden wy net gean den sakken wy er in. Dêr njonken koe net, dêr wie in sleat. Dêr siet oars net op ef wy moasten yn 'e skeante fen de dyk, mei eltse stap de lofter foet in foet langer stap as mei rjuchter. O gymnastikers! Alle me-neuvels meitsje jimme, mar rin is, lyk as wy do, in healûre ris oanien sa, en fiel den is hwet sa 'n rin bitsjut. Ho haw' wy 't úthâlden. Need leart bidden, scit it sprekward, mar need leart ek rinnen sa 't skynt. Wy biklaegen ús djip mar — foarút wie de wei. To bek koeden wy ek net.

Do 't knoffeljen op 'e dyk ophâlde, kaemen wy foar 't wiet. In sé net oer to sjen, en dêrby pik-tsjustere nacht. Jins, fier yn 'e fierte barnden ljochten en dat wie *Aldeboarn*.

Alle trije hieden wy wol learsens oan, en ek alle trije de boksen heech op struwpt, mar mei koarten gongen wy oer de knibbels troch it wetter en yet altyd wist ús liedsman dat wy op 't rjuchte paed wieren en gjin need hieden om to forsûpen. Wol in ûre, tinkt my, djurre dy rin troch de „Reamar”, lyk as Gysbert Japiks de Reade sé ncamt, en do wieren wy er?

It mocht hwet. Do kaem it slimste yet oan.

„Nou,” sei de gids, „moatte wy hjir oer de sleat.”

Wy oer in sleat. Dykstra en ik beide yn 't springen bidrjawn as in haerig yn it fajoele dânsen.

De griize roan ús oer de groue. Dêr holp lykwols net oan. De reiswiizer sprong er earst oer. Dy keilen wy ús reissekken, dy wy yet ek hieden mei to slepen, ta, en do wy er mei in oanrin oer. Sprongen wy er net oer, mar nei oan de wâl er yn, hwet biteikene dit? Klets wiet wieren wy fen onderen dochts.

Nou gong it oer de ankels sims, troch de glistrige klai. Sims woe de leas ljeaver sitten bliuwe as mei. It wie in griize. En yet alwer oer in sleat en troch it lân en einliks troch in jister fen roeden lang, smoariger yet as 't lân, mar — lokkich — wy hieden om sa hwet njoggen ûre de striete fen Aldeboarn onder de foctten.

Yn 't ljocht fen de lantcarnen waerden wy gau opmirken troch in pear feinten dy dêr kuijeren.

„Hearink,” seiense, „dêr ha wy de Winterjounenochters. Hwer komme jimme wei?”

Wy leien it hjar út en hja dielden ús mei; dat de sacl by Kalsbeek fol folts west hie, mar dat se hwer oudrost wieren.

Do wy de gong by Kalsbeek troch gongen, wie 'r yn 'e jachtweide folle folk yette. „Der binne se!” roapen se mei blydskip.

Do se wisten hwet reis wy hawn hieden, seiense dat hja scoeden de fammen wer helje, as wy hwet út pûst wieren moasten wy mar bigjinne.

Wy yn 'e koken by de kastleinske. De learsen út, de hoarsens út, droege hoasen fen de kastlein wer oan en op toffels. Us hwet wâskje, de kaem troch 't hier en — „Lokkich,” sei Dykstra. „Jou

moatte earst, den nim ik sa lang myn rêst."

Us liedsman, dy yet werom scoe, bipraeten wy to bliuwen. It griisde ús om him. It sprekt dat wy him for ús rekking hâlden en dubel goed leannen. Ja, ta ús eare sei'n, elts woe graech mei ús op paed. Wy eangen fen kniisearigens.

It scil amper oan healwei tsjiennen wést ha do ik op 'e planken kaem. Fen selfs, nou wie myn foarwird oer 't ynwijen fen *Freerk van den Bosch* syn saele en ús malle malle reis troch wetter en modder. Dat ien en oare koartswylik wei, en it folts wie to fréden.

„Ljeave fréde," sei notaris *Everts*, ek in bêste frjeon fen ús, „hwet hawwe jimme in reis hawn. Kom by my oan taefel. Ik scil jimme joun trak-tearje. *Kalsbeek* in flesse wyn fen de bêste dy jo ha."

Sa kaemen wy dêrre oan de fynste wyn en wonder, dy foel er sa bêst yn en *Dykstra* wist lyke min fen wirg wêzen as ik. It roan de twade nacht lyke nochtfol wer yn as de earste.

En de fammen? Och, hja wisten net hwet goed as se ús dwaen scoeden. Pûdfollen súker-gûd waerden er op ús tavel brocht. Hânfolle pépermintsjes ús jown. Noait en nearne koeden wy tankberder en bliider stimd wirde, as dêrre.

Koarten wy, om dat it sa let bigoan, it *Winter-joune nocht* yn, dat wie goed, er moast dochs ek dânse wirde.

De hear *Everts* tanke ús en wy him. Leit de man nou op it tsjerkhof, ek him scille wy ús tankber to binnenbringe. Hy miende it ús sa goed.

Do 't dânsjen oan de gong wie hâlde it foart net wer op. *Dykstra* en ik koeden wol op rekking fen hear *Everts* fyne wyn drinke sa folle wy lêsten,

de fammen woeden ús wol onderhâlde mei swiete kau, mar — wy woeden einliks doch wol op bêd.

It unk woe dat de keamer dêr wy sliepe moasten njonken de dânsaele wie. Ongemerkt wisten wy er yn to kommen. „Hwet nou,” sei *Dykstra*, „mei sa'n helsk lawai en geklots njonken ús, helpt it op bêd gean ús gjin wearlach.”

It seil do sahwet trije en fjoueren west ha en seis úre moasten wy wer foart, den ried de foermans wein nei *Ljouert*, dêr moasten wy mei, om yn 't njoggen úre lûkskip to kommen nei *Dokkum*. Wy moasten de joune to *Mitselewier* oan 't wird.

Om hwet to dwaen to hawwen yn ús sliepkeamer, setten wy earst in *barekade* foar de doar fen stoellen en taevels. Op de biljet tavel, dy men hjir om rumte to krijen, del set hie, leien de froulju hjar kypsen, mantels, omslachdoeken en *boäs*. „Kom”, sei *Dykstra*, „as jou nou mei dy mantels en omslagdoeken rêdde, seil ik de kypen wol in plak jaen.”

Do boun *Dykstra* dy kypen allegearre mei de bingellinten moai oan in oar, en do hinger dy as in moaije bonte *quirlande*, yn in eplige drai, om 'e spégel hinne.

Ik rolle wylst, as de Hynlieper hjar skerlken alear, de omslachdoeken en mantels op, en boun dy, yn ien greate slingerdoek en lei dy onder it biljet. Do woeden wy wol biljette, mar it ark wie er net. Ut wanhope gongen wy, mei de klean oan, elts op ús bêd en wachten ôf hwet er folchje scoe.

En hwet er folge wie in stomp tsjin de doar oan.

Yet ris en yet ris en de barikade wykte, de fammen kaemen om hjar klean.

„Hwer is ús gjud? Ljeave sei! Dêr hingje

de kypen! Dat ha dy dealiske winterjoune nochters ús lapt. Hwer bin ús doeken?"

Sa gong it. Do sykje. Ien tochte dat wy de doeken mei op bed naem hieden. Do earst op Dykstra oan, mar dy wie hândich wer fen 't bêd en ik ek. De feinten stoarmen er ek yn. Do men alles wer hie waerd er laeke en woeden se ús yn 'e govert ha. Dat lokte net. Loaitsjende en mei wille skaeten wy, en do wie 't sa let dat wy net mear op bed hoefden.

Om fiif en seisen, by lampeljocht thédrinke, ús healdroege hoasen wer oan, yn de wiete learsens, om seis úre yn de foermâns wein nei *Ljouert*, dat wie ús lot.

Sa gongen wy de tredde dei yn sonder sliep en yet altyd soun en wol.

Hwet foel, mei dy wiete foetten ús de reis fen Aldeboarn nei *Ljouert* lang, howol wy swiet selskip hieden en de grappen fen ús yn 'e sliepkeamer, tige moai foun waerden.

Lokkich kaemen wy sa ier to *Ljouert* dat ik, — wylst Dykstra it plak yn 'e roef fen 't lúkskip bisette, om wis to wêzen dat wy mei kaemen, — de tiid hie, ús elts in nij pear hoasen ef sokken to keapjen en — iten, om tiid yn in herberg wie 'r net en op 't lúkskip wie gjin te keap.

Mei gauëns wieren wy nou wer út en ynwindich mînsken en do wy de eftermiddeis by sinneskyn troch Dokkum kuijeren, kaem it ús sa foar dat wy mei Ulrich fen Hutten seiën: Hwet is 't libben en lust.

By *Lauurs* wie altyd ús ynfal. Frjeonlike goede ljuwe for ús. Dêr hierden wy rjeau nei *Mitselwier*, en sa kaemen wy dêr yn tiids.

Dêr roan for de tredde kear ús winterjoune

nocht sa flot hinne as wieren wy sa fen hûs kaem, mar, do nei ôfrin it bal bigoan, frégen we de kastleinske, de widdow *van der Veen*, ef wy nou wol foart mochten? Wy dieden jimmer folle om de kastleins, en as *wy* mar op ef yn de sael wieren, bljouwen de ljuwe, hwent den tochten se: „Wy krije yet hwet.”

Mar nou jowch de kastleinske tastimminge.

Luurs ef syn feint spande wer yn en om in ûre ef ien rieden wy wer op Dokkum yn.

It waer wie net moai. Tige tsjuster, hirde win en reinich. Lokkich hieden wy in tichte wein en sieten wy goed en wol. Mar o wé, op healwei waiden, by in bocht yn 'e wei, de lantearnen út. De wegen binne smel, de sljetten mei 't hége wetter djip, wy moasten mar út de wein, 't wie better to foet as mei 't rytúch om, yn 't wiet.

Lokkich krige mei folle moeite de foerman de lantearnen wer oan 't bânren, en der rieden wy wer. In amerij letter al wer de lantearnen út. Wy wer út de wein en gean yn tsjusternis, win en rein, mar yet ris de lantearnen wer op en sa binne wy, sukkeljende wei, trije en fjoueren to *Dokkum* kaem.

Noait en nearne het ús it gasljocht sa trefflik ta lyke as dat fen Dokkum, nei sa'n reis.

Wy hieden neat brek as rêst en sliep. Ringen hie elts fen ús syn keamer en bêd.

Nei dizze lêste nacht daege de snjûntemoarn, en hoefden wy op dy en de folgjende joun net wer oan 't wird.

By 't onthyt sleaten wy de rekking en mei in hûs fol ryksdaelders koeden wy ús thús opsykje.

Dat wie 't moaije er fen.

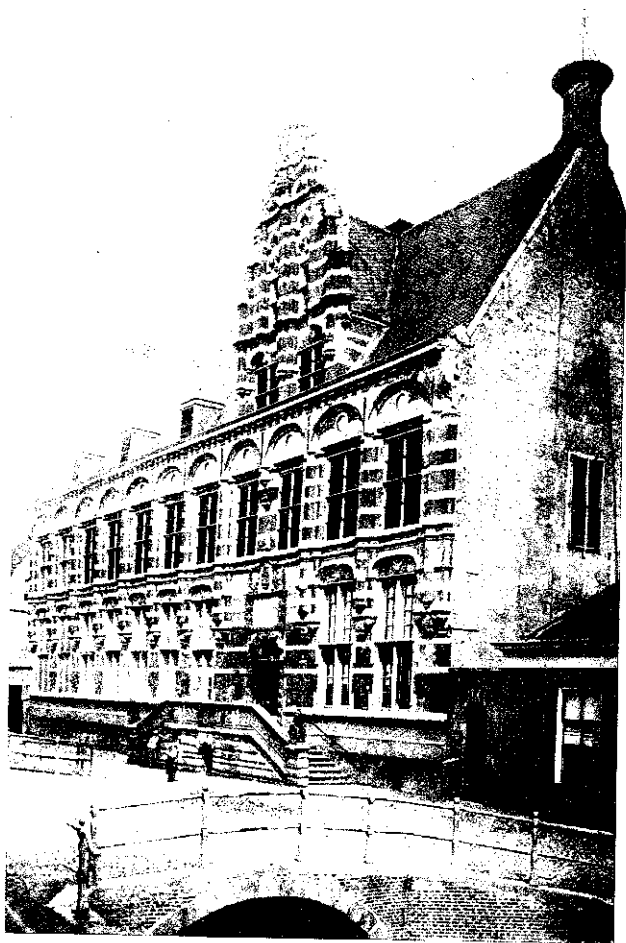
Mar dat wy dy ryksdaelders maklik fortsjinne hieden, scil nimmen sizze.

Mar sa roan it do mei us. Folle, o folle, wie er fen to skrjuwen.

Sjoch hjir nou ien prjowke fen in strou, dy, as Dykstra en ik dy to gearre bakten, ús Fryske lânslju tige smeitse scoe.

Birgum, Slachtmoanne '93.

T. G. v. D. MEULEN.

DE KANSELARIJ TE LEEUWARDEN

vóór de *Westerkerk* 1893.

De Canselarij te Leeuwarden.

De Canselarij te Leeuwarden, in de tweede helft der 16e eeuw op de Heerengracht, thans Turfmarkt, gesticht, neemt eene voorname plaats in onder de historische gebouwen van ons gewest.

Niet alleen heeft zij geschiedkundige, maar ook bouwkundige waarde, en als zij eerlang als een Foenix uit haar asch zal zijn verrezen en eene bestemming zal hebben gekregen, overeenkomstig haar historisch verleden en haren bouwtrant, dan zal zij eerst met recht een sieraad van Friesland's hoofdstad mogen worden genoemd.

Immers, thans voor een deel aan het bespiegend oog onttrokken, dat verlangt te ontdekken, hoe zij er na de restauratie, die zij thans ondergaat, zal uitzien, zal zij in het najaar van 1894 kant en klaar, en als het ware opgefrischt en verjongd, de bewaarplaats worden van de archieven van Rijk en Provincie. Binnen hare muren zal dan berusten een schat van oorkonden en stukken, die thans stiefmoederlijk verzorgd en geborgen, voor den geschiedschrijver het licht moeten doen opgaan over zoo menige duistere bladzijde van Friesland's historie!

Over de geschiedenis van dit schoone en merkwaardige gebouw, wensch ik in de volgende bladzijden het een en ander mede te deelen en daaraan toe te voegen enkele bijzonderheden, die daarmede in verband staan.

Om dit in herinnering te brengen, acht ik thans het juiste tijdstip gekomen, nu de Canselarij zich weldra in haren alouden luister zal vertoonen, als 't ware gehuld in een nieuw kleed en bestemd voor een nieuw doel. (*)

Het was op den 16 Juli 1498, dat de Duitsche Keizer Maximiliaan, van Freiburg in Breisgau uit, een brief zond aan de Friezen van Oostergo, Westergo en Zevenwouden, waarin hij hun te kennen gaf, dat hij Albrecht, Hertog van Saksen en zijne erven tot *Gubernatoren* en *Potestaten* over Friesland had aangesteld.

De voortdurende binnenlandsche twisten in dit gewest, hadden hem daartoe eindelijk doen besluiten.

Deze Albrecht was Hertog van Saksen, Markgraaf van Meyssen en Landgraaf van Thüringen en werd wegens zijne dapperheid „der Beherzte” (de kloekmoedige) hijgenaamd. Hij was de zoon van Frederik „der Sanftmüthige” (de zachtmoedige) en Margaretha, dochter van Hertog Ernst van Oostenrijk. Daar Margaretha eene zuster was van Keizer Frederik III, den vader van Maximiliaan, zoo waren Keizer Maximiliaan en Hertog Albrecht volle neven.

Den 17 Juli 1443 op het slot te Grimma in Saksen geboren, huwde hij op slechts 17-jarigen leeftijd te Eger met Sidonia, dochter van Podibrad, koning van Bohemen. Uit dezen echt werden 3 kinderen geboren: Georg, „der Bärtige” (de gebarde) en Heinrich, „der Fromme”, benevens eene dochter.

Maximiliaan beval tevens bij zijn bovenvermeld schrijven den Friezen, om zijne afgezanten en veld-

(*) Zie iets over de bronnen dezer Bijdrage in *Aanteekening I.*

oversten, namens het Rijk, alle gehoorzaamheid en onderdanigheid te bewijzen en berichtte hun, dat Hertog Albrecht voornemens was, eerstdaags zelf naar dit gewest over te komen.

En zoo geschiedde het.

In den zomer van het volgende jaar werd tot die overkomst besloten.

Hertog Albrecht bevond zich in Juli (1499) te Mechelen en zond vandaar den 4en dier maand een bericht aan zijn vertrouweling, den „cammermeister” Hans of Johan van Rattaller, die zich destijds reeds in Friesland bevond, dat hij van plan was met vier dagen op reis derwaarts te gaan. (*)

Zoo verliet hij dan met dat doel Maandag 8 Juli Mechelen en elf dagen later, Vrijdag 19 Juli, zette hij met zijn zoon Hendrik en een gevolg van 300 man te Harlingen voet aan wal, nagenoeg „hondert „jaer”, zegt een tijdgenoot, „(daer)nae dat hartoch „Albert van Beyeren Graeve van Hollant met Graeve „Willem syn zoon wt Vrieslant worde gedreven.”

Te Harlingen werden de Hertogen plechtig en feestelijk door de gemachtigden van Ooster- en Westergo ontvangen, die hen nog den denzelfden dag (19 Juli) naar Franeker begeleidden, waar zij den volgenden dag werden gehuldigd, zooals dit vervolgens ook te Bolsward en Sneek plaats had. (†)

(*) Zie over dezen *Hans van Rattaller*, later Rentmeester van Friesland, mijne *Nalezing op de N. Nl. van grietmannen*, en aldaar *Aant. I.* (Onlangs uitgegeven door het Fr. Genootschap.)

(†) Die gemachtigden waren, uit *Oostergo*: Paulus, abt van Klaarkamp; Bucho Aytta, pastoor te Huizum; Nanno, pastoor te Leeuwarden; alsmede de edelen: Rienck Eminga (Leeuw.); Schelte Tjaerda (Binsumageest) en Taecke Obbema (Ee); uit *Westergo*: Petrus, abt van Oldeklooster; Benedictus, pastoor te Franeker en de edelen: Hessel Martina (Franeker);

Op „sinte Jacobs avent” (24 Juli), begaf zich de stoet van Sneek naar Leeuwarden. Een gezantschap der stadsregeering trok haar tegemoet „by Hues-„mare wech” (Huizumer weg) „met cruceu ende „phanen, ende hebben den hartoch een voetval „gedaen, haer ontschuldigende van den misdaden „ende rebelleringhe”, die de Lecuwarders zich hadden veroorloofd tegen 's Hertogs leger, dat reeds in 't vorige jaar was vooruitgezonden. Hertog Albrecht zag dit bewijs van verootmoediging voor goed aan, en zoo ging het in processie naar de stad, waar de hooge bezoekers hun intrek namen in het Predikheeren- of Jacobijner klooster. (*)

Den volgenden dag ging men in plechtigen optocht naar de kerk van Oldehove, waar de Hertogen door de inwoners der stad werden gehuldigd, als „erfgubernatoren van Vrieslant.”

Nog dienzelfden dag stelde Hertog Albrecht „sijnen eersten raedt binnen Leuarden” aan, dezelfde personen, zooals bericht wordt, als die, welke hem in Harlingen hadden ontvangen. (†)

Die Provinciale Raad hield aanvankelijk zijne vergaderingen op Sjaerdema-slot, welk sterk kasteel, niet zonder tegenkanting der bewoonster Edwart Sjaerdema, in April van 't vorige jaar door 's Hertogs veldheer Willebold von Schaumburg voor zijn meester tijdelijk in bezit was genomen.

Hertog Albrecht stierf in Sept. van het volgende

Schelte Liauckama (Sneek) en Jarich Hottinga (Nyland bij Bolsward). De inwoners van de *Zevenwouden* zonden geen afgevaardigden, daar zij toen niets van een nieuwen landheer wilden weten.

(*) Achter de Jacobijner- of Groote kerk gelegen; zie Eekhoff, G. B. v. Leeuwarden.

(†) Zie hiervoor.

jaar, hetzij aan eene ziekte, hetzij aan eene wonde. De berichten daarover loopen uiteen. Toen namen zijne zonen Hendrik en Georg de teugels van 't bewind in handen, totdat in 1504 de broeders eene zoodanige schikking troffen, dat Georg van toen af alleen als „gubernator” van dit gewest optrad. (*)

Hertog Georg was, volgens een tijdgenoot, „een wys, geleerd, verstandelyk man ende Godfruchtich, schoene van lichaem ende hoegh van bloede, ende hadde al an hem, dat enen eedelen ende goeden prince toebehoerde, maer was niet soe liberael als Hartoch Albert synen vaeder.”

Nu hij „gubernator” van Friesland was geworden, besloot hij zich terstond derwaarts te begeven en vertrok te dien einde 15 Maart uit Dresden, naar Brabant, terwijl hij omstreeks 12 Mei te Harlingen aankwam, waar hij zijn intrek op het Blokhuis nam. Acht dagen later begaf hij zich naar Franeker op Sjaerdemahuis en vervolgens naar Leeuwarden.

Onder meer, gaf hij den Friezen de keus of zij in 't vervolg wilden worden berecht, volgens het Saksische of volgens 's Keizers Recht.

Zij kozen het laatste.

Hierop vaardigde hij in dat zelfde jaar de beroemde Saksische ordonnantie uit, waarbij de Raad door een Gerechtshof werd vervangen, samengesteld uit 7 Raadsheeren, nl. 4 edelen, 2 rechtsgeleerden en een canselier als voorzitter. (†)

(*) Na het bekende beleg van Franeker in den zomer van 1500, had Hertog Hendrik genoeg van de Friezen en haastte hij zich van hier te komen. Zie daarover mijn opstel: „Een historische keten”, geplaatst in de Leeuw. Courant van Februari en Maart 1890, in zes gedeelten.

(†) Hunne namen vindt men o. a. vermeld in de Kroniek van Worp van Tabor, V, 63 en zie hierna: *Aanteekening II.*

Verder werd in art. 23 van die Ordonnantie bepaald, dat „onse Overste Gherecht, tot onse „veranderinghe ghehouden zall worden in onse stad „Leuwaerden”, zooals dit voorheen te Franeker en daarna te Harlingen was geschied. (*)

Door die omstandigheid werd Leeuwarden tot hoofdplaats van dit gewest verheven.

Deze ordonnantie werd „met syn eygen signet „onderteikent, den 3 dach in Julio.” (†)

Toen nu Hertog Georg had bepaald „dat hoff „ende overste recht toe Leuwarden” te houden, besloot hij al spoedig voor dat doel een gebouw te stichten en is hij „voert slot” (blokhuis) „een „huys begonnen in Julio te timmeren, dat dye „Canselary wort genoempt, voor alle dye gene dye „aent overste recht hadden te doene”, en waar de Raadsheeren vier malen 's jaars, „dat is alle quater-tempers”, moesten recht spreken.

Dit huis stond ter plaatse, waar het tegenwoordige Stads-Burgerziekenhuis zich bevindt. (††)

Den 13 Juli verliet de Hertog Friesland, om zich naar Groningen te begeven, terwijl hij den 30 Augustus aan de regenten in Friesland berichtte, dat hij weder behouden in Dresden was aangekomen.

Twee jaren later werden er nieuwe Raadsheeren benoemd en bepaald, dat zij het geheele jaar door, uitgezonderd in den vacantielijd, dagelijks 5 uren hunne terechtzittingen moesten houden, waarvoor ieder de kapitale som van *twaalf stuivers* daags genoot.

(*) Zie Worp v. Thabor, V, 64.

(†) Zie over de beroemde *Saksische Ordonnantie*: Inv. v. het Archief van Leeuwarden, no. 151 en de Aant. aldaar.

(††) Jancko Douwama spreekt in zijne Geschriften, bl. 149, ook van deze „*Canzelereij*.”

In 1542 werd het bovenbedoelde huis weder afgebroken.

De toenmalige Stadhouder Maximiliaan, graaf van Egmond besloot daartoe, dewijl het al te nabij het Blokhuis stond en het daardoor wellicht nadeel kon opleveren bij het beschieten der stad.

Voorloopig hield het Hof nu zijne zittingen op het Blokhuis en toen dit niet beviel, kreeg het drie jaren later verlof, om gebruik te maken van het Ziekenhuis van het Minrebroederklooster Galilea; maar ook dit voldeed slecht.

Inmiddels had het Hof reeds den 16 October 1533 opgedragen aan den Rentmeester Gerrit van Loo, om met de Landvoogdes, Maria van Oostenrijk, te spreken „over een nieuwe cancelarije.” Maar dit schijnt zonder gevolg gebleven te zijn; althans in 1539 maakte men van het convent der Minrebroeders gebruik, daarna van een paar vertrokken in 't Blokhuis en van 1545 tot 1571 in het Ziekenhuis of de „infirmierie” van bedoeld klooster. Men vindt dan ook in de Rentmeesters-rekening van 1571—'72 eene post van 60 g.gld. uitgetrokken, in twee jaren te betalen aan den Minrebroeders, „omme daar- „mede te repareren heure infirmierie in 't gene, „dat se verarget mogte wesen deurdien dat men deselve „voer een *cancelrije* geaccommodeert hadde.” (*)

Ook leest men in die rekeningen, dat Jan Rattaller, grietman van Tietjerksteradeel, in December 1566, Z. M.'s venen had gepacht bij Kuikhorne, o. a. onder voorwaarde, dat hij de noodige turf in de Canselarij moest leveren, alsook aan de Minrebroeders.

Toen het verzoek in 1533 zonder gewenscht

(*) Zie over de eerste *Rentmeesters en hunne rekeningen*, het aangehaalde werkje in den noot op bladz. 95 hiervoor.

gevolg was gebleven, drong men er bij de Vrouwe Landvoogdesse bij vernieuwing op aan, om „eene „bequaeme plaetze ende huyzinge te hebben, om „de Cancelrye te houden.”

Dit verzoek werd nu eindelijk in gunstige overweging genomen. Immers, kort daarop werd aan den Rentmeester Gerrit van Loo opgedragen, om daarvoor de noodige maatregelen te nemen.

Te dien einde knoopte hij onderhandelingen aan, over den aankoop van eenige armenkainers, benevens van een huis, dat aan Gerardus van Zutfen, abt van Klaarkamp behoorde, onder wiens voorganger, Jan van Delden, men het reeds, „tot groote kosten en „merkelyk bezwaar des Kloosters”, was begonnen op te trekken. De kooppenningen zouden worden gevonden uit de gelden, afkomstig van de verbeurd verklaarde goederen der Wederdoopers.

Bij keizerlijk octrooi van 20 Juli 1545, werd de goedkeuring verstrekt, om tot dien aankoop over te gaan en den 5 October van dat jaar werd dan ook het bedoelde huis door Zijner Majesteits commissarissen, Everard Nicolay, president van den Hove en den rentmeester Van Loo, — van den abt, prior, supprior, kapelaan, seniores en alle religieusen en conventualen (kloosterlingen) van het klooster in eigendom verkregen. In den koopbrief wordt er van gezegd: „zijnde voersz. huyzinge ende erve gelegen mitter „zuydt- ende oestzyde aan der barvoeten Broeders „Kerckhoff ende bogaert, ende mitter noertzyde „ende eensdeels van de westzijde aen d'arve van „zalige Aede Martena” (wiens huis op de Tuinen stond) „ende voirts mitter selver westzyde aen „'s Heeren Strate.”

De koopsom bedroeg 4200 car.gld., te betalen 2000 gld. in gereed geld, 1000 gld. een jaar later

en 1200 gld. nog een jaar later. De andere huisjes werden aangekocht voor de som van 1400 car.gld.

Nu had men wel huizen en erf, maar nog geen Canselarij.

Naar 's Hofs gevoelen, moest er nu een besluit volgen, waarbij de fondsen werden aangewezen, om een zoodanig gebouw te stichten. Doch dit lag niet in 's Keizers bedoeling, zooals die in gemeld octrooi in de volgende bewoordingen was nedergelegd, nl. : om de aangekochte huizen „te doen repareren, „decken ende tot logys te maichen, om aldaer by „den voorsz.Raedt te moegen houden Pleyt ende „Raedtcamer, met Zalvertreck ende anders, om „de Griffie aldaer te houden, ende justitie voer- „taen te moegen administreren, zoe dat na gelegent- „heyt van der zaicken van den Lande behoirt, „sonder nieuwe wercken te moegen maicken, ten „zy deur onse ordonnantien ende beveel.”

Desniettegenstaande bleef het Hof bij zijne meening volharden, en beweerde, dat eene zoodanige inrichting ten eenenmale onvoldoende zou blijken te zijn. Het zocht hierbij een bondgenoot en vond die in de Regeering van Leeuwarden, die er voor hare stad niet weinig belang in stelde, een behoorlijk Canselarijgebouw te bezitten. En om haar goeden wil te toonen, beloofde zij niet alleen den Hove in het verkrijgen van een geheel nieuw gebouw behulpzaam te zijn, maar ook geldelijken steun.

Hierop werd de voorzitter van den Hove, Everard Nicolay, met de beide Raadsleden, Sicke van Dekema en Johan Rommerts, naar Brussel afgevaardigd, om de Landvoogdes, mede namens de Regeering van Leeuwarden, te verzoeken, dat zij eenige gelden voor het bewuste doel zou aanwijzen.

De Landvoogdes gaf aan hun verzock gehoor en

zeide bij acte van 15 October 1546 inderdaad geldelijken bijstand toe, al was het dan ook slechts de geringe som van 800 gld., in vier jaren te voldoen. Hierop beloofde de stad Leeuwarden eene dergelijke som te zullen bijdragen.

Met deze weinige gelden was evenwel niet veel aantevangen en de Heeren van den Hove betrokken, in afwachting van de dingen, die komen zouden, het voormalig huis van den abt, dat zoo goed mogelijk daarvoor werd ingericht.

Eerst veertien jaren later bracht de toenmalige Stadhouder, Jan van Ligne, graaf van AreMBERG, de zaak op een Landsdag in Juni 1560 ter tafel, wel inziende, evenals het Hof, dat, wilde men eene nieuwe Canselarij bouwen, Friesland zelf aanmerkelijk moest bijdragen. (*) De Staten des lands schijnen dit begrepen te hebben, want zij deden daarop een aanbod van 3.000 gld., in vier jaar te voldoen, mits, dat de Regeering van Leeuwarden hare vroeger gedane belofte dan ook zou gestand doen. Ook stelden de Staten als voorwaarden, dat het nieuwe gebouw, ten behoeve der Landsdagen, voor de volmachten van ieder der 3 kwartieren, Oostergo, Westergo en Zevenwouden, een geschikt vergaderlocaal zou moeten bevatten, verder, dat men zoodra mogelijk met den bouw zou aanvangen

---

(*) Eekhoff, G. B. v. Leeuwarden, II, 322, dwaalt in de meening, dat in het Charterboek van Friesland, III, bl. 232 en 488 de handelingen van twee verschillende Landdagvergaderingen zijn opgenomen; het zijn dezelfde, maar niet 't jaartal 1550, doch dat van 1560 is juist, zooals blijkt uit het feit, dat Wilhelmus Lindanus, hierin gemeld, eerst in 1556 in Friesland is gekomen. Zie: dr. J. Reitsma, „Honderd jaren” enz., en „Burg. en Kerk- Ind., enz. in dl. XIV van de Vrije Fries, aldaar bl. 316.

en eindelijk, dat de ontbrekende gelden uit 's Keizers schatkist zouden worden aangevuld.

De kamers der drie goën moesten, zoo werd bepaald, ten spoedigste gebouwd worden en zoodanig worden ingericht, „dat men nergens kon worden beluisterd.”

Maar, noch Keizer Karel, noch zijn zoon en opvolger Koning Filips, waren aanvankelijk te bewegen, eenig geld voor den bouw beschikbaar te stellen.

Hierdoor zeker ontmoedigd, liet men de zaak voorloopig wederom rusten.

Vijf jaren later, en wel in September 1565, richtten de Staten en de Regeering van Leeuwarden, die beiden van 't belang der zaak doordrongen waren, gemeenschappelijk op nieuw een verzoekschrift tot den Stadhouders en de Raden van den Hove, met dringende bede, om zich nogmaals tot de Landvoogdes, nu Margaretha van Parma, te wenden, tot geldelijke ondersteuning.

Stadhouders en Raden voldeden hieraan. Zij verklaarden nu het aanbod van stad en provincie aan te nemen, en een verzoekschrift aan den Koning te zullen opzenden.

Dit geschiedde.

In dat request drongen zij er bij den Koning ernstig op aan, dat het Z. M. mocht behagen, spoedig geldelijken steun te verstrekken en zijne goedkeuring te hechten aan het bouwen eener nieuwe Canselarij, hetgeen zeer wenschelijk was, wegens de bekrompenheid van het Kloostergebouw, waarin zij zich nu reeds 23 jaren hadden moeten behelpen, „gemerckt, die Griffier geen plaets in die „Canselerye en heeft, om die processen, stucken „ende munymenten te leggen ende bewaeren, dan „op een seer cleyne solder, daer die by groete „hoepen op den anderen werden gelecht ende doer

„die ondichticheyt ende remetyckheyt binnen corten
 „tyden verrotten ende vergaen; ende is sy oeck
 „soo cleyn, dat Parthyen pleitende oft citeert
 „wesende, om te hoeren sentencie, d' helft vaecke
 „daer inne nyet moegen staen; ende dat nog arger
 „is, staet die Cancelrye allene, sonder eenige
 „bewaringe, wesende cranck van doerer ende ven-
 „steren, sulcx datter wel lichtelycken doer quade
 „huyden, 't sy van diefte, breck ende brandt, oft
 „diergelycke boeverye (daer Godt Almachtich voer
 „moet wesen!) groete peryckel ende onverwinlycke
 „schaede uyt mochte rysen.”

Dit verzoekschrift had het gewenschte gevolg.

Weldra werd aan Bartholomeus Janszoon, als
 „conincklyke Mayesteits Boumeyster”, bevolen, zich
 voor het bewuste doel herwaarts te begeven, om een
 plan te ontwerpen en verder op den bouw toe te zien.

Toen des bouwmeesters plan was ontworpen en
 goedgekeurd, werden in den aanvang van 't vol-
 gende jaar de huizen, die vroeger waren aange-
 kocht, afgebroken en spoedig daarna de grondslagen
 voor een nieuw gebouw gelegd, dat echter eerst
 na vijf jaren gereed was.

Het werk schijnt slechts langzaam gevorderd te
 zijn, iets, wat ons niet kan verwonderen met het
 oog op de troebele jaren van '66, '67 en '68.

Bij slot van rekening is 't wel waarschijnlijk,
 dat de kosten van het gansche gebouw *geheel* door
 den Koning zijn gedragen of wel bestreden uit
 gelden, daartoe door Z. M. aangewezen, terwijl dan
 de sommen, door de Staten en de Regeering van
 Leeuwarden vroeger toegezegd, daarvoor niet zullen zijn
 aangewend, zooals hierna vrij duidelijk zal blijken.

Maar hoe dit ook zij, zeker is het, dat het oor-
 spronkelijk ontwerp niet geheel is gevolgd.

Immers, daarin was opgenomen, dat dit gebouw zou bevatten een „bequaeme Pleylcamer voer Parthyen, ende Secrete-camer voer de Heeren van den Raede”, benevens vertrekken, waarin „voertaen die stucken ende processen van Partyen, van den Griffier, Secretarys ende heure Clercken be- waert souden worden.” Bovendien was, zooals reeds boven is gezegd, ook bepaald, „dat die van Oestergoe, Westergoe ende Sevenwolden, elcx in de voersz. nyeuwe Cancelrye in den Lantsdaegen, ende op andere gelegene tyden, een bequaeme camer tot heur behoefte sullen hebben.” Maar van dit laatste kwam niet, want de Landsdagen werden tot 1594 in het Dominikaner-klooster gehouden en daarna in het Landshuis naast de Canselarij. (*) Hieruit kan men eenigszins afleiden, dat de provincie niet, zooals oorspronkelijk het plan was, de bovengemelde gelden ad f 3000 gld. tot den bouw voor het bewuste doel heeft bijgedragen, evenmin als de stad Leeuwarden zulks deed, zooals ik beneden zal trachten aan te toonen. Ook werd er geen gevolg gegeven aan het voornemen, „dat die President ende Griffier, met heure huysgesin, elcx besonderlinge, nae den eysch van heuren staet, voertaen daer inne bequaeme woeninge souden moegen hebben, tot geryff ende gemack van den Ingeseten van den Lande.”

Aan de niet-fulvoering dezer twee laatste plannen, tengevolge waarvan dus het nieuw te stichten gebouw alleen werd bestemd voor Canselarij, ten behoeve van de zittingen van het Hof, is het zeker toe te schrijven, dat het gebouw aan de westzijde voor een derde te weinig breedte heeft, indien de

---

(*) Zie de noot op bladz. 96 over dat Klooster.

voorpoort met bordes in het midden zou komen te staan, wat toch zeker in het oorspronkelijke plan lag.

In den zomer van 1571 was dan eindelijk het nieuwe gebouw voltooid en ten einde den toegang van de binnenstad naar de „'s Heeren Strate" gemakkelijker te maken, besloot het Hof tegenover de nieuwe Canselarij een straat aan te leggen. (*) Tot dat einde benoemde het Hof eene commissie, bestaande uit Anthonis del Vaille, raad van den Hove; Albert Jansz., burgemeester van Leeuwarden en den bovengenoemden bouwmeester, om in oogenschouw te nemen drie huizen, staande met de gevels aan de Vischmarkt en strekkende met hunne plaatsen tot de gracht, bij de Canselarij. Die commissie moest trachten voor billijken prijs, hetzij bij overeenkomst, hetzij na waardeering, een dier huizen aan te koopen.

Na eenig loven en bieden, kwam de commissie eerlang zoover, dat zij den 5 Juli dezes jaars (1571) van Jan Lambertsz. (Gadema) diens huis „*de Gulden „Valk"* aankocht, voor eene som van 660 gld. (†) Deze som werd door de stad Leeuwarden betaald uit de door haar toegezegde 800 gld., tengevolge waarvan zij uitdrukkelijk werd vrijgesteld van hare bijdrage tot het bouwen der Canselarij.

De Gulden Valk werd afgebroken en in de plaats daarvan eene nieuwe straat aangelegd, die naar het Koninklijk Gerechtshof leidde en dientengevolge den naam van Koningstraat ontving, terwijl kort

---

(*) Zie bl. 100.

(†) Eckhoff t. a. pl., spreekt van den *aankoop* van 3 huizen, maar dit komt mij minder juist voor. Het zouden dan 3 huizen nevens elkander moeten zijn geweest, doch de *Koningstraat* beslaat klaarblijkelijk slechts de breedte van één huissteed. Zie over dien aankoop: Chbk. v. Friesland, III, bl. 857.

daarna de gracht, tusschen deze straat en het nieuwe gebouw, werd overwulfd.

Op den 7 November 1571 kwam het Hof met al zijne beambten voor het laatst in de oude Canselarij bijeen. Vandaar begaven zich allen in een statigen optocht naar de kerk van Oldehove, waar eene plechtige godsdienstoefening werd gevierd, om zich vervolgens weder in optocht naar de nieuwe Canselarij te begeven, ten einde aldaar zitting te nemen en voor de eerste maal recht te spreken.

Ter herinnering aan deze gebeurtenis liet het Hof boven de voorpoort, onder het wapen der provincie, een grooten vierkanten Gedenksteen plaatsen, met het volgende opschrift:

Redempt. Incarnati

Anno

M. D. LXXI.

VII. ID. NOVEMB.

Divo Phillippo Hispaniarum Rege Catholica et Frisiae Domino regnante, Carolo de Brimev, Comite de Megen, ejusdem Regis nomine Frisiam Gubernante, S. S. hanc justitiae acdem opera et sollicitudine Caroli Nitzenii, quondam Praesidis, inchoatam, piis votis ac concordibus animis Igramus ab Achelen Praeses, Jacobus Roussel, Valc-rivus ab Ockinga, Adrianvs Vastaerts, Antonius Lopes del Vaille, Boudevinus a Loo, Exquaestor, Idzardus a Sickinga, Petrus a Fritema, Focco Rommarts, Joannes Carolvs Procurator Regius, Jvlivs a Dekama, Hyeronimus ab Hania, et Hector ab Aytta, Consilarii, solenni peracto sacro, primvm, juris dicendi causa collegiatim, cum Petro ab Emskerck Graphaco ingressi, hoc monumentum perpetuae memoriae ergo pos.

Waarvan de vertaling is:

In het jaar des Heeren
1571
den 7 November.

„Onder de regceering van Filips den Katholijke, Koning van Spanje en Heer van Friesland, terwijl Karel van Brimeu, Graaf van Megen, in zijn naam Stadhouder van Friesland was, nadat dit heilig Huis des Rechts door den ijver en de zorg van den vorigen President Karel van der Nitzen was begonnen, hebben Igram van Achelen, Voorzitter, Jacob de Roussel, Watze van Ockinga, Adriaan Vastaerts, Antonius Lopes Del Vaille, Boudewijn van Loo, voormalig Rentmeester, Idserd van Sic kinga, Petrus van Fritema, Focke Rommarts, Joannes Carolus, Procureur des Konings, Julius van Dekema, Hieronimus van Hania en Hector van Aytla, Raadsheeren, met vrome wenschen en een eenstemmig gemoed, na het bijwonen van eene plechtige godsdienstoefening, met Pieter van Eems kerek, Griffier, hier voor de eerste maal zitting genomen, om recht te spreken, en tot eene eeuwige gedachtenis daarvan dit Gedenkteeken hier doen plaatsen' (†)

De steen was een „naemsche arduynsteen" en bewerkt door Pieter Direks, steenhouwer te Leeuwarden, die daarvoor 45 gld. ontving, terwijl 35 gld. werd betaald aan Claes en Lucas Staess, sebilders in die stad, wegens het stoffeeren met

---

(†) Zie o. a. Eekhoff, t. a. pl. II. 325. — Vreemd is het, dat *B. v. Loo* op dezen Gedenksteen „exquaestor": voormalig Rentmeester wordt genoemd, daar hij zonder twijfel destijds nog dat ambt bekleedde. Zie: *Aant. I* van mijne *Nalezing op de N. Naaml. van grietmannen*.

zekere verwen van dit „epitaphium” of opschrift. (*)

Later werd dit opschrift, uitgenomen de drie eerste woorden en de daaronder vermelde datum, uitgehouwen, heizij kort na de afschudding van het Spaansche juk of misschien in 1621, in welk jaar op de ballustrade van het bordes vier steenen leeuwen werden aangebracht, die de wapenschilden der vier kwartieren van Friesland vasthouden.

Boven den ingang bevindt zich een trapgevel, op welks top het beeld van Keizer Karel V is aangebracht, houdende den rijksappel. Op de trappen van dien gevel bevinden zich aan weerszijden vier steenen beelden, die niet, zooals sommigen meenen: de klimmende jeugd en de dalende ouderdom voorstellen, maar andere figuren.

Aan de *rechterzijde*, als men zich voor het gebouw plaatst, ziet men vier vrouwenbeelden; van beneden af stelt de eerste voor het *geloof*; de tweede, met een anker, de *hoop*; de derde de *liefde*; en de vierde, met het zwaard aan hare rechterhand, de *gerechtigheid*.

Aan de *linkerzijde* ontdekt men eveneens vier vrouwenbeelden; van beneden af is het eerste zinnebeeld, dat van *wijsheid* en *voorzichtigheid*, voorgesteld door eene vrouw met twee spiegels; dan volgt eene vrouw, rustende aan de kolom der

---

(*) In de Rentm. rekening van 1572—'73 leest men: „Claes en Lucas Staess schilders te Leeuwarden ontvangen f 35, wegens het stoffeeren met zekere verwen van zeeker epitaphium gehouwen in een naemsche arduynsteen voor de nieuwe cancelerije, waarin de namen staan van Stadhouders,” enz. — „Pieter Dircks steenhouwer te Leeuwarden voor het inhouwen van dien steen: f 45.—”

Zie een fraaien grafsteen van dezen *Pieter Dircks* afgebeeld in het plaatwerk: „Friesche Oudheden” en aldaar bl. 44 en 45.

standvastigheid; de derde vrouw schenkt de *eere-wijn* aan de oppermacht voor de goede bestiering; en de vierde vrouw is voorzien met den *hoorn des overvloeds*, als een zinnebeeld, wat de maatschappij te wachten heeft bij een goed inwendig bestuur, bij vrede en rust. (*)

Hoe fraai ook uitgedacht, slecht waren deze zinnebeelden van *liefde*, *wijsheid* en *voorzichtigheid* te rijmen met de schrikbarende vonnissen, die spoedig daarop in naam der *gerechtigheid* in dit nieuwe gebouw werden uitgesproken.

Immers, twaalf dagen (19 Nov.) na de inwijding, werden 35 personen gebannen, omdat zij de hervormde leer aanhingen, en op den 20sten der volgende maand werd een getal van 50 personen om diezelfde reden verbannen uit een elftal dorpen van dit gewest. En vervolgens vindt men eene reeks van namen van ketters en watergeuzen vermeld, die in 't volgende jaar werden onthoofd, gehangen, geradbraakt, gebannen en geëxecuteerd. (†)

Het wemelt in de Crimineele Sententieboeken uit die dagen van dergelijke vonnissen, uit die dagen van strijd, toen de worsteling tegen Spanje meer en meer in omvang toenam. Verkwikkelijk is deze soort van lectuur wel niet, maar toch noodzakelijk, zoo men goed op de hoogte wil komen van de rechtspraak, zoowel als van de woelingen dier tijden.

Merkwaardig is de herinnering aan een vonnis, dat in dit gebouw den 27sten October 1574 werd

(*) Zie Mr. D. Fockema, in dl. VI van de Vr. Fries, bl. 124, en vergelijk: Tegenw. St. van Friesland, II, 89.

(†) Zie de Bijlagen van mijne Bijdrage over *Het verzet der Friezen tegen de Spaansche dwingelandij*, opgenomen in dl. XVI en XVII van De Vrije Fries; zie ald. blaadz. 90, in dl. XVII.

uitgesproken, ter oorzaak van het volgende voorval.

Rommert Friesma, van 1568—1580 grietman van Oost-Stellingwerf, had zekeren Karste Luythiens uit Oosterwolde, onderscheidene malen aangemaand, en gesommeerd, om te voldoen aan een vonnis door den Gerechte van Oost-Stellingwerf ten zijnen nadeele gewezen, maar hij bleef steeds in gebreke daaraan te voldoen. Op zekeren dag schijnt Friesma hem ontmoet te hebben, met een pols op den schouder. De grietman zal hem toen het verkeerde zijner handelwijze onder het oog hebben gebracht, en vermoedelijk in niet al te zachte bewoordingen. Althans de aangesprokene werd zoo woedend, dat hij niet alleen op de mannen van den gerechte begon te schimpen en te schelden, maar hun Voorzitter, den grietman, met zijn „Schavelyn ofte sprinckstock” zoo begon toe te takelen en op z'n hoofd te slaan, dat deze door zijn hoed heen werd verwond en in een drooge sloot terecht kwam.

Hoewel deze uiting van woede minder gepast was en niet te verdedigen, zoo zou het mij toch niet verwonderen, dat velen in den lande, die tot de partij der Geuzen behoorden, op het vernemen van deze eigenmachtige straoefening, in hun vuistje gelachen zullen hebben. Immers, Friesma was de Spaanschgezinde, laaghartige man, die in Mei 1567 zijne drie landgenooten Beijma, Buma en Galama, toen zij zich aan boord bevonden van het karveel van Jakob Donker, in de nabijheid van de haven van Harlingen, op listige wijze liet gevangen nemen en aan den Stadhouder Aremberg overleveren, waarvan het gevolg was, dat hun na kortere of langere gevangenschap, binnen Brussel, het hoofd voor de voeten werd gelegd. (*)

(*) „*Het verzet der Friezen*,” in *De Vrije Fries*, XVI, blz. 432—447.

Al spoedig klaagde de grietman zijn belediger bij den Hove aan, waarop deze werd gevangen genomen en naar Leeuwarden vervoerd, terwijl Friesma eerlang met den pastoor en de Stellingen van Mackinga c. s., derwaarts werd opgeroepen, om „tegen Karste Luytjes gevangen, getuigenissen der waarheyt” afteleggen.

De schuld werd voldingend bewezen en het Hof sprak hierop het volgende vonnis over den beschuldigde uit. Hij moest op een plechtigen rechtsdag voor den Hove verschijnen, met ontblooten hoofde, barrevoets, in linnen kleederen gehuld, met eene brandende toorts in de linkerhand, en de rechterhand gebonden op den rug. Aldus verschenen, moest hij, liggende op de knieën, aan God en de justitie vergiffenis voor zijn misdaad smeeken. Gelijke *amende honorable* moest hij doen voor den gerechte zijner grietenij. Bovendien werd hem eene boete van 300 gld. opgelegd, ten voordeele van den Koning, met last zoolang in de gevangenis te verblijven, totdat deze boete met de kosten zou zijn betaald.

Het gebed, dat hem bevolen werd te doen, was van den volgenden inhoud:

„Dat ick mynen Grietman, doende van wegen Co. „Mat. executie, niet alleen hebbe geresisteert met „woorden, dan deselve feijtelyck mede wederstaen; „slaende hem een wonde in zyn hooft, is my van „harten leedt. Bidde daeromme Godt ende die „justitie om vergiffenisse ende soe verre ick tselve „nyet en hadde gedaen, soude tselve om gheen goet „ter werelt willen doen.” (*)

De herinnering aan deze gebeurtenis werd, blij-

(*) Zie over soortgelijke vonnissen: *Aant. III.*

kens dat vonnis, ingevolge besluit van den Hove, levendig gehouden door een uitstekenden houten arm en vuist, geplaatst aan den muur van de groote zaal, waar de Vierschaar werd gehouden.

Onder dat figuur werd een zwart geverfden steen aangebracht, waarop met vergulden letters het volgende opschrift was uitgehouwen:

„Dese fuyst is in de jaere MVC en LXXVIII de „XXVII Octob. ter ordonnantie van den Hove gestelt tot memorie dat Karste Luytiesz. vâ Oisterwolde, Rommert Friesma, Grietman va Stellingwerf Oisteynde, in seeckere executie, naer smaedighe woorden oick feytelick wedergestaen, gewondt, en ter aerde geslaghen heeft.” (*)

Eigenaardig zou het zijn, als deze voorwerpen, na de herstelling en inrichting van de Canselarij, weder op hunne oorspronkelijke plaats daarin werden aangebracht.

De groote Voorzaal, waarin de Vierschaar werd gehouden, bereikte men door een portaal aan de rechterzijde van den ingang. In deze zaal bevond zich een hekwerk, voorzien van een balie voor de advocaten en aan de rechterzijde de hooge zitplaatsen van de Raadsheeren, eene tafel voor den Griffier, enz. (**)

Voorts hing in dit vertrek een „fraai Schilderstuk, verbeeldende Salomo's eerste recht.”

Aan de linkerzijde van den ingang bevond zich

(*) Arm en steen, indertijd aanwezig op de Hist. Tentoonstelling, in 1877 te Leeuwarden gehouden, berusten thans op het Friesch Museum aldaar, als eigendom van de Provincie. Zie Catalogus dier Tentoonstelling, bl. 80 en dien van het Friesch Museum, bl. 129, no. 137.

(**) Eene afbeelding der *Vierschaar* vindt men op den titel van Joh. a Sande, *Decisiones Frisiacae*.

de Raadkamer van het Hof, waarin men toegang verkreeg door eene fraaie marmeren poort, zeer kunstig bewerkt, een geschenk van den beroemden Viglius van Aytta. In den bovenrand las men diens spreuk: „*Vita Mortalium Vigilia*” (het leven der stervelingen is als eene nachtwake); op het eene zijstuk zijn wapen, bestaande uit een Korenschoof, op het andere een opengeslagen boek met een bijna uitgebrande kaars en zandlooper.

De raadsheer Johannes Carolus, bekend als de schrijver van 't leven van Caspar de Robles, had „tot een ewige memorie”, in deze kamer „doen „stellen”, een zwart bord, waarop „met golden letteren” in 't Latijn geschilderd waren de overschoone woorden uit een van Cicero's werken, die vertaald aldus luiden:

„Het is de plicht van een wijzen rechter, om te bedenken, dat door het Romeinsche volk aan hem zooveel is veroorloofd, als hem opgedragen en toevertrouwd is; te overwegen, dat hem niet alleen de macht is gegeven, maar dat hem ook het vertrouwen is geschonken; hij moet kunnen vrijspreken dengenen, dien hij misschien heeft gehaat, of veroordeelen, dien hij niet haatte; en altijd heeft hij te bedenken, niet wat hijzelf zou willen, maar hetgeen de wet en de godsdienst eischen; ook moet hij acht geven, op grond van welke wet een beschuldigde gedagvaard wordt, wie de beklagde is en welke de zaak is, waarover het geschil loopt. Niet alleen heeft hij dit na te gaan, maar ook dat is het werk van een groot en wijs man, o rechters! dat hij, als hij bij het rechtspreken zijn stem zal uitbrengen, niet meene, dat hij alleen aan zichzelf mag denken, noch dat het hem geoorloofd is, wat hij voor zich wel zou wen-

schen te doen; maar bij zijne overwegingen heeft hij zich te houden aan wet, godsdienst, billijkheid en trouw, terwijl hij willekeur, haat, nijd, vrees en ieder andere hartstocht buiten moet sluiten; maar het hoogst dient hij te schatten het geweten, dat wij allen van de onsterfelijke goden hebben ontvangen en dat men niet straffeloos kan verkrachten; als dit voor ons getuigen kan van de goede bedoelingen en daden in ons gansche zijn, dan zullen wij leven zonder eenige vrees en in de hoogste rechtschapenheid." (*)

Door de Raadkamer gaande, kwam men in de kleine Vertrekkamer, de Griffie en de Deurwaarderskamer, terwijl een fraai bewerkte wenteltrap naar boven leidde, waar zich, onder meer, de groote Vertrekkamer bevond, alsmede de zaal voor de Bibliotheek, waar men niet minder dan 16 groote kasten aantrof, die een schat van rechtsgeleerde en geschiedkundige werken bevatteden. Ook bevonden zich op deze verdieping twee kamers, waar het archief van het Hof werd bewaard.

Van 1571 tot 1811 strekte dit gebouw tot zetel van het Hof van Friesland, maar in laatstgemeld jaar werd het ingericht tot een Militair Hospitaal. Reeds drie jaren daarna, in 1814, werd het aangewezen voor een Kazerne en tien jaren later, in 1824, werd het van binnen geheel uitgebroken en bestemd tot een „Huis van Burgerlijke en Militaire verzekering,” welke naam nu in de plaats werd gesteld van het vroeger opschrift boven de voorpoort, dat, zooals boven gezegd is, behalve het jaar der stichting, reeds vroeger was uitgekapt. (†)

(*) Chbk. van Friesland, IV, 1094, en zie *Aanteekening IV.*

(†) Zie *Aanteekening V.*

Nadat dit fraaie, eerwaardige, geschiedkundige gebouw gedurende bijna een tijdvak van 70 jaren tot een kerker heeft verstrekt, zal het nu eerlang bestemd worden tot een meer passend doel.

En daar de oude Heerengracht weldra, naar ik meen, tot het verledene zal behooren, zoo zal alsdan de Canselarij nog beter tot haar recht komen, evenals het daartegenover gelegen Friesch Museum van Oudheden, waarvan men het een waardig pendant zou kunnen noemen.

Al zullen er binnen hare muren dan geene vonden meer worden geveld, zij zal de bewaarplaats worden van vele stukken, die datgene bevatten, wat hier vroeger heeft plaats gegrepen niet alleen, maar ook van een schat van oorkonden, die, hoe „muf” zij ook mogen heeten, een rijke schat van belangrijke zaken bevatten voor de zoo-genaamde „snuffelaars” in 't verleden van Frieslands geschiedenis.

Kollum,
November 1893.

A. J. ANDREÆ.

A A N T E E K E N I N G E N.

I, bladz. 94. — *Bronnen*: Kroniek van Worp van Thabor. Eekhoff, G. B. v. Leeuwarden. Mengelingen in de Leeuw. Courant o. a. van Maart 1882. Tegenw. Staat van Friesland, II, 85—97, waarin een zeer uitgebreid verslag over de inrichting, enz., van dit gebouw voorkomt. Chbk. van Friesland, passim. De Vr. Fries, VI, 124. Rentmr. rekeningen van Friesland, waarover ik 't een en ander heb geplaatst in Aant. I van de Nazeling op de N.

Nl. van grietmannen, onlangs uitgegeven door het Friesch Genootschap.

II, bladz. 97: *Raden, canseliers, enz.*

De *Raden 's Hof's* vindt men vermeld in de gedrukte Naamrol, Leeuwarden, 1742; daarvan is een doorschoten exemplaar op de Provinc. Bibliotheek van Friesland aanwezig.

Als *Saksische canseliers* komen voor:

Dietrich von Witsleben, o. a. in 1499; zie o. a. Verslag van mr. Berns, no. 252, 312 en 435 en *Sigismund Pflug*, o. a. in 1501.

Pieter van der Roetzen of *Bertholdus*; Jancko Douwama zegt van den eersten, bl. 180 en 182 van diens Geschriften, dat hij te Erfurt met het rad werd gestraft, hetgeen in 't *Proeliarius*, bl. 59, van den laatsten wordt beweerd. Zie ook Gabbema, 282.

Vóór 1512: *Simon von Ritszach*, tot 1515.

Als „*canzelschreyber*” of secretaris van den canselier, komt in 1508 en 1512 voor: „Thomas Schlesswigk von der „Heyde, aus Kays. Mat. gewalt Notarius publicus,” gehuwd met Ath Albada. Zie o. a. Epema—archieff no. 104.

III, bladz. 112: *Soortgelijke vonnissen* komen ook nog elders voor, o. a.:

1. — 17 Oct. 1538: „Heer Pybe pastoor te Leccum, „verweeten van Jacob Jansz., dat hij een dief was, waer over „is opgeleyt hem eerst eerlyk te verclaeren mits deselve „op een gewoonlyke rechte dag op syn kniën, bloetshoof en „ongegort revoceren en wederroepen, seggende deselve „woorden van injurie valschelycken gelogen te hebben dat „indien deselve nog eens te seggen waren dat hij ze niet „seggen wilde om alle der weerelt goed, biddende daeren „boven Godt, de iustitie en de impetr. om vergiffenisse, „voorts deselve injurien te reproceren met 12 g.gld. en de „kosten.”

2. — 12 April 1570: Sybe Broetix was door Jan Femmis beledigd, weshalve deze laatste „dselve injurien” moest beteren „eerlicken ende profitelicken; eerlicken, mits comende met een barnende Licht in zijn hand bloots hoof „ongegort voor den Hove in presentie van den impetr., in „dien hij compareren wil, verclaerende den impetr. die injurien nae gelogen te hebben. Ende nyet meer te willen „injurieren. Biddende op zijn knyen God, die justitie en

„den Impetr. om vergiffenisse.” Voorts „proffitelicken” 50 g.gld. met de kosten te betalen.

Beiden uit de *Recesboeken van Leeuw.deel.*

3. — Een vonnis van 20 Dec. 1525 (of 1526) heb ik vermeld in de onlangs door het Friesch Genootschap uitgegeven *Nalezing op de N. Nl. van Grietm.*, aldaar blz. 29. Zie verder nog *Vonnissen* vermeld in de „Sprokkels”, hierna op bl. 123 en volgende.

IV, bladz. 115. — Het aldaar vermelde charter, gedagt. 8 Dec. 1600 en 9 Jan. 1601, vindt men in het Chbk. IV, 1089. Het bevat eene Remonstrantie of deductie, bij de Raden s' Hof's van Fr., aan de Staten overgeleverd, met de antwoorden, waarbij zij elkander verwijsen, de grenzen hunner bevoegdheid te buiten te zijn gegaan.

Daarin werpen de Staten den Raadsheeren voor de voeten, dat het te wenschen ware, dat zij wat meer acht sloegen op de woorden „ex oratione Ciceronis pro Cluentio” (cap. 58), zooals Johannes Carolus die indertijd „tot een evige „memorie met golden letteren in de Raedcamer van de „Cancelarije had doen stellen, luydende van woorde tot „woorde, gelyck hier geinsereert es.

„Est enim,” enz. (Zie het Latijnsche stuk in 't Chbk., t. a. pl., waarvan de vertaling hiervan op bl. 114 is vermeld.)

Hadden zij daarnaar geluisterd, zoo voegen de Staten hieraan toe, „zy solden ongetwyffelt van zulck ongefundeerde „ende ongodlycken pronuncieerde sich wel onthouden, ende „niet onderstaan hebben met zo veele onnutte verbloemde „woorden het Volek wys te maecken, den Rechter aen „gheene wetten verbonden te zyn ende te mogen statueren „t geene hun goed duncket ende believeu solde.”

V, bladz. 115. — Naar mij uit goede bron is verzekerd, zijn de, in den tekst beschreven beelden (bl. 109), voor een zestigtal jaren (denkelijk in 1824, zie den tekst) afgenomen en is bij die gelegenheid de kop van Keizer Karel's beeltenis gebroken. Men nam toen een kappers-modelkop, vulde die met lood en zoo bekwam *dese* Karel zijn kop weder, die hij door al die stoornissen was kwijt geraakt!

OOK IN FRIESLAND IS HET SCHOON.

Het is eenige jaren geleden, dat een viertal vrienden, in de maand September, met een jacht het Sneekermeer bezocht.

Het weer was alle dagen even schoon en heerlijk. De grootste kalmte heerschte in de natuur.

De vrienden waren dan ook niet uitgegaan om met eene flinke bries te zeilen. Neen! het was hun te doen om op het water al de kalmte te genieten der natuur.

Zij hadden zich voorgenomen eenen vriendelijken nacht door te brengen op het meer en waren daartoe in den laten namiddag van huis gegaan.

Tegen het ondergaan der zon waren zij op het breede water.

Zij dobberden in hun jacht zachtkens heen en weer. De zon ging onder.

Toen zeide een hunner: „Onlangs was ik te Scheveningen op het strand; ik zag ook de ondergaande zon! De zee was schier even kalm, alsnu dit meer. De gansche lucht was helder. En de zon? . . . zij dook voor ons oog weg in purperen gloed, al langzamer en langzamer . . . tot een klein streepje toe, en op eens zonk ook dit neer. Alleen het vriendelijk avondrood bleef over tot in het late avonduur. O! hoe prachtig, hoe geheel onvergetelijk was die zonne-ondergang!”

„Dat gevoel ik”, sprak een tweede uit het gezelschap, „maar hebt gij ooit een zonsondergang

gezien op de bergen, op den Rigi? . . . Hoe indrukwekkend is dit. Daar zinkt de zon neer voor uw oog achter die hemelhooge sneeuwbergen in de verte. Gij ziet de duisternis in het dal, voor u, toenemen van oogenblik tot oogenblik. Het meer, daar achter u in de diepte, is al donker. Maar op de verre sneeuwtoppen ziet gij nog de speling van het zonnelicht. Hoe verrukkend is dat Alpen-gloeien!"

"O! ik begrijp het", zei nu de derde van het gezelschap, "gijlieden hebt veel schoons gezien, maar ziet dan nu ook hier eens rondom u. De zon dook wel niet voor ons oog weg in het water . . . zoo groot is dit meer niet. Ook zonk zij niet voor ons gezicht achter de bergen . . . bergen hebben wij hier niet; maar de zon is toch ondergegaan, en eene plechtige donkerheid neemt op deze waterplas van kwartier tot kwartier toe. De kerktorens ginder verbergen zich voor onze oogen . . . het land rondom zinkt weg uit ons gezicht . . . het water beweegt zich zoo doodelijk stil . . . de sterren alleen geven een zacht en liefelijk licht . . . het wordt hoe langer hoe donkerder . . . en in dit aanminnig avond-duister is het doodelijk stil. Grijpt u dat ook niet aan?"

Het werd steeds donkerder.

De vrienden genoten van een glas verkwikkenden wijn, en rookten een sigaar.

De vierde uit het gezelschap, die met stilheid naar de vroegere gesprekken geluisterd had, stond nu op. "Het is alles rustig op het water," zoo begon hij; "wij hooren niets; een enkele vogel maar maakt een weinig geluid en in de verte slaat nu en dan eene klok; doch de natuur zwijgt. Het is of zij, na den ondergang der zon, slaapt. De

eenige beweging is het geflonker der prachtige sterren aan den hemel. Geen golfje beweegt zich. Neen, ik moest niet zeggen „de natuur schijnt te slapen” . . . ik gevoel nu iets van het woord van een onzer vroegere dichters „de gansche schepping bidt.”

Zoo ging de nacht voorbij. De morgenstond kwam, en de vrienden dobberden nog altijd zacht-kens heen op het stille water. Het genot van hun onderling verkeer, en vertrouwend gesprekken hadden de uren in hunne verbeelding doen *omvliegen*.

De morgenstond kwam. „Ziet!” riepen zij op eens te gelijkertijd uit, „ziet! daar in het verre oosten begint het te gloren; de zon komt, na weinig tijds, op.”

En zoo was het. Het morgenrood werd aan den helderen hemel hoe langer zoo meer en schooner. Een zacht licht vertoonde zich reeds in de verte op het land. De torens en dorpen, die in het duister waren weggedoken, kwamen weer te voorschijn. De schoone uitzichten, die het meer rondom, bij zoo groote kalmte der natuur, aanbiedt, vingen weder aan de aandacht te lokken. Donkere schaduwen, die op het water hadden gerust, vloten heen; de sterren waren reeds verbleekt en verdwenen; lichte, schoone strepen vertoonden zich op het nog altijd kalme water; het geluid der watervogels werd van oogenblik tot oogenblik meer . . . en toen daarbij de zon verrees met purperen gloed, en een zee van licht over land en water wierp, en een oogenblik daarna een zacht windje zich verhief . . . toen riepen allen uit „wat is dit schoon . . . ook Friesland biedt het verhevene in de natuur, als wij er maar naar zoeken en naar uitzien.”

En een der vrienden had niet alleen den ondergang, maar ook den opgang der zon gezien op Rigi's top. Hij herinnerde zich in die ure, daar op het Sneeker meer, nog dien verrukkenden morgen. Hij had opgemerkt die donkerheid in de dalen en op het meer in het vreemde land; hij had de steeds toenemende speling van het morgen-zonnelicht op de verre bergen met stille aandacht gadeslagen; hij was diep getroffen geworden, toen op eens de zon zich boven de bergen verhief, en een zee van licht de trotsche schepping rondom doordrong . . . . . En nu sprak hij „de opgang der zon op Rigi's top is onbeschrijflijk indrukwekkend, maar Friesland gunt ons ook het schoone. Den opgang der zon op een der Friesche meeren . . . . . neen! dien zal ik evenmin vergeten. De natuur is overal schoon en verheven!”

II., 2 Nov. '93.

W.

Sprokfels uit den ouden tijd.

AANTEEKENINGEN

uit Recesboeken enz. van *Leeuwarderadeel*.

Op de Bibliotheek van het Fr. Genootschap te Leeuwarden bevinden zich twee Handschriften, die beiden aantekeningen bevatten uit boeken van de voormalige Nedergerechten, het eene van Leeuwarderadeel, het andere van Idaarderadeel.

Uit het H. S. betrekkelijk Leeuwarderadeel werd door mij onder meer het volgende opgeteekend :

(In 't Latijn vermeld) : Den 3 Maart 1541 overleed te middernacht *Tjaerd van Burmania* „eques aureatus” en Raadsheer.

De stadh. *George van Tautenburch* overleed in Oct. 1540.

Katharina Buygers overleed 1 Dec. 1540, oud 24 jaar.

Joost Willemsz, schepen van Leeuwarden, overleed plotseling 2 Dec. 1540.

Hr. *Henricus*, eerste pastoor van Leeuwarden, overleed in Febr. 1541.

In Jan. 1541 overleed Hr. *Petrus Syrici* „perpetuus vicarius” van St. Vitus of Oldehove aldaar.

Omtrent dienzelfden tijd (Jan. 1541) stierven *Hero Rorda* en dr. *Reynerus* (van Burmamia), alsmede *Godscalck Jongema* en *Frits von Grombach* (grietman).

In Mei 1538 stierf Dr. *Kempo Martna*, Raadsheer in den Hove van Friesland.

25 Sept. 1537 te middernacht stierf *Wilcke Folckertsz*, een geleerd man en vele jaren Secretaris van Leeuwarden.

De volgende aantekeningen zijn letterlijk overgenomen, zooals die in dat Handschrift voorkomen.

1. 28 Febr. 1538 : Benthie Janckesz. heeft openlick voor recht op de belechde (rechts-) dag ver-

claert, dat de grietman en Agge met wien hij plicte elkander den bal toesloegen : „het même voor aegen „syaen dat jemme manchörren da baal to slaê.”

2. De grietman heft op huyden den 9 *Jan.rij '53* de ghemeene rechters voor den waer wesende (op den rechte dag zijnde) namentlick Mattheus Sapes, Gerrit Heltes, Andries Sybesz., Hette Murcxz. zeer ernstelick bevolen en gemandeert dat zy mytten iersten hun wterste diligentie zouden doen omme te vernemen nae de ghenen die binnen 5 en 6 jaren herwarts binnen hunne dorpen myt ter woen waren gecomen en van denselven ontfangen certificaten van hun leven en conversatie, waer zij te voren woenachtich zyn geweest en deselve myt oock den ghenen die om zulcx te doen onwillich mochten zyn, de grietman over te leveren en te kennen geven, omme oock mytten iersten te vernemen offer binnen denselver dorpen zijn enigen quade christenen gevoelens tegen ons ghemeene gelove en die nyet ter kercken en comen oft ten sacramente en gaen oft die heymelicke conventiculen oft vergaderingen maken binnen hare huysen oft anders en zoeverre sy yemant van zulcx suspecteert en besmet bevinden denselven de grietman terstont te kennen te geven.

3. 't Placaet van de verboden boecken en ketters is op huyden den 20 *Dec. '54* over 't gerechte gepubliceert.

4. Op huyden den 21 *Febr. ao 1562* compareerde Claes Pouwelsz. te Wirdum voer ons Dr. Rienck van Burmania Co. Mat. grietman over Leeuwerderadeel en Douwe Wysma pastoer te Wirdum

en bekende voer ons myt claere en bescheydelicke woerden dattet onwaerachtich is dat Tzalingh Camstra eenighe zwanen bij nachte bij avonttyt oft bij dage heft gebaelt oft laten halen van Warregäener meer nae dat Tzalingh Camstra myt Hessel Mokka om die zwanejacht veraccordeert is geweest ende oft hij Claes enige woorden tot Douwe van Douma in Warrega gesproken mochte hebben, te wten, dat Tzalingh swanen soude gecocht hebben nu verleden herfst van den voorsz. meer, heft hij openlick voer ons bekend dat hij van zulex te seggen qualick bedocht en gesint is geweest dan weet nyet bij zijn waerheynt dat zulex geschiet zoude zijn, ons oock biddende dat wij Dr Rienck van Burmania en Douwe Wijsma desse certificatie in scrifte zouden redigeren en myt ons handschriften bevestigen 't welck wy alsoe hebben gedaen ter bede van.

5. *In 1553.* Isser yemandt die een verlopen hors vernomen ende opgehouden heeft wesende bruynt roodt myt een wit ster en een witte snuyt die mach dezelve brengen te Menaldum ten huize van Joucke Syurtsz. omtrent Beetgum(er) moelen waer men nae Menaldum rydt, men sal hem een eerlick drinck penninck geven al waert een daeler.

6. *Oct. '68:* Sicke Jansz. op Hardegryp heeft verloeren een bonte enter merrye, isser yemandt die hem daer weet weder an te helpen men sal hem een eerlick drinckpenninck schenken.

7. *Nov. '68:* Pieter Bonteman op 't Bildt heeft verloeren een roed enter bolle, ysser yemandt die hem daer weet weder an te helpen die bestel hem ten huize van Hendrick Hendricksz. in den *nobel*,

men sal hem een eerlick drinckpenninck schenken.

8. 1553: Gabbe Jansz. wonende te Wyckel wil op maendach in Sinte margarite meret naestcomende (13 Juli, dus waarsch. Maandag 17 Juli), te Wolter wagener by Sinte Jacobspoorte (Wirdumerpoort) vercopen ten wtgaene van de keerse 1 pdm. lants te Goutum.

9. Aug. 1562: Hertman Galama wordt door zekeren Aesge Piersz. aangeklaagd, omdat Galama hem in 't recht gezegd had, dat hy 't gene hy hem Galama overgesecht heeft „liecht als een schellem.” (*)

10. Juni 1566: Andries Jansz. te Swichem wenscht van Barbara en Tryn maechden van den pastoor eene verklaring dat sij van hem niet anders en weten dan cere en vromicheyt, helgeen zij hebben gedaan. Geteckend door den Secretaris de Veno. (Court van der Veen; zie De Vr. Fries, IX, bl. 399, noot.)

11. 7 Juli 1567: Heer Adam Jansz. pastoor te Cornjum heeft door admissie van den grietman (Allert v. Siercksmā) gelicht een swarte rok uit handen van den dorprechter te Steins, welke hij aldaar had laten arresteren, toebehoort hebbende enen Heer Hendrick eertijts vicaris te Steens en vandaer gescheiden synde, om zoo aan zekere som van $7\frac{1}{2}$ g.gld. te komen.

(*) Galama werd, met zijn lotgenoot *Beyma*, den 1 Juni 1568, op last van Alva, te Brussel onthoofd. Zie mijn „Verzet der Friezen,” enz., in dl. XVI van De Vrije Fries, bl. 444.

12. *Iets Notabels.* A^o 1567 opten 9 Julii 's middachs die clocke 12 vuyren geslaegen hebbende, is binnen Leeuwarden sulcken groeten donder, regen en hagel geweest, dat die hagelsteen groet als wallnoten, lidden van vingers en groeter, zoe dat oeck in sommige huysen die glaesen in stucken geslaegen zyn van de haegels, oeck veele edick glaesen gebroicken alsoe dat veele olde luyden al sulcx noeijt gezien noch gehoert hadden.

(Het was dat jaar een buitengewoon droogen zomer).

13. 1570: Men laet weten eenen yegelycken dat men opten 8 dach Marty wil verpachten zeeckere landen van 't Corpus ofte besit van *Mariëgaarde* (Mariëngaarde, klooster bij Hallum), wie gadinge heeft come binnen denselven convente te 11 uyren voer middach alwaer men yder die conditiën te voeren houden zal. Op den 13 deser zelve maent *een* uyre wil men vercoepen het voorsz. convents inboel en huysraet, mitsgaeders pcerden, koyen, ossen, schaepen, bargaen en allerhande goederen totter boer dienstig zynde op artikelen, die men alsdan leesen zal. Indien yemant middeler tyt die conditiën begeeren te weten, die moegen coemen bij Pauwels Breecker binnen Leeuwarden. (Paulus Brecker, misschien destijds rentmeester der geconfisqueerde goederen, werd in 1572 grietman van West-Dongeradeel. De abdij Mariëngaarde werd door den Bisschop Cunerus Petri 3 dagen te voren in bezit genomen; zie Oudh. en Gest. v. Fr., I, o. a. bl. 300 en 305.)

In verband hiermede gaf Lolcke Geerckesz. 3 Febr. 1571 volmacht te coepen van den capittel van St. Fijt (St. Vitus of Oldehove) binnen Leeu-

warden het materiael van 't brouwhuys mette drie camers en kelderhuys alles staende te Mariengaerde mits daervoer biedende 700 ofte ten hoechsten 750 car. gld.

14. 17 Jan. 1573 : die kerckvoechden van Steens protesteren de effectu van die opsegginge den schoelmeister mr. Ruyrdt Albada tot Steens nopens syn officie in dienst van die schole en orgel mitsgaeders die verbeteringen.

15. 23 April 1574 : pastoer en kerckvoechden van Steens accepteren de willige resignatie van de Schoelmeesterschappe van denzelven dorpe, protesteren de effectu van 't zelve Schoelmeesterschappe als de oorgele omme voor mey toecomende die slotels totten selven officie dienende in handen van de voorz. protestanten overteleveren naevolgende de acte d.d. 5 Dec. 1573.

16. 9 Febr. 1577 : Rompcke Boelema te Steens pachter van Co. Mat. acchijsen van den binnen gebrouwen bieren van Leeuwarderadeel en Menaldumadeel mochte lyden dat Symen Jansz. brouwer en herbergier te Steens zoe veel biers mochte brouwen sonder aengeven off excys te betalen zoe lang als hy, Rompcke, in commissie zal wesen.

17. 8 Maart 1578 : Pieter Teetlum als kerckvoocht en volmacht van Swichum verclaert dat den kerckvoogden en gemeente twee tonnen bier en een vette ketel competeerden van den overleden pastoor.

18. Sept. 1584 : de grietman veroordeelt Dirck Thomas, om te boeten de winthont bij hem doot-

geslaegen, den grietman toecomende en als deselve met rogge bedeckende opgehangen synde aan de steert of ten minste ter lenckte en hoochte van deselve.

Verder vond ik nog in het *Epema Archief*, no. 78, 1545 : Huurcontract tusschen Taco van Herema en Andries Sybrantsz. wegens Fantuma Sate te Tzum, welke laatste de sate voor 20 jaar huurt tegen 28 st. de pondemaat, met bepalingen over het onderling dragen der lasten, keurjaren, enz. en met belofte, dat de huurder zich christelijk zal reguleren naar de ordonnantiën van de Heilige Kerk en ook van Z. M. placaten, terwijl de huurder belooft Herema als grondheer vrijwillig ten dienst te zullen staan met paarden en wagens, gelijk andere huurders.

K., Nov. '93.

A.

BLADVULLING.

Onderstaande „Verklaringen” leveren een staaltje van de eigenaardige rechtspleging en stijl van vóór eene eeuw, over een verschil, zooals er op onze dorpen talrijke bestaan. Het merkwaardigste er van is dat *dit* verschil nog niet opgelost is, en het recht tot het houden der plank, tot heden een punt in kwestie is gebleven tusschen de eigenaren der aan weërszijden der sloot liggende gronden.

COPIA.

- A. Wij ondergesch Verklare door desen dat ons wel bewust is dat veertig vijftig Ja zestig Jaar een Draaij of hout gelegd heeft, of geweest is, de ene langer als de ander tot heden toe, uit

Hendrik Jellerts hof over de Opvaart van no 20 op 't Refeel Cohier over 't Laantje of de reed van de Kerke Landen na drie pondemate lant dat aan de plaats behoort.

Dit de Waarheit zijnde en als de nood 't vereist om het dan met Ede te bevestigen.

Actum Bosum

Den 23 Junij 1793

Orkonde onzer handen

Pytter Poppes † Dit is Johannis Hansen Eigen Gesetze Hantmerk † Dit is Sijtze Douwes eigen gesette hantmerk.

Dit in Presentie van de onderschr
Zubs Dorp ondertekent

INZE PIJTTERS.

B. Verklare ik ondersch. Zubs Dorpr te Eozum Uit Last en naam van Hendrik Jellerts Luitzen Freerks in perzoon afgevraagd te hebben Uit wiens last of order hij het hout dat Uit Hendrik Jellerts hof dat over de Opvaart lag in het water had gesmeten.

En heeft hierop geantwoort dat houd ik nog ben agter.

Waarop ik Zubs Dorpr hem affraagde of hij dan ook ontkent of hij het hout in 't water had gesmeten.

En antwoord hierop van ncen.

Actum Bosum

Den 23 Junij 1793.

INZE PYTTERS.

Bosum, 2 Juli 1893.

S. v. d. B.

De veroordeeling van een Frieschen Predikant in 1793.

Hoeveel grieven men ook tegen het Stadhouders-lijk bewind gehad moge hebben, voor 1780 was er in geen gewest nog van een anti-stadhouders-lijke meerderheid sprake. Wel was men de politiek der Engelsch-gezinden, der Anglomannen, moede, en was Frankrijk volgens verscheidenen onze natuurlijke bondgenoot, maar „Weg met Oranje” was nog nergens partijleus. Na 1780 wordt het erger. De schade door den Engelschen oorlog veroorzaakt (in 1 maand werden 200 Hollandsche koopvaarders buitgemaakt) werd geheel te onrechte den Stadhouder, den man aan het roer, verweten; en deze tegen den storm niet opgewassen, moest ten slotte wijken, zijn residentie, den Haag, verlaten, en in het hem getrouwe Gelderland zijn tenten opslaan.

Ook in Friesland was een oppositie-partij van beteekenis ontstaan, sterker dan ooit, daar de onmiddelijke nabijheid van het Prinselijk Hof nu niet meer zooals vroeger verzoenend had kunnen werken. Door het vertrek van den Frieschen Stadhouder naar Holland was de band tusschen dezen en de Friezen er niet sterker op geworden. De afweziggen hebben altijd ongelijk; en eerder dan elders openbaarde zich hier verzet tegen de maatregelen, die de Stadhouder voorstelde. Eensgezind namen de Friesche regenten allerlei krasse besluiten

en gingen zij van alle gewesten het eerst tot daden over. De Friesche Staten waren het die het eerst bij de Staten-Generaal er op aandrongen Amerika's zaakgelastigde, John Adams, als zoodanig te erkennen; de Friesche Staten waren het die het eerst begonnen den burger-wapenhandel, het oprichten van zoogenaamde vrijkorpsen te begunstigen en toe te juichen, omdat de Staten-Generaal geweigerd hadden aan Friesland verlaging toe te staan van hetgeen het jaarlijks aan de Generaliteit moest betalen, en het gerucht zich verspreidde dat de Staten-Generaal met geweld van wapenen hun rechten zouden handhaven.

Tot 1785 bleef die anti-stadhouderlijke partij in Friesland aaneengesloten onder hun hoofd, Coert Lambertus van Beyma, „Volmagt ten Landsdage” van het kwartier Oostergo. Na dien tijd kwam de kentering; een deel der regenten werd bang voor de burgerwapeningen en de verdere uitvloeisels van de patriotsche bewegingen. Wat was het geval?

C. L. v. Beyma had zich tot levenstaak gesteld verschillende misbruiken in de magistraatsbestelling af te schaffen. Voor zoover hij nu den invloed van den Prins wilde verminderen, waren de meesten het met hem eens; maar, waar hij een einde aan de bestaande familie-regeering trachtte te maken, en den burgers meer aandeel in bestuurszaken verzekerd wilde zien, daar lieten de Heeren hem in den steek. Vandaar de scheiding.

De Vrijkorpsen bloeiden; ook de burgersocieteiten, broeikassen van patriotisme, de z.g. Fraterniteiten, verzezen in ieder dorp, en maakten de anti-stadhouderlijke aristocratische regenten ter dege beangst. En nu vangt de strijd, langen tijd gelukkig een woordenstrijd, tusschen deze beide partijen, de

aristocratische en democratische, aan. De aristocraten vormden op den Landsdag de meerderheid en namen nu allerlei besluiten tegen de Vrijkorpsen en de Fraterniteiten.

Inmiddels had de gisting buiten Friesland zich aanmerkelijk uitgebreid. Holland had reeds allerlei voor den Prins vernederende besluiten doorgedreven. De Provinciale Staten van Utrecht hadden zich in twee groepen verdeeld, de eene resideerende te Amersfoort hield de partij van den Prins; de andere te Utrecht zitting houdende volgde Holland's anti-stadhouderlijke politiek. Hattem en Elburg die zich tegen maatregelen, die de Staten van Gelderland genomen hadden, verzet hadden, waren reeds enkel door vertoon van wapenen tot rede gebracht.

Eindelijk was de koning van Pruisen gedwongen geworden voor de eer van zijn zuster, de vrouw van Willem V, in de bres te springen. Deze had zich in Juni 1787 naar Holland willen begeven, maar was op de grenzen beleefd maar dringend verzocht terug te keeren, waaraan ze terstond voldeed; de Oranje-partij deed er dadelijk haar voordeel mee. De Prinses was beleedigd, Pruisen moest nu voldoening vragen van Holland; hetgeen het ook, hoewel schoorvoetend, deed. Holland kon deze niet geven en nu brak een tijd van spanning aan, die zijn invloed ook hier in Friesland deed gevoelen, en de democratische minderheid in de Prov. Staten tot een soort van coup d' état dreef. Toen namelijk hunne voorstellen in Augs. 1787 wederom schipbreuk hadden geleden in den Landsdag, scheidten zich daarop 10 Leden van de meerderheid af, vestigden zich te Franeker, schreven daar een Landsdag uit tegen den 7den

Sept. 1787, en verklaarden iederen Volmacht, die zich niet bij hen aansloot, van zijn ambt vervallen. Van Beyma was hun leider.

Ze gingen verder; steunende op de Vrijkorpsen, meenden ze met kracht van wapenen zich in hun positie te kunnen handhaven. Franeker versterkten zij, en richtten een „Defensie-wezen” op, dat hen tegen mogelijke aanvallen zou moeten verdedigen. 15 dagen hielden zij het uit, waarin zij allerlei „vertwijfeldvolle” manifesten en hoogdravende circulaires in de wereld zonden. Maar toen de Pruisen werkelijk de grenzen van de Republiek waren overschreden, en de zaak van 't patriotisme wanhopiger stond dan ooit, ontzong ook hun de moed, en den 23sten Sept. maakten ze in de kerken bekend, dat ze geen kans zagen Franeker ingeval van beleg te behouden, en trokken ze op Stavoren terug. Wel was deze tijding het volk minder aangenaam, maar dank zij de houding van den commandant A. J. C. de Bere, kwamen zij zonder kleerscheuren Franeker uit, en het schot dat hun pas nagelost werd toen ze Tzum reeds bereikt hadden, kan men gerust als een saluutschot opvatten.

De democratische regenten weken uit, eerst naar Holland, vervolgens naar België en Frankrijk, waar verscheidenen zich met hun leider van Beyma te St. Omer vestigden, en daar op staatskosten door de Fransche regeering werden onderhouden, totdat ze in 1795 meerendeels als rustige burgers terugkeerden.

Voor het oog keerde in Friesland nu in Sept. de rust terug, maar in die zelfde maand vangt ook het begin van het einde der Republiek aan; uiterlijk kalm en voor indrukken onvatbaar, innerlijk aan het gisten en den ondergang nabij.

Immers al moge de verbreking van het politiek evenwicht een der hoofdfactoren van haar val geweest zijn, het valt ook niet te ontkennen, dat de fouten in de inrichting van ons Staatsbestuur, waardoor elk krachtig optreden á priori onmogelijk was, haar den nekslag hebben toegebracht.

Intusschen is het ziekteverloop gedurende dat laatste stadium van 7 jaren nog zeer onvoldoende bekend. De oorzaak hiervan doet minder ter zake, het feit kan niet geloochend worden. Wat werd er gedurende die windstilte gedaan, om de stormen te bezweren, en welke waren de onheilspellende voorteekenen? Hoeveel berichten uit die jaren ook aanwezig, de samenhang ontbreekt nog; qualiteit en quantiteit zijn beide nog volstrekt onvoldoende.

Deze te vergrooten, gene te verhoogen is de taak van het oogenblik.

Tegen den 13e Februari 1793 was door H.H. M. een „algemeene Dank-, Vast- en Bededag” uitgeschreven. De uitschrijvingsmissive (dd. 10 Jan. 1793) is een hoogst merkwaardig stuk. (*) „Geen „volk is er, wiens Jaarboeken zo menigvuldige en „zichtbaare blyken opleveren van de bewaarende „Hand des Allerhoogsten, als dat van Nederland” schreven de Staten; wel is waar hebben ze nu geen reden om zich te vleien, dat hun „Wandel wel „behaaglijker” geweest is dan te voren, maar ze zijn toch „door de onverdiende Barmhartigheid van „den Albestierder” gespaard. — Hierop volgt het

(*) cf. de N. Nederlandsche Jaarboeken 28e deel p. 27.

verslag van 't gebeurde in het afgelopen jaar, gerekt en uitgesponnen als al hetgeen in dien tijd geschreven is, — vol nietszeggende opmerkingen als „de Wetten worden alsnog onder ons geëerbiedigd en zonder aanzien des Persoons uitgeoeffend.” —

Na de afrekening met het verleden, een bespiegeling over de toekomst: „Het vuur van den „oorlog hebben Wy eensklaps opziew zien ontvlammen, en met een onvoorziene en schrikwekkende snelheid de grenzen van ons Vaderland hoe „langer hoe meer zien naderen.” — Maar niet alleen het buitenland baart zorg, ook tegen binnenslandsche onlusten dient gewaakt te worden, daar „eenige weinige uitgeweeken en ontaarde Landgenooten en andere kwaadwillige of dweepzuchtige „Nieuwigheidzoekers' door het verspreiden van „verfoeilijke' geschriften de Ingezetenen tot oproer aanzetten. — „Alsof er onder ons”, schrijven de Heeren verder, „Menschen te vinden waren, onzinnig genoeg om ongebondenheid en Regeeringloosheid te verkiezen voor een redelijke en met de „Menschelijke onvolmaaktheid bestaanbare Vryheid.” — Of ze er wel zoo heel zeker van waren, valt te betwijfelen; immers voorts klagen zij „over het „blijven heerschen van partijschappen, die nog niet „voor die wenschelijke Eendragt plaats gemaakt „hebben, die met terzijdestelling van alle bijzondere „haat en afgunst aan alle Ingezetenen, Harten en „Handen zouden moeten doen ineenslaan tot behoud en bescherming van het lieve Vaderland.” —

Uit ernstige overweging van dat alles wordt de „Bededag” uitgeschreven, waarbij den Allerhoogsten gebeden zal moeten worden „de verrichtingen „van de Hooge Overheid en de Maatregelen die

„door dezelve genomen worden, te willen zegenen, „een einde te maken van de Tweedragt die ons „verdeeld”; — ten slotte nog de gewone opsomming van instellingen en personen, waarop de „Hemelsche „zegeningen” moeten worden afgesmeekt. —

Zoo men ziet, het stuk mag de gebreken van zijn eeuw hebben, het is echter eerlijk en openhartig, voor den tijd zeer bezadigd, en bovenal goed gemeend. Het was niet de schuld van de Staten, zoo het effect niet verkregen werd, dat ze beoogden, t. w. verzoening en eendracht, hetgeen alhoewel niet met zooveel woorden vermeld, toch tusschen de regels is te lezen.

Wie ter wereld zou dan ook hebben kunnen vermoeden, dat juist die Biddag gebruikt zou worden tot het stoken van haat en tweedracht? En toch liet een zekere Kesler, predikant te Dronrijp, zich er toe verleiden. Hoe de zaak zich heeft toegedragen, weet ik op geen betere wijze ter kennis te brengen, dan door het publiceeren van het extract uit het Sententie-boek van het Hof v. Friesland, dat 's mans vonnis behelst. Het stuk is duidelijk en helder, het behoeft geen commentaar. Het kenschetst de feiten maar bovenal de tijden, en is daardoor m. i. vermeldingswaard.

Dezelve Heere Clager (*)

&

Paulus Mathias Kesler gev. en Beklde.

Alzo den Hove van Vriesland uit de confessie van Paulus Mathias Kesler, Predicant op Dronrijp,

(*) i. e. de Procureur-generaal.

tegenwoordig Gevangen en anderzints uit de procedures genoegzaam gebleeken is, dat de Gevang. op Woensdag den 13 Frbrij 1793 zijnde dank- Vasten Beededag, in de morgenbeurt predikende te Dronryp, uit de *Spreuken Salomons Capittel 14 vers 34: gerechtigheid verhoogd een volk, maar de zonde is een schandvlek der natie; een Natie beschryvende gezegt heeft: dat die Natie de eerste gunstige geleegentheid, vooral in tyden waarin het verbryselen van boeyens slegts den dood van eenigen kost, en een gering ongeluk na sig sleept, aangrypt tot het verbrijnselen van boeijens.*

Dat de gevangen ook gezegt heeft, *dat een waare Godsdienstige Natie, wierd zij zo ongelukkig dat zij slaafsche keetens torschen moest, de eerste geleegentheid aangreep om van dezelve bevryd te worden, vooral in tyden waar in het verbryselen van boeyens slegts de dood van eenigen kost, en een gering ongeluk na zig sleept.*

Dat de Gevⁿ een goed onderdaan beschreef *als iemand, die wanneer een Monarch op 't schavot trad denzelven aan den eenen kant wel als een mensch met medelyden beschoude, en zich bedroefde, doch aan de andere kant zeide, dat de gerechtigheid moest plaats hebben.*

Dat de gevangen ook gezegt heeft *dat een regt geard Christen op alle zaaken agtgeeft, dat een Godsdienstige Natie verlangde verlost te worden uit de Keetens van Slaverny, wanneer hy niet wel geregeerd wierd.*

Dat de gevangen verder gezegd heeft *dat een ongodsdienstige Natie aan de Bronnen der gemeene welvaart niet arbeide, maar Yverloos en traag zij, waaruit natuurlijk het ongeluk van een bondgenootschap moest voortvloeien.*

Dat de gevangen ook dus gezegt heeft: *ondeugden van een landvernielende aard zijn onder een ongodsdienstige Natie in zwang, zij kan van haar verkrijgen haar leidstieden te vleyen, hun wanneer zij boos handelen, toejuichingen te vereeren, en deeze Natie is zo dwaas dat zij de veynserij in den Godsdienst dikwerf hoogagt, onregtveerdigheid, weelde, pragt en wellust liefkoost, zij verslaaft aan bygeloof, zich onderwerpt aan dulle heersugt en bij het smeeden van desselfs keetens lagt en vrolijk is.*

Dat de gevⁿ toen hij het character van een Godsdienstige Natie schetste, gezegt heeft: *Dat zij een heminnures was van de eerlyke vrede, haar woord hield en gaarn zag dat haare Regenten overeenkomstig hun Eed en plicht Eerlyk en Regtvaardig met nabuuren handelde(n), de geheiligde en met hun aangegaane verbonden niet verbraken.*

Dat de gevⁿ een Godsdienstig Regent schetzend gezegd heeft *nimmer is de persoon van wien ik sprak, zo lafhartig, dat hij aangerallen wordende van Vrijheidhatende dwingelanden, het moedig krijgsvolk van het Eerlijk schoon met bloedgeverfd oorlogsveld zou aflokken en hetzelfde de door deugd aangepreesen verdediging van Recht en vrijheid zou wars maaken, door het gebruiken van allerlei oneerlyke middels als het niet zenden van nodige oorlogsbehoeftens, en dingen aan welke een strydende meenigte geen gebrek kan hebben.*

Dat de gevⁿ verders op gemelden dank- vast- en Beedendag, in de Namiddagsbeurt tot een Textverklaaring genomen hebbende Jeremia 9 vers 23 en 24. *Een wyse beroeme zich niet in zijne wysheid verklarende de woorden Een Ryke beroeme zich niet in zijne rykdom gezegt heeft: slegts zit een gierig*

Staatsmenister aan het Roer van regeering en steekt zijn bepekete handen in 's Lands schatkist, en de rykste Staat die voorheen op rykdommen pochte wort arm.

Dat de gevn in zijn beide bovengemelde Predicacien niet gebeden heeft zoals hij volgens den Biddags Missive verschuldigt was, maar ook in deezen zijn pligt nalatig is geweest.

Dat dus de gevangen zijn opgemelde beide Predicacien en gebeden niet heeft ingericht naar den Expressen last, van den Souverein, niet alleen, maar zelfs zig niet ontzien heeft zig van uitdrukkingen te bedienen, welke geschikt waaren om twist en tweedragt te vergrooten of te maaken.

Al hetwelke zijn saaken van quaden gevolge en daarom anderen ten exempel niet behoord te blijven ongestraft, zo is 't dat 't voorsch: Hof op alles rijpelijk gelet en geconsidereerd hebbende hetgeene men in deesen behoorde te considereeren in den Naame en van weegens de Heerlijkheid der Landschappe van Vriesland, verklaard de Gevangen vervallen van zijn ampt als Predicant in de gemeente te Dronrjip en *inhabil* om in qit als Predicant den Lande ooit te kunnen dienen, Band hem voorts uit Vriesland de tijd van *Vier Jaaren*, te ruimen de Stad Leeuwarden binnen 's daags zonschijn, en het Land binnen den derden dage zonder inmiddeljen tijde daar weeder in te mogen komen, bij poene van Arbitraire Correctie.

Condemneerd hem meede in de kosten en misen van de Justitie, en Costen van den Processe tot Hofs tauxatie en verklaard den Clager tot zijn verder genomen eijsch en Conclusie niet ontvangbaar. Act. den 20 December 1793.

De geschiedenis van den hoofdpersoon verdient geen verdere uitweiding. In 1795 is de man in zijn bediening hersteld, welk heuglijk feit door hem herdacht is met een predicatie, die evenals die van den 13en Febr. 1793, volstrekt niet ter plaatse was. Men oordeele slechts naar den titel:

„P. M. Kesler's Redevoering over de Luisterrijke Staatsomwenteling in Frankrijk en Nederlanden voorgevallen, uitgesproken den 7 Junij 1795, bij gelegenheid zijner herstelling als Leeraar van Dronrijp.” (*) In waarheid geeft de rede wat de titel belooft. Ja nog meer, 's mans lotgevallen worden door hemzelf in den aanhef zoo hartroerend geschilderd, dat hij in de oogen van zijn gemeenteleden wel een martelaar van den eersten rang geweest zal zijn; — een reden te meer voor het nageslacht hem niet al te veel eer te bewijzen door te lang bij hem te verwijlen. Zijn misstap en zijn vonnis zijn van belang, de hoofdpersoon heeft met menigen held in een cause célèbre de onbeduidendheid gemeen. (†)

Leeuwarden.

W. W. v. D. MEULEN.

(*) Te Leeuwarden bij Joh. Seydel, Boekverkooper.

(†) Deze spreekt vooral uit een door hem vervaardigd gedicht van een 40-tal coupletten, getit.: Tafereel van den Vorigen en Tegenwoordigen Staat van Zaken in Nederland, toegewijd aan de Constitueerende Vergadering, Wettig Representeerende het Een- en Ondeelbaare Bataafsche volk, bij gelegenheid der heilzame Staatsvergadering. Voorgevallen 22 Januarij 1798.

Fryske Mearkes.

Ut 'e folksmûle opskreaun. (*)

FAN S. K. FEITSMA.

Sjuch hjir, Lêzer! ien fan dy âlde folksforhalen, dy 't men hiel inkeld nog i's yn 'e gelegenheit is fortellen to hearren meast fan ljue, dy yn sancamde efterôfgatten wenje en faek fan lûzen noch skriuwen witte, mar nammers to better fan onthâld binne en dy mearkes sa mei styl fortelle kinne, dat men sizze moat, dat is tael, suver Frysk hear! en de ynhâld echt spil, like goed as âld porslein ef âld sulver. 't Is ús nocht sokke spillen op to sneuveljen en se ongeskanzearre oer te bringen, om ús rike letterskat to formearderjen en ta de fornijde bloi fan ús folks-sprake mei to wirkjen.

Meije wy for dit doel de stipe en oanmoediging fine, dy wy ús winskje.

DE PROMBEAM.

(Fan it hjir folgjende jildt deselde opmerking, dy wy earder, oer dizze stoffe skriuwende, makke ha t.s. dat forskate op hjar sels steande mearkes nei tiidsforrin en fan mûle ta mûle geande, om sa to sizzen, yn enoar toraend en dos ien wiriden binne)

Der wier i's in earm man, dy hie yn syn tûn

(*) Forgelykje it boekje fen dy namme, troch de skriuwer fen dit stik, útjown to *Wolvega* by F. J. W. POSTHUMA.

in oeribele moaije prombeam, der de hearlikste fruchten oangroeiden, mar it nuverste wier dat er noait ophâldde fan dragen. By 't maitiid sawol as yn 'e hjerst, by 't simmer like goed as by 't winter, altyd siet dy beam groatfol fan de moaiste fruchten, dy 't men yin tinke koe.

Nou woe 't gefal, dat de kening fan dat lân in man fan swiet iten en drinken wier en binammen wier er slij nei prommen, dy bieten him alle amerijen de hals út. Op in kear hied er der sa'n smicht op dat er by tromslach bikend meitsje liet: dy 't him in koerfol prommen biskikke koe, dy scoe syn ienichst dochter ta wiifha en nei syn dead kening wirde; mar nimmen koe dy him biskikke, hwant it wier bare midwinter.

Nimmen, siz ik -- bûten ús man fansels. Nou dy kaem ek al gau to witten hwat de kening útsteld hie, en dat wier fansels gjin dôve sein. Hânsom plôke er in koerfol fan de moaiste prommen, dy 't oan 'e beam sieten, en stjûrde der syn jonge, de âldste fan 'e trije, mei nei 't paleis. Op wei dêr hinne kaem er dizze in âld, âld wyfke tsjin, en dy frege him hwat er yn dy koer hie. „Podden! âlde tsjoenster,” joech er hjar ta biskied. „Dan hoopje 'k,” sei 't âld wyfke, „dat it de moaiste podden wêze scille, dy 't men ea sjoen het. De jonge steurde him dêr net oan, mar gyng gnyskjende fierder. By 't paleis oankomd, en nei 't er sein hie hwat syn boadskip wier, waerd er yn 'e seale litten, hwer 't de kening mei syn wiif en dochter krekt oan 't miel sieten. Op in wink fan 'e Foarst sette er drystmoedich de koer op 'e tafel en naem it lid 'er óf. Mar o, augryflik! hwet waerden 'er do eagen opskûrd: yn pleats fan prommen siet de koer fol podden — dingen as in.

kroade, en sa fet as in baerch! Dy hipten der nou oan alle kanten ta 'n út en op it wite tafelkleed, dat de kening de grize oer de grouwe gong en de keningin mei de princes it op 'e sinen krige.

De kening (stom fan opsternatens) onderhellet de foet en jout de jonge in skop, dat er mei in swymslach wer yn 'e gong to lanne kaem krekt tsjin ien fan 'e keningsfeinten oan; dy soalde him op syn bar wer tsjin in oaren en sa gie dat de hiele gong lûns, sa 't de jonge yn in geswind en alhiel yn 'e sûs wer bûten doar kaem, hwer 't er hakken opnaem eft de Kweade him efterfolge. Lokkich, dat er hjir der nog mei ôfrefke. Do 't er wer thúskaem en syn wederfarren forhelle, woene syn âlden him net leauwe. Syn heit tocht, hy scoe sels de prommen wol bihimmele ha, om hy wier net allinne mounich, mar ek slynsk en syn twade broer like him dêr yn, howol dy wier yn alles sa slim net. Dy waerd nou op allyk in wize en mei 't selde boadskip nei 't paleis stjurd. Onderweis mette er it selde âld wyfke, dat syn broer sa to-fiter hawn hie as straffe for syn bekestalligens en frege him ek hwat er yn dy koer wier. „Ikels! âlde,” sei er, „ikels oars nin byt.” „Dan hoopje ik,” sei 't âld wyfke, „dat it de moaïste ikels wêze scille, dy 't men ea sjoen het,” en wei wier se. De jonge trape onderwyl fierder en die, oan 't paleis kommende, syn boadskip, hwernei er, lyk as syn broer, yn 'e seal litten waerd. Mar do er 't lid fen 'e koer naem, hwet miene jimme dat er d'r onder foun? Ikels . . . Krekt sa; dy wierne wol bare moai fan stik, mar for minsken net to iten. „Hwat deale nou'! flokte de kening en hy sloech mei de fûst op 'e tafel, dat de boel der fan dindere, „hâlde se my for sleau en omnoazel ef

miene se dat ik in baerch bin? Dat moast 'er nog bykomme. Hwer is dy snaek, dat ik him . . . ." en sa fierder . . . .

Mar de jonge hie al makke dat er foart kaem, hwant hy seach de geast dwalen. Do t er thús kaem en fortelde hwat him bijegene wier, woe syn heit dat lykwols net leauwe, en eamele dat de jonges troch hjar slynskens hjar fortún sa forskopt hiene. De jongste fan 'e trije frege lykwols eft *hy* it dan net ris bisiikje mocht? mar syn heit woe it net tastean, hwant hy hie de jonge net folle op 'e rekken. De lytse Yme joech thús net folle spil út en siet almeast yn 'e hirdsherne to neildruijen, mar syn bitinkings giene oer alles, hwat lykwols fan syn sibben net ergere waerd, dat sadwaende houden hja him for healgear en net los bitroud. Hy houde lykwols salang oan, dat hy krige einlings syn sin en gie mei in koerfol prommen op wei. Hy trof onderweis ek dat áld wyfke en andere op hjar freegjen hwat er yn dy koer hie: „Prommen moije! prommen for de kening." „Dan hoopje ik," sei it áld wyfke, „dat it de moaiste prommen binne, dy men ea sjoen het." „Tankje, moije!" andere de jonge tige fatsoenlik en stoep do nei 't paleis, mar hja woene him der net ynlitte. De kening namentlich hie op nij by tromslach bikend meitsje litten: de earste, dy it wer weage om mei podden ef ikels oan 't paleis to kommen mei it útwynsel dat er fan doel west hie de kening prommen to bringen, dy scoe sonder folle ombalgen in kop koarter makke ef ophinge wirde. Dizze jonge nou seach er sa frjeonlik út, dat it de tsjünners om him bigreate, dat er dit lot mugelikerwize ondergean matte scoe. Mar hy houde salang by hjar oan, dat hja him einliks

dôch ynlieten en yn 'e seale brochten, hwer de kening mei syn folk wer oan 't miel siet. Der sette er de koer op 'e tafel, diich it lid der ôf en . . . . de kening sloech de hannen gear fen biwondering oer de hearlike fruchten, dy him oanblierken. Hja wierne sa great as in foech thékopke en blonken as goud yn 'e sinne. De kening stiek 'er ien fan yn 'e mûle, al gau in twadde en sa mar foart ont er se allegear op ien nei bihimmele hie. Do earst kaem 't him yn 't sin om de keninginne en de prinsesse ris mei preauwe to litten, hwant de kening wier sa goed as bôle mar houde gracch it measte foar him sels.

II.

Onderwyl wier er de hele jonge sawol as syn onthjit forgotten, mar dy liet him sa net ôfskypje, hy stie nog altyd yn 'e seal en wachtte forduldich dat de kening mei smûzen dien hawwe scoe. Einlings waerd dizze wer opmerksum op de jonge en frege: „Hwer wachtetst nog op, feint?” — „Ik wachtsje op myn bileaning, sire!” wie 't andert. „Dû woeste myn dochter ha en kening wirde, wel?” — „As it mei jins biljaven wier, sire!” „As ik dy sa oansjuch,” forfette de Foarst, „dan liket it my ta, datste fan regearjen net folle forstân ha scoeste.” — „Mar it stjit to learen, sire!” andere de jonge wer, dy ho langer ho drystmoediger waerd, „en as ik earst mar jins swager bin, dan koene jy it my onderrjuchtsje.” „Myn swager, seit er, hwat dy streupert him al forbyldt?” rôp nou de kening út, dy gjin doel hie om syn onthjit nei to kommen, en forfolge: „der is 't nog lang n't oan ta, mar in earste leksum seil ik dy jaen, om to bisiikjen hwat 'er as Foarst fan dy

wirde kin. En dan scille wy fierder wol sjen." Hy lústere derop in hofstjinner hwat yn 't car en dy kaem al gau werom mei in koer, der in lid op wier. „Yn dizze koer," sei de kening, „binne tólve keninen, dy moatste my trije dagen lang hoede, en se jouns tsjin sinneondergong thúsbringe, mar sadra 't 'er ien by de keppel weimist, hâlde wy de proewe for mislearre en kinste nei hús gean . . . . ôfpraet!" Derop waard er fan de tsjinner nei bûten laet en him fierder fan dizze selskip hâlden ont se yn 't romme field oankomd wierne. Hjir waerden de bistkes loslitten, de tsjinner winske hjar mei hjar trettjinnen „goendei", en ús jonge bleau mei syn „kudde" allinne. Net lang koed er dizze lykwols hear bliuwe: de keninen sochten elk foar oar om in hinnekommen en kwyt wier Hantsje de mosk! Mismoedich en sonder doel pandert de jonge fierder, yn him sels neitinkende oer de ontankberens fan de kening, dy him sa by 't foetsje hawn hie. Hommels, dêr met er wer datselde âld wyfke, dy him frege ho it him by de kening ôfgien wier. „Nou sa en sa, en dat de keninen to siik wierne." „As 't oars n't is," sei dat âld wyfke, „dan scil ik dy wol helpe." Derop joech se him in sulveren fluitsje, dat se onder hjar klead wei foar 't ljocht helle hie, en hjitte him derop to blazen.

It liet in sulver heldere toan hearre en net sa gau hiene de keninen dat lûd fornommen, ef hja kamen de iene nei d' oare wer foar 't ljocht en hokken om hjar baes gear. Us jonge hie nou 't middel om syn folkje to rôppen sa faek as er dat forkeas, en him derop bitrouwende, liet er se fierder nou weidsje hwer 't hjar lúmde. Onderwyl koartte er him de tiid mei út flearhout in bos en stimpel

to meitsjen en do 't er dy klear hie snie er út in grouwe ierappel, dy 't er tafallich nog yn 'e bûs hie, in restje kûgels (proppen) en do oan 't sejitten. Wyls 't er hjir mei to set wier, sjucht er yn 'e fierte hwat oankommen. It wier de opperjachtmaster fan 'e kening, kenber oan syn opdrachtige en geizige troanje, dy mei syn tsjokke reade noas yn 'e mids, net ongelyk wie, tocht ús feintsje oan in skiif om op te sejitten. Hy wier yn noed, dat ús jonge syn proefstik der faeks goed ôfbringe scoe, en mei de keningsdochter striken gean, en om 't er sels sin oan 'e prinsesse hie, woed er dat billette. Mar ús jonge hie him wol yn 'e loer, howol hy bearde dat er nearne gjin erch yn hie. Hy hie 't lykwols net op de greate houn, dy 't de jachtmaster by him hie, derom lokke er, troch middel fan syn fluitsje, syn bistjes gau by him, om it fierdere oan to sjen. „Der heste moaije keninen feint!” sei de jachtmaster do 't er by him wier. „Ho djûr bist der mei?” — „Hja binne net to keap,” sei ús jonge, „mar to winnen.” „To winnen, ho?” — „Ik scil jou i's hwat sizze. Ik ha hjir tsien kûgels om to forsejitten. Stân my ta, dat ik jins troanje dêrby as skiif en jins noas as wyt brûk, howol 't dy read is, en sadra 't ik mei in kûgel it wyt reitsje, dan jouw ik jou in kenyn.”

De jager biloek fan grimmitigens, dat men him sa taspriik, mar bikoarre him, om hy tocht: as ik earst mar in kenin ha, dan scil 'k wol mei him ôfrekkenje en hy het by de kening dien. „Accoarte!” sei er. De jonge sette him nou yn 'e posysje en mikte op 'e libbene skiif, dy 't er iderkear rekke, nou hjir en dan dêr, en dat diich ek al in bytsje sear, mar gjin ien kûgel rekke it

wyt, to sizzen: de noas! Us man rôp al út en troch: „rekke!” mar dan sei ús jonge: „Né feint, it wier nog mis, earlik spil hear.” Dat durre ont er alle kûgels op ien nei forsketten hie, do tocht er, nou moat it mar hawwe, hwant hy hie wol earder it wyt reitsje kind, mar die 't net, om de jager to narjen. Do wier 't einlings rekke en de jachtmaster krige in kenyn, der 't er mei ofdraiede. Hy wier lykwols nog net botte fier of de jonge blies op syn fluitsje, en dat wier net sa ier heard, ef der bigjint de kenyn to biten en to klauwen om foart to kommen, sa 't ús man 'm fan need wol rinne litte mat; „hysa, Snel!” rôp er nou tsjin 'e houn, mar yn pleats dat dy de kenyn efterfolge, striik er d'r út, en sa hird as er koe nei hús. Sont dy tiid moat it sprekwird yn 'e wrald komd wêze: Hy ef hju is sa bang as 't hountsje. De opperjachtmaster kaem fordreann wer thús en moast nog dêrtoboppe oan 'e kening útliz dwaen, hwat him dy deis bijegene wier. De kening lake dat er skodde by 't forhael fen dy wederwaerrichheden, hwant hy mocht wol oer in grapke en tocht by him sels dat dy jonge net sa sloech wier as er like. Do 't dizze dan de jouns syn keppel goed en wol wer oan 't paleis brocht, waerd er ryklik fan iten en drinken forsjoen en in bêd for him opmakke, dêr 't er noflik op sliepe koe, hwant d' oare deis moast er wer as keninehoeder tsjinst dwaen. Dy deis woe de prinsesse ris bisiikje hwat de opperjachtmaster net forkrije kinnen hie, hwant hja hie der net folle sin oan om mei ús jonge to boaskjen. Hja forklaeide hjar as in beerefaem, die in ljochtbonde skelk mei wite bannen fear, en naem in blikken amer mei mólke yn 'e hân as om to suteljen lyk as in mólktapersdochter. Sa joech

se hjar op 'en paed en kaem by ús jonge, dy hjar daelk wol koe, mar him neat skine liet en hjar frege om in healmingel mólke for syn jild, hwant hy hie do 't er fan hús gie krekt in botsenstik yn 'e bûse. „Mei alle plezier jongkeardel!” sei hja en joech him hwat er frege. „Hwat binne dat moaije keninen,” sei hja fierder. „Hwat mat ik for ien jaen? „Hja binne net to keap,” andere hy, „hja binne to winnen” „Ho to winnen?” „In jongfaem kin ien winne troch hjar baes in tútsje krije to litten.” De prinsesse krige in kaem, mar bitinkende dat de jonge hjar (lyk as se miende) for syn gelikens oanseach, en it op sa'n menear gjin mislediging for hjar wier, as er hjar om in tútsje frege, en it hjar likemin fornedere as hja him dat tastie, houde se him it wang ta, dér 't hy in patsje op treau en joech hy hjar in kenyn ta bileanning, hwer hja mei nei hús scoe. Hja wier lykwols nog net botte fier, do 't de jonge op syn fluitsje blies en de kenyn dit hearrende hjar ontroan om wer by de keppel to kommen, der 't hjar baes de joune wer mei oan 't paleis kaem, sonder dat 'er ien miste. Der krige er op nij iten en onderdak ont de folgjende deis, wylst de prinsesse oan de kening forhelle hwat er bard wier, mar nin kik útere fen it tútsje, dat hja de jonge tastien hie. De tredde deis (dat de lêste wier) woe de kening sels ris bisiikje eft er net mei in streek efter in kenyn en sa fan de jonge ôfkomme koe. Hy lei alle uterlike teikens fan syn weardichheit yn klean en sa ôf, klaeide him as in sluchtwei tsjinner fan 't hôf, en trape sa 't fjild yn, ont by ús jonge, dy 't er, sabeare, onforskillich as om in praetsje to meitsjen, oanspriik, sizze(*): „dat binne moaije keninen feint!

(*) Sizze = sizzende.

hwat jilde dy wol it stik?" „Hja binne net to keap," andere de jonge, dy de kening yn de sabeare tsjinner werkind hie, „hja binne to winnen?" „Ho to winnen?" „Hwat earbiwizing moatte jy de kening dwaen, as jy by him talitten wirde?" „Wel, dan meitsje ik in bûging for him." „Hawar, stel jou dan foar dat ik de kening bin en dat jy by my om gehoar komme." „Hwat seiste dêr smjeout?" rôp de kening út, om 't er him net bidimme koe. Mar us jonge andere sonder uterlike lilkens of bangens: „In bûging for my en in kenyn for jou, en sa net, ek allike goed."

De kening dy 't him al wer bikoarre hie, makke fan de need in deugd en in bûging for de jonge, dy 't him earlik in kenyn joech en him der in eintsje mei foartgien liet. Do blies er op syn fluitsje en in amerij letter wier de kenyn de Kening ontroan, op 'e selde wize lyk as 't de opperjachtmaster en de prinsesse wederfarren wier. De jouns brocht ús feintsje syn folkje wer thús en frege om by de Kening talitten to wirden, dat him ek tastien waerd.

De Foarst wist syn boadskip wol fansels, en hie al prakkesearre hwat 'er de feint van nijs opjaen scoe, dat him boppe de meuch gean mocht, om sa fan him ôf to kommen, mar nog neat bitinke kinnen. Derom socht er de jonge mei in frjeonlik praetsje nei hûs to troajen: „Nou heste dyn proefstik knaphandich forrjuchte" sei er, „mar dou seitte sels wol ynsjen, dat 'er om in lân to regearjen en 't folk yn belâns to halden nog hiel hwet mear nedich is as hwatstou toand hest to witten. Der mat bygelyks ek rjucht spritsen wirde en dan folle ondersocht der in skerp oardiel ta forneden is.

Mar sadra d'r eat wêze mocht, dat ik dy gele-

genheid jaen kin om ek deryn dyn fornimstigeus to toanen seil ik dy roppe litte . . . . Hwat scoe ús feintsje oars dwaen as nei hûs gean? It foel him wol swier, mar hy koe tsjin de Kening net appelearje en dos makke er him ré om foart. Op dit stuit kaem de prinsesse yn 'e seal en lústere de Kening hwat yn 't ear, hwernei dizze de jonge de wink joech om nog hwat to bliuwen.

III.

[De skiednis fen it folgjende is bikend as yn haed-saek it seide hwat Waling Dykstra yn Iduna 1847 (side 185—191) onder de titel fan „Bakkers Yntsje” to lêzen jout. (*)

Dat W. D. dit stik nei Pater Abram fan St. Clara forfryske het mei net út opmakke wirde dat dit mearke nin fryske folkseindom wêze scoe. Wy hadde it fortellen heard fan ljue, dy noait in boek yn 'e hannen krigen en it ek al koene lang foar 't it tredde boek fan Iduna it ljocht seach; dy omstannichheid biwiist *mûgelik* (**) fan nijs de wierheit fan in opmerking, dy 't wy earder oer dizze stoffe skriuwend, makken t.s. dat „de alde folksmearkes” jank it *mien* eindom fan mear as ien folk binne, hwat net weinimt dat hja ek like goed as it *bisonder* eindom fan elts folk op him sels biskôge wirde meije, alteas yn safier hja, troch elts fan dizze op bisondere en sime fier út enoar rinnende wize forteld wirde.]

(*) Letter opnomd yn Winterjounen by Gealc-Boer, der it net by stjit, dat it stik forfryske is.

(**) In heechachte Bioardieler fan ús stikje, makket nameutlik de opmerking, dat Abr. à St. Clara, men wyt net ho, mear bikend is, as men mient.

It is al earder yn boeken biskreaun ho 't de Kening hjirnei oan de jonge bikend makke, dat de prinsesse in kostbere ring kwyt rekke wier, en 't him oplein waerd, om to bisiikjen dizze binnen trije dagen torjucht to bringen; as er dat diich scoed er de prinsesse ta wiif ha. It is fierder bikend, dat de jonge hiel tafallich der efter kaem, dat trije fan de keningsfeinten de ring stellen hiene en ho hy, nei 't hja soks oan him bikend hiene, hjar rette om 'in de Kalkoense hoanne yn 'e bealch to jaen, dan scoe 't hjitte, dat dy 'in opfretten hie, en hy de care ha dat er dit troch syn fornimstigeus ontditsen hie.

Elk wyt ho 't de Kening en binammen de prinsesse oer dizze útkomste foldien wier, en de snoadens fen ús jonge biwondere, sa 't hja d'r hiel sa bot net mear tsjin oanseach om mei him to boaskjen, mar dat de Kening him op in nije proef stelde. Alleman wit, dat dy proeve hjiryn bistie: hy moast sizze hwat der yn de oerditsene panne wier, der 't men bûten syn witen in inerke yn bisletten hie, en ho er dit rette troch út to roppen; „nou sit Ymeke fest!” hwer 't er him sels mei bidoelde, mar do kaem it lid fan 'e panne, en hy forwondere him sels like folle as de oaren, do 't er seach hwat der onder siet en hy dit sabeare ret hie. Mar hwat hjirnei barde en ho it einlings útroun, hawwe jimme ont nou ta nog nearne net lêze kinnen en dêrom seil ik dit ta bislút fortelle.

IV.

Nei 't dit alles sa moai for ús held útroan en biteard wier, socht er de Kening syn bilofte wer yn 't sin to bringen, mar dizze wier nog jimmer

net bired om der oan to foldwaen, skoan er nou oars al aerrich mei ús feint ynomd wier.

Do 't er dan op nij frege eft hy nou de prinsesse ta wiif ha mocht, andere de kening, yn 't bywêzen fan syn dochter en hoftsjinners: „Myn dochter woestû nou wol ha, seiste? Dat tanket dy de ridlikheit, jawol, in pûdtsje mei gekheit!” „Yn 't wolnimmen, Sire!” andere de jonge onforfeard, „dat kinne jy wol fan my krije, en wol in sekfol, ja wol trije sekfollen, en sa great as jy dy ha wolle!” „Accoart!” lake de kening, dy 't in grap foarseach, „trije sekken fol gekheit, helje de sekken.” En wyls 't alleman yn nijsgjirrige ôfwachting stie hwat 'er komme scoe, bigoun ús jonge: „Earste sek. Der wier in jongfeintsje, dy moast mei tólve keninen it fjild yn om se to hoeden en jouns wer thús bringe, sonder dat 'er ien miste. Der kaem hwa by him, mei it doel him in kenyn ôfhandich to meitsjen. Hwat moaste foar in kenyn ha, feint! Hja binne net to keap, hja binne to winnen. Ho to winnen? As ik fan tsien kûgels dy 't ik yn e bûse ha, safolle op jou folle moane-gesicht forscjitte mei dat ik jou reade noas reitsje, krije jy in kenyn.” „De opperjachtmaster!” rôp de kening laeitsjende út, om hy mocht dy feint ek net rjucht lije. En . . . „opperjachtmaster yn 'e sek!” rôpen se allegearre. Der waerd lake, man! Do 't it hwat yn bidarjen wier, forfette ús jongfeint: „Twade sek. Der kaem in jonge mólktaepster by him: ho djûr binne dy keninen, feint? Hja binne net to keap, hja binne to winnen? To winnen ho? Y kinne ien winne troch hjar baes in tûtsje to jaen.” „Hwatte!” rop de kening syn dochter ta, „dû heste . . .” „Ja Sire!” bikende se earlik wei, hwant hja krige ho langer ho mear

aerrichheit oan 'e feint. En . . . „princesse yn 'e sek!" rôpen se allegear, en do kaem oan 't laeit-sjen gjin ein. Us jonge forfolge: „Trêdde sek. De leste dei kaem er hwa by him, formomme as in tsjinner fan 't hôf, mar ús man koe him wol. Hwat for in kenyn, feint? Hja binne net to keap, hja binne to winnen! Ho to winnen? . . . „Kerel, hâld dy stil!" rôp de kening út, dy net yn 'e sek woe, om net op syn bar útlake to wirden. „Ik jouw dy myn dochter! It is net earder bilibbe dat ien fan sa lege komôf op 'e troan komme koe, mar dû heste termen yn 'e kop en biste it wir-dich, ik bineam dy ta myn opfolger." En allegear klaptten yn 'e hannen en winsken de nijmakke prins en de geboaren prinsesse lok mei hjar foarnimmen.

Do waerd er brulloft halden en der waerden de jonge syn alden op forsocht en syn broerren waerden der op forsocht en dy brochten in greate koerfol prommen mei for de kening, dy him d'r foart sa oan foriet, dat er noait gjin iten wer hoegde, en do waerd ús jonge — dat nou in man wier fansels — as kening útroppen. Do kamen syn folk by him oan 't hôf en hy mei syn keninginne regearren lang en lokkich, hwant hjar hiele kinst bistie deryn, dat se hjar onderdienen goed diene en se alle mûgelike frij lieten. En uteretút en 't forteltsje is út.

N E I S K R I F T.

In arbeidersman, hwa 't ik dit mearke to foaren lies, het my forteld, dat hja hjar mei dizze en diergelike forhalen nog de tiid koarte as hjasim-

mers op it lân lizze to wjûden. Dy sa forachte keppel (boun), der al sa jamk oer útgien is, as scoe dy neat oars wêze dan in broeiplaets fen rûgens en sedeloasheit, biedt dos yn alle gefal ek nog gelegenheit om les to nimmen yn 't jingefan ús âlde letterkinde en godstsjinst oerbleaun is. Fierder koarte se hjar de tiid mei sjongen. Helje net minachtsjend de skouders hjiroer op, mar sjuch ris gelegenheit to krijen, se in wike oan-ien to biharkjen: bûten de forachtlike strjittedeunen fan ús dagen, dy 't hja troch gebrek oan snaek by tiden ek ophelje as de wizen mar moai binne, hawwe hja bûtendat in skat fan âlde lieten, dy 't noait yn druk west ha en onder hjarren foartlibje om 't se net *opmakke*, mar *ontstien* binne. Fan dizze het men sawol Fryske as Hollanske: bidragen of toleurstelde ljeafde en de trurige gefolgen dêrfen, mar ek it lok fan 't bininnen, en de greatske dieden hwerta in ljeavjend herte yn steat is... leverje al meast de stoffe for dizze sangen. Folle fan dizze binne rou en onbisnoeid fan tael, oare treffend ienfêldich, wyls 't inkelden de sefte snaren fan 't minskelik gemoet triljen dogge fan net to biskriuwen wêmoed, by 't to binnen bringen fan 't forlerne ljeafdelok út ús jonge dagen. Ja, minsken! der skûlet onder it min ontwikkele en uterlik rouwe folk nog poësy, dy it fielich herte to near forkwikt, om 't men dy *dêr* it minst tochte to finen!

LJOUWERT,
dizze 5 fen Wintermoanne, 1893.

Ik kin in Liet.

Sang mei Musyk.

Ik kin in liet, dat wâlt uet 't hert,
Ik kin in liet fol melodij,
Ik heârde it al oan memmescert,
Dij tyd is lang foârbij.
En mei dat liet song yn'e slom
Ues mem her earst' jongsoan, —
't Klonk uet her moele hymelswiet
Sa ynlik séft en scoan:
O memmeliet, o memmescert'
Forjitte kin 'k dy net!

Ik kin in liet dat wâlt uet 't hert,
Ik kin in liet fol melodij,
Ik haw 't al yn myn jonkheit heârd:
Dij tyd is lang foârbij!
Hja song it ek, dij moetele faem,
Dij iens mij 't jawird joeg,
Doe op dij moaie Maityds joun, —
Wylst gealtje song en sloeg.
Och jonkheit, leáfte en roazewang,
Stjert wei asz gealtjes sang!

Ik kin in liet fen swiete min,
 Ik kin in liet fol melody, —
 Hja songen 't yn myn huesgesin,
 Dij tyd is lang foárbij!
 En nou sjongt nimmen mear dat liet,
 Want ik waerd áld fen dei,
 Sa mannig frjeun, en wyf en bern,
 Is lang al stoarn en wei!
 Think ik oan har en 't áldde liet,
 Dan wirdt it eag mij wiet!

Dr. L. C. M. B.

*De wize fen boppesteand liet is to fynen yn de
 Studenteliederen, by P. van Zweeden,
 Groningen 1885, sjoch aldear: Ik ken een lied.*

FRISA.

In liet foar Fryske Stedinten en oare Friezen.

Vita nostra brevis est.

Ues libben dat is nuerwer koárt ,
O koárt hjast net to siszen ,
De dead dy sparret nimmen net ,
En âld en jong komt ier of let
Yn 't tjuester grêf to liszen.

Wear sitte hja , o sisz it mij ,
Dij iens sa trinten wiernen ?
Och freechje dat oan 't Hymelryk ,
Och freechje dat oan 't Seimmenryk , —
Mar scriem gjin hiéte triénen !

Nim jongfolts , nim wrâlds wille mei ,
Sa lang 't jim' yet mei barre ;
Want nei de glêdde , wiffe tyd ,
Komt straks de jeld , en eár men 't wyt ,
Ropt *Scrinkel-Hans* : kom harren !

Djoei dert'ne feintjes , doúnsje blij ,
Priuw 't swiet fen roazemoele ,
En koártegeárje , snein op snein ,
Mei snippere famkes , kwier en kein ,
En loek yn 't glês in koele !

It earste glês Minerva oan Jou ;
 Oan Jou , ues *Alma Mater* !
 En dan oan 't leawe Heitelân , —
 En Fryslâns teal , oan 't Noárder strân :
Laus ejus celebrator !

Wei truerigens wei , foárt uet 'e wei !
 Dou kinst' by ues net bankje ,
 Wy hâlde fen it libbensswiet ,
 Wy halde fen it druewewiet ,
 En fen in luftig sankje.

Taepje yn ! klink roun op Frisia !
 Stek uet nei lâns meneare ;
 Lang libje ues nommele frjeunscips boân ,
 Wy wolle bliuwe stoer en roun :
 Aldfryslân halde yn eare !

Dr. L. G. MURRAY BAKKER.

Vita nostra brevis est = Ues libben is koárt.
Jeld = âlderdom.

Alma Mater = it mylde Memke , de Heege-
 scoále wearoan men op stuedsje leit.

Laus ejus celebrator = Helje op fen her lof.

Boppesteand liet is troch in bekind Mesykdirekteur
 foár kwartet set en ek oars , mei pianelieding er bij.